CZU: 821.135.1.09(092):

<https://doi.org/10.53081/1810-6498.2021.75-76.39>

CALITĂȚILE DE OM DE ȘTIINȚĂ ALE LUI EMINESCU (II)

Conf. cerc. dr. Ion HOLBAN

Institutul de Inginerie Electronică și Nanotehnologii „Dumitru Ghițu”;
ion.holban@yahoo.com

Rezumat/ Cuvinte cheie. *Sunt trecute în revistă calitățile de om de știință ale lui Eminescu - caracteristicile distincte ale oamenilor de știință: a fi onest, sincer, cumsecade, conștiincios, responsabil, om cu demnitate, punctual, corect cu cei din jur, tolerant, ordonat în muncă, om cu dreptate, lucrează dezinteresat, are răbdare, tărie de caracter, este perseverent în atingerea scopurilor, lucrează din convingere, crede în izbândă, chibzuit în gândire, cumpătat la vorbă și acțiuni, precaut în afirmații, prevăzător, își cunoaște menirea în viață, este precum i-i firea, se mișcă direcționat în viață, este om al măsurilor, e pe potriva Universului, are capacitatea de a sintetiza cunoștințele, stăpânește aparatul noțional, este statornic în opinii, hotărât în luarea de decizii, consecvent în acțiuni, lucid la minte, concis în gândire și exprimare, are spirit critic, este exigent față de sine, are conștiința nedeșăvârșirii proprii, trăiește în contemporaneitate, are calitatea de a trăi problemele, pune mult suflet în ceea ce face, este creativ, original, deschizător de drumuri, are simțul noului, ochi vizionar.*

Summary / Keywords. *Eminescu's qualities as a scientist are reviewed - the distinctive characteristics of scientists: being honest, sincere, decent, conscientious, responsible, a man of dignity, punctual, fair and tolerant of others, orderly in his work, a man with working with unselfishness, patience, strength of character, perseverance in achieving, working out of conviction, believing in success, being thoughtful in thought, sober in speech and actions, cautious in assertions, far-sighted, aware of one's purpose in life, being as one's nature dictates, to move purposefully in life, to be a man of measures, to be of the World, to have the ability to generalize knowledge, master the notional apparatus, be steadfast in opinion, resolute in taking decisions, consistent in action, lucid in thought, concise in thought and expression, having the spirit of being critical, being demanding of oneself, being aware of one's own lack of fulfilment, living in the contemporary world, to have the quality of facing problems, to put a lot of soul into what he does, to be creative, original, a trailblazer, with a developed sense of the new, a visionary eye.*

Articolul de față este o continuare a studiului [Holban 2021, FTM nr.1-2 (73-74)].

Caracteristicile distincte ale omului de știință: onestitatea, sinceritatea, cumsecădenia, corectitudinea...

Un om de știință trebuie să fie nu numai un om inteligent și capabil, ci și onest și sincer. Prietenul poetului Teodor Ștefanelli (1849-1920) vedea în Eminescu un model de corectitudine și moralitate: „porniri senzuale sau vițioase n-am observat la dânsul, astfel că înaintea noastră, a tuturor, el trecea ca model de corectitudine și moralitate” [Ștefanelli 1971, p.193]. Cumsecădenia lui Eminescu a fost observată încă pe când lucra sufleur la teatru: „pe lângă știință, este laborios, activ, exact și foarte cumsecade” [Pascaly 1990, v.1, p.105], această calitate direcționându-l spre probleme de interes comun, nobile.

Eminescu dădea dovadă de o onestitate înăscută și cultivată sistematic: „Să nu se uite deci că nici mintea, nici onestitatea nu se mănâncă cu lingura și ceea ce le-a lipsit acum zece ani le lipsește și azi” („Văzând stăruința...”, v.6, p.271), **o onestitate intelectuală rară:** „Eminescu nu era în stare să mintă, să treacă cu vederea reaua-credință a altora, să tacă și atunci când era dator să vorbească, să măgulească, ori chiar să lingusească pe cineva, și-n gândul lui cea mai învederată dovadă de iubire și de stimă era să-i spuie omului și-n bine, și-n rău adevărul

verde-n față” [Slavici 1971, p.140]; „puterea de a înșela și de a se înșela i-a lipsit totdeauna” [Iorga 1981, p.94]. **Poetul spunea totul „cinstit și pe față”** (Schiller): „are o inteligență caldă și deschisă adevărului, iar în privirea onestității cugetării și înclinărilor e incomparabil superior acestor oameni” („Materialele etnologice privind în parte și pe Nicu Xenopulos...”, v.8, p.213); „Onest, drept și bun ca litera evangheliei, iată cum voim noi să fie caracterul vulgar din drame naționale” („Repertoriul nostru teatral”, „Familia”, VI, nr.3, 18/30 ianuarie 1870, v.5, p.21). **Opera poetului e pe potriva caracterului său - „poartă tiparul onestității”** („Am avut deseori ocazia...”, v.5, p.588). **Eminescu visa să trăiască într-o societate onestă:** „atrăgând în sfera ideilor sale elemente oneste și sănătoase” („Înclinăm uneori...”, v.7, p.450), **administrată onest:** „o economie înțeleaptă și o administrare onestă pot ajuta la năltărea claselor muncitoare și la ocrotirea lor” („Am publicat în numărul de la 2 decembrie...”, v.8, p.84), **caracterizată printr-o transparență totală, de parcă s-ar trăi într-o casă de sticlă:** „Într-o societate onestă, viața oamenilor, în genere, trebuie să fie astfel încât casa lor să poată fi de sticlă” („În fine precedentul...”, v.8, p.420). **Poetul se străduia să fie onest ca poporul român, chema generația nouă ca în urcușul ei pe scara socială să se orienteze la „sistemul de idei abituale de morală și de onestitate ale poporului nostru”** („Oricâte merite și-ar atribui...”, v.8, p.473); „voi nu-nțelegeți că pentru unii din noi modul nostru de a fi, onești, greoi, e chiar condiția existenței noastre, că nu ne putem schimba acest mod de-a fi fără a pierde și stima, și orice bun moral care l-am fi câștigat într-o viață de osteneală și de gândire ” [Eminescu-Micle 2000, 14.03.1882, p.127]; „nu este destul să fie inteligent și capabil în lucrările sale, el trebuie să fie cinstit” („În sfârșit Senatul...”, v.8, p.414).

Poetul se mai caracteriza și printr-o sinceritate ieșită din comun: „Modul cum o idee se pune în practică este totodată o probă de sinceritate cu care ea se aplică” („Observasem una din zile...”, v.7, p.650); „am avut sinceritatea calităților și defectelor noastre” („Nedeprinși a face fraze...”, v.7, p.229), **tot ce spunea declara deschis, de la inimă:** „Cuvântul meu va fi scurt dară adevărat din inimă” („Se vorbește că în Consiliul...”, v.5, p.209). **Sinceritatea mergând la poet mână în mână cu adevărul:** „recunoaștem meritul personal al autorului de-a fi spus sincer și fără înconjur părerile pe care le crede adevărate, de-a fi scris în mod foarte clar și de-a fi tratat chestiunea înarmat cu toate cunoștințele necesare” („Un materialist român”, v.5, p.339); „Puterea fizică și intelectuală covârșitoare e generoasă prin chiar natura ei. Precum cel tare nu pune în luptă piedici, asemenea cel cu minte nu se servește de tertipuri și de subterfugii. Caracterul distinctiv al adevărului e sinceritatea, ca și cel al tăriei fizice” („Teoria noastră...”, v.7, p.566). „Deprins astfel cu cercetarea adevărului, sincer mai întâi de toate” [Maiorescu 1990, v.1, p.291]. Este nevoie „numai de inimă curată și de minte deschisă pentru recunoașterea adevărului” [Slavici 1990, v.1, p.166]. „A fost cândva un Eminescu de o învățătură, de o bogăție, de o sinceritate și de o putere uimitoare” [Iorga 1981, p.91]. „Simțirea sinceră de care a fost capabilă inima sa” [Iorga 1991, v.2, p.448]. Opera poetului dă dovadă „de o claritate cristalină, de o mare sinceritate și, totodată, simplitate” [Bagreana 1991, v.2, p.493].

Eminescu aprecia mult oamenii onești și sinceri, a căror fapte coincideau cu vorbele: „Fiecare știe ce lucru vrednic de laudă este dacă un principe își ține cuvântul dat și dacă trăiește onest și fără viclesug” („Ideile lui Machiavelli”, v.4, p.379); „destăinuie în el puritatea marelui poet”; „Dar tocmai această puritate, ca și scrupulozitatea, l-au lăsat în viața practică, cum spune George Călinescu, „om fără apărare”. „Lipsa de apărare constituie factorul esențial al vieții sale” [Paleologu-Matta 2007, p.12], și, din contra, **nu purta respect oamenilor neonești:** „lipsiți cu totul de un complex de idei morale care să constituie normativul unei vieți oneste și serioase” („Nu există fără îndoială...”, v.8, p.218); „Ați comis păcatul neiertat de care istoria vă va cere un cont sever: acela de a fi zdruncinat cu desăvârșire sentimentul onestității între cetățeni” („Credem necesar...”, v.8, p.154).

Pe lângă faptul că era onest și sincer, Eminescu era și generos, generozitatea lui fiind izvorâtă în mare măsură și din siguranța cunoștințelor acumulate. **Uneori onestitatea și sinceritatea poetului ajungeau până la naivitate, de care își dădea seama, lucru care îl**

dezavantaja în societatea bântuită de mari contradicții în care trăia: „Tu n-ai gustat din rodul acel de fericire:/ Tu ești onest și plin de respect și generos/ Să frângi în zarea vieții un rod așa frumos” („Urât și sărăcie”, v.1, p.573); „El nu mai crede în onestitate, căci malonestitatea este un titlu de înaintare” („Parturiunt montes...”, v.8, p.152); „E foarte primejdios de a fi pururea onest” („Totdeauna înaintea unui vot...”, v.6, p.313); „Azi abia vedem ce stearpă și ce aspră cale este/ Cea ce poate să convie unei inime oneste” („Scrisoarea II”, v.1, p.136), cu toate acestea, **onestitatea și sinceritatea poetului sunt acele calități care asigură perenitate și impact neconținut operei sale, atrag neconținut noi și noi cititori, cărora opera poetul le insuflă încredere în viitorul lor:** „Cuvinte prea frumoase le-am rânduie șirag/ Și-am spus și eu la lume ce-mi este scump sau drag” („Icoană și privaz”, v.1, p.488); „Confidența lui atât de călduroasă, sinceră și adevărată a provocat un act asemănător de mărturisire în toți cititorii lui” [Vianu 1991, v.2, p.525]. „Moștenirea eminesciană [...] dovedește o dată mai mult că rămân în stima generațiilor numai lucrările de artă care exprimă sincer, cu noblețe umană și cu măiestrie idealurile vieții insului și societății” [Pop 1989, p.164].

Pentru omul de știință onoarea, cinstea e mai presus chiar decât succesul [Kosmodemianski 1976, p.187]. **Poetul pune pe același pedestal „știința de carte”, „onestitatea” și „tăria fizică”** (Ms.2261, v.3, p.51). „Omenia omenie cere și cinstea cinste” („Primim din partea...”, v.5, p.164). **Enunțurile făcute de omul de știință trebuie să fie pătrunse de spiritul onestității:** „Tot ce iese din gura lui trebuie să respire milă, bună-credință, umanitate, onestitate, evlavie” („Ideile lui Machiavelli”, v.4, p.380); „În evul mediu, când țara trăia în războaie, vitejia era principiul în virtutea căruia un om se putea ridica din mijlocul poporului în sus; azi principiul în virtutea căruia oamenii ar fi să se ridice ar trebui să fie munca fizică și cea intelectuală; dar munca, nu aparențele muncii; producerea reală, nu specula, gândirea proprie, nu plagiatul, onestitatea nu aparențele onestității, virtutea, nu pretextarea virtuții” („Dacă vorbim de adunătura...”, v.8, p.505), **unei onestități care nu lasă nici o umbră de îndoială celor din jur:** „o învățătură vastă, un spirit de o libertate genială, o onestitate superioară până și umbrei vreunei îndoieli” („Necrolog. Manolache Kostaki Epureanu...”, v.7, p.74). Aceasta însă nu înseamnă că omul de știință nu are dreptul să greșească. A comite greșeli nu este pseudoștiință, zicea academicianul P.L. Kapița (1894-1984), cel cu carte făcută la Ernest Rutherford (1871-1937), pseudoștiință avem atunci când greșelile nu sunt recunoscute [Kapița 1977, p.125]. Atunci când se întâmplă că greșesc, oamenii de știință trebuie să aibă curajul să recunoască că au greșit. Nerecunoașterea greșelilor s-a manifestat extrem de grav în URSS ca lăsencism (de la numele de familie a falsului savant Lâsenko) [Gamow 1971, p.37]. Cam astfel vedea lucrurile și Eminescu: „vedeți că sunt om care-și recunoaște greșelele, și cine și le recunoaște, aceluia aud că i se iartă” (Scrisoare către Iacob Negruzzi, 6.02.1871, v.3, p.383). Poetul condamna fenomenul pseudoștiință: „Era necesar să se purifice atmosfera științifică de miasmele unei frazeologii în care cuvinte abstracte lipsite de cuprins și neînsemnând aproape nimic pretindeau a rezolva problemele universului” („Fântâna Blanduzei”, „Publicistică” 1990, p.504). Atunci când un autor nu înțelege ceva, el trebuie să recunoască sincer acest lucru: „Și dacă nu pricepem ceva, să zicem mai bine că nu pricepem, decât să-i dăm o explicare falsă” (Ms.2267, f.2v., „Fragmentarium” 1981, p.79; v.3, p.30). De fapt, încă Aristotel condamna pe cei care „trag de urechi faptele observațiilor” [Aristotel 1981, v.3, p.329].

Conștiinciozitatea, responsabilitatea

Un om de știință trebuie să se caracterizeze prin responsabilitate și prin conștiința datoriei împlinite, calități pe care le descoperim și la Eminescu, atât în lucrurile scrise, cât și în aprecierile date de cei care l-au cunoscut sau i-au cercetat opera. Eminescu „pe tot pe ce a pus mâna a ieșit lucru întreg și a lăsat un nume în vecii vecilor nemuritor” [Perpessicius 1991, v.2, p.515]. Poetul „lasă în urmă o dâră de lumină și un zvon al ordinii” [Noica 1991, v.2, p.572]. **În activitățile sale Eminescu dădea dovadă de multă conștiinciozitate și responsabilitate:**

„Acestea sunt temerile mele. Căci direcția noastră se caracterizează printr-o conștiinciozitate care nu se mulțumește cu îndeplinirea doar exterioară a ceea ce se cere să reprezinti. Un titlu de doctor m-ar aranja într-adevăr cu lumea și cu ordinea ei legală, nu cu mine însumi, care deocamdată nu mă mulțumește, nu. Tocmai această împrejurare concretă mi-a arătat limpede seriozitatea sarcinii mele, iar ideea foloaselor ce mi s-ar oferi pe această cale nu e mai puternică decât conștiința datoriei” (Scrisoare către Titu Maiorescu, 5.02.1874, v.3, p.395); „Oricum este vrednic de recomandat ca erudit și extrem de conștiincios, dacă e să facem abstracție de unii gărgăuni politici” (Scrisoare către Titu Maiorescu, 7.05.1874, v.3, p.399). **Poetul nu se apuca de lucruri pe care nu le cunoștea în profunzime:** „Dar pentru a reda filosofia schopenhaueriană astfel încât să formeze un curs complet, cum prescrie de altfel autorul însuși, se cer cunoștințe pentru care ar trebui neapărat să mă pregătesc în mod special, îndeosebi de științele naturii, de antropologie” (Scrisoare către Titu Maiorescu, 5.02.1874, v.3, p.394); „Cât privește temeiul eventualelor prelegeri aș fi deci împăcat cu mine; când mă gândesc însă la elaborarea lor, trebuie să mărturisesc că îmi lipsesc cunoștințele cu care ar trebui să încep, cele de științe naturale, în special [de] antropologie” (Scrisoare către Titu Maiorescu, 5.02.1874, v.3, p.394). „Când împrejurările îl silesc să primească unele însărcinări cu caracter administrativ sau politic, el rămâne totdeauna credincios părții alese a propriului suflet” [Caracostea 1987, p.215], „un om care săvârșea din plin, cu toată pasiunea, tot ceea ce făcea” [Caracostea 1987, p.216]. Academicianul Simion Mehedinți (1868-1962): „țara n-a avut revizor școlar mai bun ca Eminescu” [Caracostea 1987, p.215]. „Eminescu făcea totul ca și când ar fi avut de trăit o sută de ani și, prin poezia lui, știa că vorbește ceva mai presus de el. Aceasta este porunca lui de dincolo” [Caracostea 1987, p.240].

Și dacă se apuca de ceva, se consacră în întregime problemei respective: „Noi stabilim principiul, îndealtmîntrelea în genere cunoscut, că, pentru un om care are conștiința datoriei, o singură însărcinare publică, bine sau rău plătită, e îndeajuns și prea îndeajuns ca să-i consume toată putere de muncă” ([„Ce ajută toate declamațiile...”], v.7, p.34); „Un op clasic cere în interesul artei, al artistului și al publicului conștiinciozitatea cea mai necondiționată în activitatea pregătitoare; pentru că artistul se respectă pe sine însuși prin pietate, pentru că publicul devine prin asta părtaș a impresiilor celor mai nobile și mai curate” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.305); „Este apoi o experiență veche cum că înălțimea culturei unui artist se dovedește prin conștiințiozitatea repetițiilor, pe când ușurința și frivolitatea în aceste preparări pentru reprezentare sunt caracteristice lipsei de talent și a rutinei” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.307). **Pentru Eminescu progresul omenirii constă în munca neobosită și conștiința datoriei împlinite a oamenilor:** „Domnilor, progresul omenirii nu zace adesea în mulțimea genilor săi – națiuni cu genii mulți și străluciți sunt adesea nefericite – ci în acele personaje mute ale istoriei care lucrează neobosit, fără altă răsplată decât conștiința datoriei împlinite, în fine progresul e în toți, nu în unul or în unii” (Ms.2259, f.264v., „Fragmentarium” 1981, p.52; v.8, p.565). Opera lor consună cu spiritul colectivității etnice până la pierderea în anonimatul faptei, știut fiind că „progresul e în toți” cei „care lucrează neobosit, fără altă răsplată decât conștiința datoriei împlinite” [Drăgan 1989, p.52].

Poetul avea „conștiința datoriei împlinite” [Drăgan 1989, p.51]. **De tot cu ce se ocupa, poetul se atârna la modul cel mai serios:** „Ținem a vedea piesa a doua oară pentru a putea face o dare de seamă amănunțită și conștiincioasă” ([„Aseară s-a reprezentat pentru întâia oară...”], v.7, p.655); „Dar nici pot s-urmez vreodată al scrisori-vă tipic,/ Să scriu vrute și nevrute sugând degetul cel mic./ Și să cat numai atâta cum cuvintele se-nnoadă -/ Hârbuie, fără noimă să le așez sunând din coadă” („Epistola deschisă către homunculul Bonifacius”, ms.2262, f.86-86v.). **Eminescu nu recunoaște drepturile rupte de obligații:** „o egalitate de drepturi fără datorii” (Ms.2258, v.8, p.570), **respinge „lipsa de iubire de muncă și de conștiință a datoriei”** („Am vorbit așa de des...”, v.6, p.491); „împlinirea datoriei nu e un merit” („Ascuțirea chestiunilor

curat interne...”, v.6, p.293). **Pentru Eminescu fiecare om are obligația de a compensa prin merit și știință ceea ce îi oferă societatea:** „dac-am face bilanțul celor mai mulți, punând de-o parte suma de bunuri ce o consumă și de altă parte ceea ce în schimb produc, am rămâne uimiți de risipa, de irosirea de puteri vii ce se face în această țară” ([„Gazeta generală de Ausburg” are în București...”], v.8, p.282); „compensează prin merit și știință munca poporului care-i susține” ([„Parturiunt montes...”], v.8, p.152). **Poetul avea un acut simț al responsabilității, ca al veritabililor oameni de știință.**

Demnitatea, punctualitatea, corectitudinea cu cei din jur

Slujitor al adevărului obiectiv, care nu suferă conjunctura, omul de știință trebuie să fie om cu demnitate - „drept ca bradul în munte”; „Și nalt ca și bradul în lună” („Eco”, v.1, p.262). **Eminescu era om cu verticalitate:** „el nu s-a umilit nicicând” [Pop 1989, p.63]; „demnitatea cere ca cineva să aibă conștiința de răul ce-l pricinuieste și de necazul ce-l face altuia, ceea ce la copii nu se află” ([„La reflecțiunile noastre...”], v.8, p.191); „Între blidul de linte aurit de Mecena și demnitatea vieții literare firești, creativitatea eminesciană ar fi putut oare sta la îndoială?” [Caracostea 1987, p.9]. **Eminescu avea „caracter ferm, nelingușitor”** [Eminescu Matei 1990, v.1, p.38], **umiliția îi producea silă:** „A murit, înghesuit la pomană” („Proverbe”, v.2, p.709); „De la pitici eu nu primesc nimica” („Odin și Poetul”, v.1, p.271), **laudele îi provocau dezgust:** „Lauda lor nu mă lingusește, pentru că ei laudă o individualitate care nu-i identică cu a mea – batjocura lor nu m-atinge, pentru că ei batjocuresc un individ pe care eu nu-l cunosc” („Geniu pustiu”, v.2, p.14), **Poetul înfrunta cu demnitate greutățile vieții, energia spirituală canalizându-și-o pe împăcarea sufletească, învățătura însușită din înțelepciunea populară:** „Omenia omenie cere, și cinstea, cinste” („Proverbe”, v.2, p.711); „A nu căde nu se poate, dar cinste îți face, când cazi, să te scoli” („Proverbe”, v.2, p.709), **se caracteriza și printr-o modestie aparte:** „îndrăzneț în numele ideii, sfios și blazat în numele său” [Călinescu 1991, v.2, p.528].

În relațiile cu oamenii poetul era punctual: „Eu nu le pot răspunde altfel la amabilitatea lor decât cel puțin prin punctualitate” („Scrisoare către părinți, 10 februarie 1872, v.3, p.389) [Eminescu 1990, v.1, p.177], **se ținea de cuvânt:** „Și să te ții de ce-i decis odată” („Decebal”, v.2, p.314); „Dac-au zis da, e zis pe totdeauna,/ Dac-au zis nu, asemenea pe veci” („Decebal”, v.2, p.314); „cuvântul ce grăia era grăit” ([„Perioada a doua...”], v.5, p.166). Ținerea de cuvânt era o calitate omenească înalt apreciată și de Dimitrie Cantemir (1673-1723), cărturarul apreciat de poet: „Că decât cuvântul dat, alte mai tari și mai vârtoase legături a fi nu poate, însă la cei a cinstei cuvântului cunoscători” [Cantemir 1973, p.193]; „Că la omul întreg, cuvântul icoana sufletului este, și fapta ascunsă a inimii comoară poartă” [Cantemir 1973, p.206]. **Eminescu avea și un simț al datoriei ieșit din comun,** fapt consemnat de cei care l-au cunoscut și de cercetătorii operei sale: „era dominat de ideea de datorie” [Diaconescu 1994, p.445]; „Vorba lui era vorbă și angajamentul luat de dânsul era sfânt” [Slavici 1971, p.141]; „el nu uita niciodată să-și facă datoria” [Slavici 1971, p.141]. „Un sentiment al răspunderii, un scrupul în toate actele, obstinat, inproductiv, care îl fac inapt pentru viața publică, neprețuit pentru cea intelectuală” [Călinescu 1991, v.2, p.529]; „Conștiincios și muncitor peste măsură, de multe ori Eminescu ducea singur greutățile gazetei” [Vlahuță 1971, p.214].

Toleranța

Unui cercetător științific i se mai cere să fie tolerant și sensibil față de alți cercetători, să respecte opinia argumentată a altora [Kosmodemianski 1969, p.17]. Vorba creatorului mecanicii cuantice Niels Bohr (1885-1962): **să aibă capacitatea de a se pune în locul altora** [Bohr 1961, p.109]. Tolerant era Albert Einstein (1879-1955) [Frenkel 1977, p.101]. **Eminescu era corect cu cei din jur,** fapt pentru care mulți oameni însemnați ai timpului (cum ar fi Mihail Kogălniceanu (1817-1891)) îl prețuiau „pentru știința lui, pentru judecata lui limpede,

pentru firea lui deschisă și pentru purtările lui corecte” [Slavici 1971, p.138]. Mai mult, poetul era din firea lui zoroastrist, trăia cu gând bun, cu cuvânt bun, cu fapte bune. „Că la omul întreg, cuvântul icoana sufletului, și fapta ascunsă a inimii comoară poartă” [Cantemir 1973, p.206]. De aici li se lăsaseră impresia unora că poetul ar fi fost o fire naivă. **Eminescu „respecta convingerile fiecăruia”** [Petrașcu 1971, p.100], „el era cu mult mai tolerant și mai liber cugetător” („Schimbări mari...”, v.6, p.421). Mai mult, **poetul era o fire gingașă și blândă:** „Nemărginit de gingaș, nemărginit de blând” („Icoană și privaz”, v.1, p.486); „El era de o blândețe rară” („La curtea cuconului Vasile Creangă”, v.2, p.164); „urmele unei neșterse și adânci blândețe” („La curtea cuconului Vasile Creangă”, v.2, p.164); „acel surâs de indulgență miloasă ce-l avea pentru nimicurile lumești” [Măiorescu 1989, p.335], **iar o fire blândă nu putea să fie decât tolerantă:** „nimeni nu este mai tolerant decât dânsul” („Se vorbește că în Consiliul...”, v.5, p.204); „noi mai facem și deosebiri și nu aruncăm pe toată lumea în căldura patimilor momentane, pentru a-i scoate sau albi sau negri, după plac” („Scornirile „Telegrafului” din București”, v.5, p.404). **Eminescu chema oamenii să fie cumpătați în acțiunile lor:** „Și când vei vrea s-o-njunghii, pe tine să te-njunghii!” („Gemenii”, v.1, p.616), **referindu-se în primul rând la oamenii aflați la conducere:** „Guvernul republican e mult mai strâmt în toleranța sa administrativă” („Politica de stat și politica de partid”, v.7, p.41). În opinia poetului, **omul tolerant nu e răzbunător:** „Ascultă. Eu nu sunt răzbunătoriu/ Dușmanu-ți sunt... eu te iubesc... mă crede” („Decebal”, v.2, p.301), **pe de-a supra e și iertător:** „La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri-adânci ca marea,/ Și sărut a tale mâne și-i întreb de poți ierta” („Venere și Madonă”, v.1, p.60). **Tolerant cu alți oameni, poetul pleda pentru armonizarea relațiilor dintre oameni:** „În firea omului este înrădăcinată tendința de convețuire cu alți oameni”; „un ochi mai limpede zice: Stai! Nimicind pe vecinul tău, tu lovești în tine, căci puterile care exploatează natura brută s-au împuținat, tu ești mai sărac cu o sumă oarecare de puteri. Deci vecinul să trăiască” („Influența austriacă asupra românilor din principate”, v.5, p.109); „Monarhia poate deveni despotism, dacă voința individuală se pune în locul armoniei intereselor” („Scrieri politice”, p.84). Omul de știință francez Henri Poincare (1854-1912) chema ca în societate să nu fie respins nimeni, de respins doar ura între oameni [Poincare 1983, p.519]. **Eminescu, la fel, îndemna oamenii să fie îngăduitori și înțelegători cu alte legi, limbi, religii...:** „foarte tolerant cu orice lege și cu orice limbă din lume” („Voim să ne spunem părerea...”, v.6, p.295); „cătră unde răsare grandioasa cugetare a unei adevărate toleranțe religioase, acolo și declamatorul să fie mișcat de mărime și însemnătatea ideii” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.274), **fiind convins că poporul român poate servi de exemplu de toleranță culturală și religioasă:** „Cultura noastră veche e destul de bogată și tolerantă pentru a suporta contraziceri cât de tari” („Cititorii de gazete...”, v.6, p.334); „Pomenim în treacăt că noi românii în special am fost în toți timpii un model de toleranță religioasă” („Știm prea bine...”, v.5, p.531).

Ordonarea în gândire și în muncă

O altă calitate a omului de știință este capacitatea de a ordona, a sistematiza, a crea [Poincare 1983, p. 525]. Un om cu știre de carte și cu gândire ordonată învăța mult mai repede și mai ușor. Specific pentru fizicianul italian Enrico Fermi (1901-1954), bunăoară, era „facultatea de a îmbrățișa imediat problemele în toate implicațiile lor, viziunea clară pe care o avea, spirit de sistematizare, claritatea și rapiditatea hotărârilor” [De Latil 1965, p.60]. **Eminescu era ordonat în munca sa creativă, avea o minte disciplinată:** „este rezerva îndreptățită pentru o disciplină care se înfățișează ca știință fără să fi ajuns la rezultate științifice certe valabile pentru toți” [Caracostea 1987, p.29]; „**Om de rară disciplină intelectuală**, el ținea să fie disciplinat în practica vieții lui, se ferea de excese și mă ferecea pentru destoinicia mea de a face de regulă numai ceea eu însumi voiesc” [Slavici 1971, pp.136-137]. Eminescu promova raționalismul în gândire, dorea mult să ne vadă ordonați ca germanii. Cum compozitorul ordonează pe portative

sunetele pentru a le îmbina armonios, iar pictorul se străduiește ca din liniile perspectivei, din culori și lumină să împlinească tonalități plastice, tot astfel Eminescu opera rațional cu cuvintele, meticolos analiza sursele studiate, materialele verbale ca să le elibereze de dogme, de practici rutinare și să scoată la iveală secretele frumosului și adevărului, realizând astfel poezii științifice, poeme artistice și o gazetărie de convingeri naționale. Călăuzit de principiul că opera literară se promovează prin calitate, poetul a muncit sistematic clădind noile cunoștințe dobândite într-un edificiu arhitectonic. Opera eminesciană poartă multă știință în spate.

Omul de știință trebuie să fie om cu dreptate, care lucrează dezinteresat

Un om de știință trebuie să fie un om cu dreptate: „Om al științei e acela care cercetează coprinșul dreptății” (Ms.2257, f.208, „Fragmentarium” 1981, p.209). **Această calitate s-a manifestat la Eminescu de mic:** „ca copil și băiat era foarte drept, blând, bun și milos, totodată despot mare și pesimist” [Droglî 1990, v.1, p.105]. Simțul dreptății răzbate în tot ce scrie el: „Mulțimea, aluatul istoriei, este o turmă; șireții se ridică pe pedestalul prostiei celor mulți, care vor să fie stăpâniți. **Dreptatea este îngrădirea contra egoismului**” [Caracostea 1987, p.247]; „buna dreptate, bunul simț, claritatea de vederi e în partea sa” (Ms. 2264, v.8, p.650; „Nevoind a fi victima legii...”, v.8, p.165); „spiritul său de ordine, de dreptate, de disciplină” ([„O nefățarnică părere de rău...”, v.8, p.294). Pentru Eminescu o poezie bună trebuie să radieze dreptate: „Tot ce vedem din această eră este poezie, o sublimă radiere de justiție” („Louise Michel”, v.7, p.259). Mihai Cimpoi (1942): „Mintea dreaptă, simplă, senină însă a făcut din dreptate o cumpănă. Cumpăna dreptății! Și ce e dreptatea decât menținerea dreptului? Și ce e dreptul decât echilibrul. Cumpănă și drept, amândouă echilibre – una a materiei, alta a spiritului. Dreptul e adevăr – virtutea e adevăr, nu cel relativ care constată cum este, ci cel absolut, care este. Adevăr, drept, virtute, toate trei sunt așa de gemene, încât ai crede că-s una. Pe cât de adânc a căzut diamantul în mare, pe-atâta trebuie de scos – și virtutea e-un diamant ce trebuie să-l scoți. Dar afară de echilibru mai trebuie ceva. Drept și datorie sunt așa de naturale și așa de sine înțelese, încât ele sunt egale cu nimic, sunt etice imposibile –a și +a sunt nula – da nu nula absolută, dar nula termometrului, când nu e nici un grad de frig niciunul de căldură și cu toate acestea acest negrad totuși e un grad al temperaturii ca atare” [Cimpoi 2019, p.351].

Omul de știință se cuvine să lucreze dezinteresat, ca actorul, fără a se gândi la folos [Poincare 1983, p.221]. „Putința de a ne desface de cătușele rațiunii suficiente și ale voinței. Avem însușirea de a ne adânci în chip dezinteresat în esența aspectelor lumii, și în acest act de contemplare dezinteresată ni se dezvăluie ceva nou: dincolo de întâmplătoarele aparențe, putem prinde un aspect esențial al vieții. Această contemplare dezinteresată este apanajul artei. Ridicându-ne la viziunea aceasta, ea ne înalță într-o stare deasupra spațiului și timpului. Ne apropiem de ideile eterne, care sunt prototipul formelor imperfecte și trecătoare. Această cunoaștere prin contemplare este forma specială de cunoaștere a geniului” [Caracostea 1987, pp.172-173].

În atingerea scopurilor se cere răbdare, tărie de caracter, perseverență

Unui cercetător științific adevărat i se cere să fie răbdător și perseverent în atingerea scopurilor urmărite, noile cunoștințe se dau cu mare greutate. Eminescu avea această calitate de a răbda și a persevera: „imensa majoritate a oamenilor n-are nici răbdarea, nici gustul unei adâncite cercetări științifice și se mulțumește cu apropierea rezultatelor ultime, cu esența științei” („În numărul de la 26 mai...”, v.6, p.574); „Omul cu gânduri înțelepte/ Nainte el de toate învață să aștepte” (Ms.2285, f.114–122, „Povestea magului călător în stele”, variantă); „Nu totdeauna „îndelunga răbdare” e bună, dar câteodată e un semn de înțelepciune și de siguranță

prevedere” („Marți în 26 curent”, v.5, p.336); „până nu-i pierdut orice căpițel de speranță și încredere nu e nimic pierdut” [Eminescu-Micle 2000, 5.03.1880, p.70].

Răbdarea eminesciană este una proverbială. „Cel puțin zece ani deci a lucrat poetul nostru la această poem, fie plâsmuind-o stăruitor, fie lăsând-o să se adâncească în bogatele aluviuni ale subconștientului” [Caracostea 1987, p.102]. Răbdarea e o calitate asupra căreia insistă încă Dimitrie Cantemir (1673-1723): „Căci urechea, la cuvinte cât de grele ascultătoare, învață pre inimă la cât de grele nevoi răbdătoare a fi” [Cantemir 1973, p.120]; „răbdarea cu vreme mai mult izbândește” [Cantemir 1973, p.263], **perseverența până la urmă îl răsplătește pe om, constată cărturarul:** „picătura ploii piatra găurește, și funea de tei cu vreme marmurile despică” [Cantemir 1973, p.182]; „Că picătura adese cădzută, piatra despică” [Cantemir 1973, p.307]. **Stăpânirea de sine, calmul trebuie să fie însoțitorii omului de creație:** „Cine-i accesibil de patimi puternicește că-n mijlocul bucuriei mari se amestecă un fel de rea dispoziție. Același lucru se-ntâmplă la toate pasiunile vehemente. Leacul – moderația – cine poate” (Ms.2257, f.163v., „Fragmentarium” 1981, pp.78-79).

În atingerea scopului urmărit, omul de știință/ creație trebuie să dea dovadă de multă perseverență: „cu o statornicie tenace” ([„În privirea ideii...”, v.7, p.326), fără de care nu ajută nici talentul, nici genialitatea minții. **Știința cere dăruire de sine,** zicea Galileo Galilei (1564-1642), căci în cale cercetătorul va întâlni „piedici imense atât pe un drum cât și pe celălalt” [Galilei 1961, p.149]. **Omul de știință trebuie să fie gata, s-o ia de la început ori de câte va eșua, ori situația o va cere.** Astronomul austriac Johannes Kepler (1571-1630), de exemplu, a repetat calculele orbitelor planetelor de 70 de ori, dar perseverența i-a fost răsplătită - a descoperit legile mișcării planetelor [Bronștăn 1988, p.56], în baza cărora fizicianul englez Isaac Newton (1643-1727) a descoperit faimoasa lege a gravitației. Chimistului rus D.I. Mendeleev (1834-1907) i-au trebuit 15 ani de muncă asiduă ca să descopere legea periodicității elementelor chimice [Makarenea, Râsev 1977, p.78], K.E. Țiolkovski (1857-1935), unul din fondatorii cosmonauticii, a trudit mai bine de 40 de ani asupra mișcării reactive a corpurilor și problemei colonizării spațiului cosmic fără a i se recunoaște în timpul vieții meritele [Kosmodemianski 1976, p.291]. Albert Einstein (1885-1955) a muncit 35 de ani asupra teoriei unificate a câmpului, fără a atinge un rezultat satisfăcător, ironizând că abia după aceasta a înțeles de ce oamenii le place să despică lemne - rezultatul muncii îl vezi pe față [Seelig 1964, p.61]. Oamenilor cu asemenea calități Eminescu le zicea Atlas („cel neobosit”, „cel foarte răbdător”, gigant pedepsit să poarte bolta cerească pe umeri fiindcă s-a aliat cu titanii în lupta împotriva lui Zeus): „Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umeri/ Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr” („Scrisoarea I”, v.1, p.130). **Doar muncind cu tenacitate și dăruire de sine omul de știință poate obține suprema recompensă a muncii sale - o descoperire.** „Nu totdeauna „îndelunga răbdare” e bună, dar câteodată e un semn de înțelepciune și de sigură prevedere” („Marți în 26 curent”, v.5, p.336). **Știința, creația cere multă muncă și răbdare.** „Critici, voi, cu flori deșarte,/ Care roade n-ați adus -/ E ușor a scrie versuri/ Când nimic nu ai de spus” („Criticilor mei”, v.1, p.194); „Ce-nsemnează faptul că mulți au un fel de zgârcenie pentru hârtie” (Ms.2258, f.173v., „Fragmentarium” 1981, p.186).

A lucra din convingere, a crede în izbândă

Lucrurile mari nu se fac în pripă, la întâmplare. Eminescu nu suferea lucrurile făcute la repezeală: „așa de în treacăt atinse încât nu pot fi considerate ca tratări științifice” („Prelegerile dlui T. Maiorescu”, v.7, p.177) **și nici pe „organizatorii repezi”:** „Ceea ce caracterizează pe organizatorii repezi este neștiința de carte, neștiința în chestiunile pe care le dezleagă c-o copilărească ușurință” („Creațiunea comisiei bugetare...”, v.5, p.249). **Poetului îi repugna judecățile/ concluziile pripite, nemistuite:** „discursurile aveau aerul unor improvizațiuni nemistuite, nedemne de numele eroului” („Serbarea guvernamentală...”, v.8, p.523), **necoapte:** „e o politică necoaptă” (Ms.2257, v.8, p.566); „ideile cele mari nici nu se coc peste noapte, nici nu se abat din rădăcina lor” („Dacă în timpul guvernării conservatorilor...”,

v.7, p.9), sau luate la „moment de beție” („Cezara”, v.2, p.93); asemenea judecăți pot să ducă omul/ omenirea pe căi false: „Porniți de constelații neguroase,/ Cu mintea aprinsă de preoți bătrâni,/ Popoarele pornesc în contra Romei” („Decebal”, v.2, p.296). **Poetul nu accepta ideile preconcepute:** „orice idee preconcepută trebuie înlăturată mai dinainte”. (Ms.2306, v.3, p.10). **Înainte de a face un enunț, Eminescu cumpănea bine gândurile:** „omul care are ce pierde, fie nume istoric, fie avere, fie reazemul moral al unei mari inteligențe sau al unei mari culturi, numai acela cumpănește când face legi” ([„Nu suntem dispuși a reveni...”, v.5, p.585); „El vorbe cumpănește, nu știe ce să-ți zică” („Icoană și privaz”, v.1, p.490). Zicea ilustrul om de știință francez Henri Poincare (1854-1912): „rațiunea nu acceptă cercetări necugetate îndeajuns” [Poincare 1983, p.490]. **Poetul își dădea osteneala „semănatului și a coptului”:** „Totul e până se coace, odată copt lucrul e ca și gata” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.167). „Căci nicăieri diletantismul nu face succese mai fără osteneală, nicăieri nu culege pentru vanitatea lui personală un seceriș mai bogat fără osteneala sămănatului și a coptului; pentru că numai în această artă omul angajează individualitatea sa și pentru că bucuria succesului și impresiunea izvorâtă adesea din nesecabila putere a poetului devin o satisfacție ... pentru personalitatea proprie” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.175). **Ideile, judecățile pe care le enunța sau propaga, Eminescu le îngrijea și le coccea îndelung:** „inițiativa luată de acest bărbat de stat nu este așa de compromițătoare și că ideile pe care el pare a le pune în lucrare cu atâta energie ca un sistem raționat cu îngrijire și coaptă îndelung” („Politica noului cabinet englez...”, v.6, p.547); „Am o inimă și o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit. O idee rămâne la mine zile întregi pe suprafața minții; nici nu mă atinge, nici mă interesează. Abia după multe zile ea pătrunde-n fundul capului și-atunci devine, prin altele, ce le-a fi găsind acolo, adâncă și înrădăcinată” („Cezara”, v.2, p.97). **Tot greul e până când ideile, sentințele se coc în capul gânditorului, abia după acest travaliu rațional, chinuitor, poetul le transmitea „să se condenseze” în mințile altora:** „Ele n-a făcut drumul lung al condesării ideilor în cranele poporului, sunt prin urmare ceva ce nu că nu poate fi priceput, ci conceput” (Ms.2257, v.3, p.73). După cum remarcă eminescologul Dumitru Caracostea (1879-1964), neconținută adâncime în tot ceea ce făcea Eminescu, lăsa „într-o pagină publicată esența unor frământări de ani de zile”, pe poet „îl urmărea problema umanului în viziunea complexă și totală a fericirii și nenorocirii, așa cum o imortalizează miturile” [Paleologu-Matta 2007, p.182].

Omul de știință trebuie să facă lucrurile din convingere. Tot ce făcea Eminescu făcea din o convingere neșovăitoare: „Toate porneau la dânsul din convingere [...], din hotărâre neșovăită” [Slavici 1971, p.129]; „contra propriei sale convingeri nu lucra cu nici un preț” [Slavici 1971, p.141]; „Tot ce scria dânsul, izvora dintr-o adâncă convingere. Nimic nu era fals, nimic nu era formă goală ori ipocrizie, la acest uvrier al cugetării. Pentru nimic în lume nu s-ar fi prefăcut Eminescu. Era franc în ură ca și în iubire” [Laurian 1990, v.1, pp.346-347]; „Eu sunt scriitor de ocazie și, dacă am crezut de cuviință a statornici pe hârtie puținele momente ale unei vieți destul de deșarte și ne[î]nsemnate e un semn că le-am crezut vrednice de aceasta” (Scrisoare către I. Negruzzi, 1878 [Eminescu 1990, v.1, p.260]). **Statornicia în convingeri a poetului se crede că era un dar moștenit prin ereditate de la mama sa, Raluca,** care „foarte greu prindea ură pe cineva, dar odată prinsă, prinsă era. Când ținea la om sau femeie, ținea, dar și când îi ura, urâți erau pentru veșnicie” [Eminescu Matei 1990, v.1, p.38]; „Dacă-au zis da, e zis pe totdeauna./ Dacă-au zis nu, asemenea pe veci” („Decebal”, v.2, p.314). „Are cui să semene” [Cimpoi 2019, p.390] (pe fiica eminescologului Mihai Cimpoi (1942) o cheamă Raluca!).

Convingerile sale poetul le întemeia pe o concepție coerentă: „convîngerea noastră intimă” („Vechea imputare...”, v.6, p.158); „Sunt greu la cap știți bine... și ce-mi intră odată/ Cu greu intră întrânsul – dar nici cu cuie scoți” („Grue Sânger”, v.2, p.341); „Sunt greu la cap, știți bine, și toți îmi zic că-s prost./ Dar ceea ce îmi intră în cap odată mie/ Acea nu mai scoate nici

mii de draci din el” („Bogdan-Dragoș”, v.2, p.374); „Discutăm cu convingeri, cu principii, cu idei. Cu stomahuri și apetituri nu discutăm” (Ms.2264, v.8, p.618); „a făcut-o după măsura de convingere ce-o are însuși despre istoria ce-a povestit-o” (Ms.2264, v.8, p.641). **Convingerile le extrăgea din natura problemei discutate:** „puterea de-a convinge e luată chiar din natura chestiunii” („Dl Kogălniceanu publică...”, v.8, p.141). **Așa l-au cunoscut contemporanii:** „Toate porneau de la dânsul din convingere” [Slavici 1971, p.129]; „Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere și cu speranță în consolidarea ideilor mele și un mai bun viitor. Dar nu merge” („Scrisoare către o persoană neidentificată, București, 1882, v.3, p.506). **Lucrurile pe care el le gândea erau pe potriva măsurii de convingere:** „a făcut-o după măsura de convingere ce-o are” (Ms.2264, v.8, p.641), **fiind conștient că de tăria convingerilor multe depind:** „În politică adevărul consistă în tăria convingerii cu care cineva reprezintă o serie de idei, deci în caracter” ([„Ieri fiind procesiunea...”, v.7, p.369). **O convingere bine fundamentată persistă în timp:** „credem că o furtună de hârtie nu e în stare nicicând să risipească convingeri bine formate și unitatea aceea care se naște din comunitate de interese și de vederi” ([„Era lesne de prevăzut...”, v.5, p.599), **pe când una slab întemeiată repede degradează în lașitate:** „forma în care se-mbracă lașitatea omenească, lipsa de convingeri limpezi” (Ms.2264, v.8, p.636). **În calitatea de redactor șef de ziar accepta doar articolele scrise din convingere:** „orice ziar are obiceiul de-a da ospitalitate articolelor bine scrise ori celor purtate de-o puternică convingere” („Zi-i să nu-ți zică...”, v.8, p.64), **saluta convingerile valabile pentru mulți oameni:** „a constitui convingeri pozitive pentru milioane de oameni” („Schimbări mari...”, v.6, p.422). Totodată, **poetul nu era om dogmatic, admitea schimbarea convingerilor rezultate din o cunoaștere mai aprofundată a realității** (subiectului, fenomenului): „respectăm însă opiniile răsărite dintr-o sinceră convingere, ba chiar schimbarea convingerilor, când acestea se întemeiază nu pe motive personale, ci într-adevăr pe schimbarea totală a împrejurărilor generale. Stimăm și pe teologul ce crede în geocentrism bazându-se numai pe Biblie, îl stimăm însă și pe acela căruia opinia biblică i-a fost schimbată prin raționamentul învingător al lui Galilei” („Voim să ne spunem părerea...”, v.6, p.295), **accepta doar acele modificări ale convingerilor care îl apropie mai mult de adevăr:** „credințele formale, adesea superstițioase, se schimbă în convingeri morale” („Pseudo-Românul” în „semibarbaria” lui...”, v.8, p.21); „Ca s-explic a ta ființă, de gândiri am pus popoare,/ Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,/ Cum popoarele antice în al Asiei pământ/ Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri,/ Un grăunte de-ndoială mestecat în adevăruri/ Și popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt” („Memento mori”, v.1, p.311). Datele noi ale astrofizicii, bunăoară, i-au determinat pe mulți mari astronomi să-și revizuiască viziunile făcute în baza cunoștințelor vechi.

Chibzuit la minte, cumpătat la vorbă și acțiuni, precaut în afirmații, prevăzător

Un om de știință trebuie să fie cumpătat în gândire, vorbă și acțiuni. Poetul avea „firea românului, care e adânc la simțire și cumpătat la vorbă” [Iorga 1981, p.52], „Copilăroșia este afectarea naivității, naivitatea reală consistă în necunoștința greutății vorbelor și a simțămintelor pe care un om le exprimă” (Ms.2254, v.8, p.569), de parcă ar fi trecut prin școala lui Platon (428/427 î.Hr.-348/347 î.Hr.), care zicea, „a vorbi ce trebuie, cât trebuie, în fața cui trebuie și atunci când trebuie” [Diogene 1979, p.177], și a lui Zenon (495 î.Hr.-425 î.Hr.): „De aceea omul are două urechi și o gură, ca mai mult să asculte și mai puțin să vorbească” [Diogene 1979, p.276]. „Doi ochi ai și două urechi ai și numai o gură. Ascultă multe, vezi multe, da taci” („Alexandru-Vodă”, v.2, p.423); „Ah! gândurile-mi triste ce greu știu să s-adune,/ Eu cântăresc cuvinte ce am să pot a-ți spune” („Bogdan-Dragoș”, v.2, p.374), **măsurat și ponderat în toate:** „Pe-o stâncă-apoi se suie – pe-ascetul îl măsoară/ Cu ochiul” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.333).

Omului de știință i se mai cere să fie precaut în afirmații, lucru care presupune o judecată cumpănită. De fapt, încă filosofii antici considerau că în știință trebuie să se manifeste

multă prudență [Diogene 1979, p.283]. Cărturarul Dimitrie Cantemir (1673-1723), la fel, atenționa asupra acestui calificativ: „Tot lucrul cu grabă să se cerce, iar de bun și de rău cu îngăduință să se aleagă” [Cantemir 1973, p.142]. „Precauția, zicea fizicianul francez Louis De Broglie (1892-1987), unul din fondatorii Centrului European de Cercetări Nucleare (CERN), este mama siguranței” [De Broglie 1965, p.46]. Căci, atenționa Eminescu, „nesiguranța absolută dă loc la speranțe exagerate” (Ms.2264, v.8, p.610). A manifesta prudență în afirmații este o cerință pe care Albert Einstein (1879-1955) și-o înainta în primul rând sie, apoi și celorlalți cercetători [Einstein, Infeld 1965, p.153]. La fel proceda și Henri Poincare (1854-1912): „rău am înțeles gândul autorului și nu pot să mă pronunț contra lui” [Poincare 1983, p.256]. Felul acesta de exprimare precaută a afirmațiilor posibil că Eminescu și alți cercetători au însușit-o de la reformatorul fizicii Galileo Galilei (1564-1642), care pe fondalul marilor gânditori ai lumii s-a evidențiat prin finețe deosebită în gândire: „Mărturisesc că raționamentul este subtil și pentru urechile mele nou și străin”, „nu se poate lămuri încă” [Galilei 1961, p.149]; „un mod de a lămuri explicația pe care o dau filosofii într-o materie atât de obscură” [Galilei 1961, p.149]; „experiența a fost încercată cu precauțiile cerute” [Galilei 1961, p.110]; „Am să vă spun ceea ce mi-a trecut prin minte acum și v-o prezint nu ca un adevăr absolut, ci ca o oarecare fantezie, încă nefrământată, supunând-o unor contemplări mai profunde” [Galilei 1961, p.114]; „Dar astfel de reflexii profunde aparțin doctrinelor mai înalte decât ale noastre; iar noi să ne mulțumim a fi acei mai puțini demni maeștri, care descoperă și scot marmora, din care mai apoi sculptorii sânguincioși fac să apară imagini minunate, care stăteau ascunse sub scoarța dură și informă” [Galilei 1961, p.292, 424]; „Dar această cunoaștere nu este suficientă înțelegerii mele spre a-mi clarifica multe neclarități, care îmi întunecă mințile în așa fel încât nu înțeleg cum se întâmplă” [Galilei 1961, p.424]; „slaba mea perspicacitate pe aceasta nu o înțelege și pe aceea nu o pătrunde” [Galilei 1961, p.149]; „pretinde o speculație mai subtilă” [Galilei 1961, p.232]; „a dibuit multă vreme prin întuneric” [Galilei 1961, p.365]; „Văd că amândoi întârziati cu răspunsul; probabil fiindcă nu mi-am formulat bine întrebarea” [Galilei 1961, p.418]; „nu sunt atât de temerar încât să nu am oarecare rezerve” [Galilei 1961, p.419]; „au prezentat drept adevărate concluzii care apoi sunt descoperite și declarate false de un altul printr-un raționament scurt și simplu” [Galilei 1961, p.266]; „se poate spune că abia acum s-a deschis drumul pentru o nouă contemplare, plină de concluzii infinite și minunate, care în timpurile viitoare vor putea stimula alte minți” [Galilei 1961, p.337]. Eminescu, aidoma lui Galilei, își exprima tezele cu multă precauție. Atunci când nu avea convingerea deplină, le formula ca fizicianul italian, prin fraze atente: „fiecare frază începe cu „se zice” și se termină cu „dăm această informație, se înțelege, sub toată rezerva” („Într-unul din numerele noastre...”, v.6, p.559); „le-am reprodus și noi, sub toată rezerva” („Zilele din urmă...”, v.7, p.395); „dacă aparențele nu amăgesc” („Dacă aparențele nu amăgesc...”, v.6, p.174); „poate să fie pentru mulți o idee admisibilă” („Am avut deseori ocazia...”, v.5, p.589); „Despre succesul piesei ne rezervăm de a vorbi altă dată, neputându-ne forma o părere definitivă, după o singură reprezentare” („Teatru” [„Joia trecută s-a reprezentat...”, v.5, p.199); „În acest vălmășag avem cel puțin meritul de a voi să spunem adevărul” („În articolul nostru...”, v. 6, p.258).

În căutarea terenului solid al certitudinii, Eminescu calcă atent pe căile noi găsite, dând dovadă de un sentiment de precaritate specific marilor oameni de știință: „Picioarul său sufletesc solid” era „obișnuit să se așeze lat și neted în hora sublimă a principiilor” [Călinescu 1991, v.2, p.529]; „Întinzând picioarul, parcă/ Lacul cel de farmec prins,/ Cu-a lui vârf întâi îl cearcă,/ Pân- se lasă din adins” („Miron și frumoasa fără corp”, v.1, p.439); „începui să cerc mai întâi apa cu vârful picioarului” („O baie caldă în Egipt”, de A. Dumas, v.4, p.605); „Terenul e cu totul mlăștin, picioarul se cufundă la orice pas” („Presa este pe deplin liberă...”, v.8, p.103); „terenul pe care le-a călcat picioarul a fost mlăștin, nesolid” („Dni Brătianu-Boerescu au compromis...”, v.8, p.8). Eminescu mereu era în căutarea terenului științific solid pe care să-și răzime concepțiile sale înnoitoare, totodată nu-i lipsea îndrăzneală de dialectician: „Tot

așa părăsi Plato lumea simțurilor, pentru că-i pusese îngrădiri prea strâmte și se cuteză dincolo de ele, pe aripile ideilor, în spațiu gol al inteligenței pure. El nu observă că prin osteneala sa el nu câștiga din drum, căci n-avea de ce să se ție, n-avea teren solid pe care să-și poată (răzima) apăsa piciorul și aplica puterile spre a urni inteligența din loc” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.310); „spre a putea merge, trebuie un pământ vârtos care să reziste picioarelor, un reazem tare care să reziste mâinilor” („Așadar ieri...”, 30 noiembrie 1878, v.5, p.618). Acel sol deseori era o singură teză nesupusă îndoielii, așa cum proceda Arhimede (287 î.h.-212 î.Hr.): „Precum Arhimede, zice el în Meditațiunea a doua; nu cerea decât un singur punct fix pentru a putea mișca pământul, tot astfel eu voi avea mari speranțe dacă voi fi îndestul de fericit de a afla o singură teză pe deplin sigură și nesupusă nici unei îndoieli” („La întrebarea...”), 16 aprilie 1881, v.7, p.381). Eminescu „nu numai că se bucura de multe simpatii, ci avea totodată și autoritatea ca unul ce știa multe și călca sigur” [Slavici 1990, v.1, p.162]. Omul de știință/ creație trebuie să fie prevăzător, să întrezărească perspectivele ce i se deschid în față.

Ași cunoaște menirea în viață, a fi precum îi este firea

Menirea omului în viață e să urmeze unui scop, unei ținte. Acest aspect al activității poetului a fost detaliat studiată de eminescologul Dumitru Caracostea (1879-1964). „Să dobândești ceea ce dorești!” („Frumoasa fără corp” [Caracostea 1987, p.284]. „Dar acum licăritorul Domn al tărilor, a înțeles deplin menirea lui creatoare” [Caracostea 1987, p.13]. **Omul trebuie să-și înțeleagă menirea sa în viață:** „Nimic nu caracterizează mai mult decât conștiința despre propria menire, felul cum știi să te identifici cu imperativele destinului pentru care te simți creat” [Caracostea 1987, p.240].

Dar această mișcare direcționată e trasată de interiorul omului, de firea lui, tot ea fiind cea care determină originalitatea creatorului. Omul trebuie să fie precum îi este firea, cea care îi direcționează activitatea din interior, căci **ceea ce el realizează concordă cu firea lui proprie:** „E scris omului pe frunte că, oriunde va ajunge, să nu fie nimic mai mult decât ceea ce e în adevăr” („Dl Dimitrie Brătianu sosește...”), v.7, p.376). Omul face lucrurile în concordanță cu propria lui fire: „un gest mai potrivit cu firea lui” [Caracostea 1987, p.81]. Tot astfel îndemna și cărturarul Dimitrie Cantemir (1673-1723), pe care Eminescu îl citise cu condeiul în mână: „că firianul firii a urma să cade” [Cantemir 1973, p.87]. Aceleași lucruri le-am auzit și de la laureatul Premiului Nobel George Palade (1912-2008): „de la fiecare din maeștrii mei am luat ce am crezut că mi se potrivește” [Iftimovici 1993, p.29]. **Omul de știință e sensibil la lumea lui interioară** [Kosmodemianski 1969, p.17], **ochii lui mereu sunt îndreptați spre interior,** acolo el caută icoana adevărului [Poincare 1983, p.160]. **În știință e periculos ca omul să nu fie la locul lui** [Kosmodemianski 1969, p.17]. „Astăzi firea descarcă bogăția-i/ De ape pe o cale cu totul nefirească” („Grue Sânger”, v.2, p.349); „Căci lumei acestia și legilor din fire/ De li se naște-un dușman, e semn că firea toată/ E-n neorânduială, că din încheituri/ Ceasornicul ieșit-a al lumei noastre-întregi” („Grue Sânger”, v.2, p.349), **sau merge contra firii sale:** „Nu s-a-nnegrit doar luna și soarele în ceruri/ Pe când îl răstigniră jidanii pe Cristos -/ Și ei au vrut să facă lucru-mpotriva firei/ Au vrut să deie moarte celui fără de moarte” („Grue Sânger”, v.2, p.349). „Spun popoare, sclavii, regii,/ Că din câte-n lume-avem/ Numai personalitatea/ Este binele suprem” („Fragmente (din Goethe)”, v.1, p.678) [Călinescu 1993, v.1, p.287]. „Numai personalitatea/ Este binele suprem”, „nu scăpi de tine însuși, cum ești, trebuie să fii, căci puterile lumii nu frâng tiparul formei ce vie se dezvoltă” [Caracostea 1987, p.188]. „Personalitate și formă internă sunt un tot, care nu se cuvine să fie despărțit”, „Una din stâncile de granit pe care a clădit romantica a fost cerința ca poetul să fie o personalitate bine încheată, un „suflet organic”” [Caracostea 1987, p.188]. „unde sufletescul și personalitatea hotărăsc” [Caracostea 1987, p.5]. „Acel deprins să privească luminile prin unghiul larg de contemplație a opozițiilor știe că dintr-o anumită perspectivă, sușul spre munte și peisajul de pe culmi sunt aspecte nedespărțite, date de însăși unitatea firii” [Caracostea 1987, p.4]. Luceafărul „cere lui Dumnezeu să-i îngăduie să se lepede de propria fire”, „să fie izbăvit de povara nemuririi” [Caracostea 1987, p.12]. „Dar orice se poate

schimba pe lume, însă firea cea dintru început ursită creațiunii înalte, niciodată” [Caracostea 1987, p.12], este grea „înfrângerea legilor firii” [Caracostea 1987, p.145], „o înfrângere a legilor lumii, izbăvirea de propria lui fire” [Caracostea 1987, p.145].

Eminescu a procedat precum i-a fost firea. „După cum gândirea asupra vieții, tot astfel înrăuirile literare și estetice sunt la el îndrumate și selecționate de această călăuză fără greș: propria fire. Nu a fost în viață așa cum îl știm pentru că a fost romantic, ci s-a apropiat de romantică pentru că într-acolo îl ducea temperamentul arătat” [Caracostea 1987, p.220]. „Am definit cândva romantismul [...] tendința de a cere vieții altceva, mai mult decât ce este în rostul ei firesc să dea. Pentru că zodia sub care s-a născut Eminescu, dându-i arătata dominantă, l-a făcut să aparțină acestei familii de spirite, de aceea s-a apropiat de romantică și nu de altă formulă” [Caracostea 1987, p.220], „ne dau dreapta perspectivă de unde faptele ne vor dezvălui și preciza treptat firea poetului în complexitatea ei umană și unitatea ei creatoare” [Caracostea 1987, p.208]. „Se cuvine să ținem seama de spiritul fiecăruia” [Caracostea 1987, p.187], „soarta omului atârână de firea lui” [Caracostea 1987, p.188]. „Aspectul tragic al Luceafărului stă în aceea că nu se poate lepăda de propria fire; iar izbăvirea, acel *catarasis* final, vine din înțelegerea că trebuie să rămâie credincios părții celei mai înalte a propriului suflet” [Caracostea 1987, p.188]. Firea înăscută a omului rămâne în veci nestrămutată. Personalitatea însemnează libertate și neatârănare de mecanismul întregii naturi. Faptele, amănuntele biografice capătă înțeles la lumina personalității. Ideile sunt exponentele ei. „Complexul ideilor obișnuite: iată vertebrele personalității, notează Eminescu în solilocul unui manuscris” [Caracostea 1987, p.188], „mijloc firesc de a dezvălui adâncurile sufletești” [Caracostea 1987, p.142]. „Când motive ca cele arătate revin atât de des e o dovadă evidentă că ele corespund unei vii nevoi de exprimare sădită adânc în însăși forma internă a felului său de a vedea lumea” [Caracostea 1987, p.167], „forma internă a felului său preursit de a vedea lumea” [Caracostea 1987, p.168]. „Diriguit de imperativele fiecărei plămui, el este în același timp diriguit de puteri mai adânci, sădite în înseși tainicele țesuturi ale firii preursite, care își însușește din experiență și din lecturi numai ceea ce este conform cu sine” [Caracostea 1987, pp.168-169]. „Într-o ființă cu înalt orizont se dezlanțuie patima până la ultima limită posibilă, aceea de a se lepăda de propria fire. Iar liberarea de absolutul patimii pământești, negațiunea ei, se face prin conștiință, ceva mai mult: prin imperativul menirii înalte” [Caracostea 1987, p.169]. „Hoffman este acela care a dat neconținut în povestirile lui expresie conflictului dintre firile excepționale ale artiștilor și înconjurimea lor mărginită” [Caracostea 1987, p.170], „forma internă eminesciană este factorul care l-a apropiat pe poet de filosof” (de Schopenhauer) [Caracostea 1987, p.171]. **În tot ce a scris Eminescu s-a manifestat unitatea firii sale în decursul peripeției vieții.** „Rostul oricărei adevărate biografii de poet este să-ți dea o înlănțuire de fapte sigure, pe temeiul cărora să poți lămurii și controla ceva mai mult decât fiecare din aceste fapte: felul statornic al poetului de a vibra în atingere cu lumea, cutele adânci ale sufletului, personalitatea lui, care-ți dezvăluie, dincolo de mulțimea faptelor întâmplătoare și adesea contradictorii, unitatea profundă a firii” [Caracostea 1987, p.186]. „În sensul acesta, creațiunea lui Eminescu este vădit subiectivă. Dar tot de aici înțelegem de ce amănuntele întâmplătoare ale vieții externe sunt transfigurate, limpezite, înseninate estetic și stilizate de personalitatea creatoare, așa încât un critic de talia lui Ibrăileanu a putut scrie „Eminescu n-are poezii ocazionale” [Caracostea 1987, p.190].

Voința omului este o tendință de a persevera în existență. Arthur Schopenhauer (1788-1860): „În ființa mea este ceva mai adânc: acel impuls orb de care am vorbit mai sus, voința pe care n-o pot caracteriza mai potrivit decât ca o tendință atotputernică de a persevera în existență. Această forță atotputernică este esența nu numai a mea, dar a întregii lumi. Însuși intelectul nostru este o obiectivare a voinței. Știința este ca o lumină de care se servește voința, pentru a-și îndestula nesățioasa ei sete de afirmare” [Caracostea 1987, p.172]. „După cum știința, tot astfel și acțiunile practice ale noastre sunt cârmuite de acea tendință de afirmare a voinței” [Caracostea 1987, p.173]. „Voința noastră, însă, manifestată în fapte, este o pornire veșnic

însetată: ajuns la o țintă îți făurește alta; ceea ce ieri părea că te îndestulează, azi nu mai are preț. Și pentru ce această străduință necurmată? Pentru ca ființa individuală a fiecăruia să dăinuiască, afirmându-se cât mai mult. Această tendință de a raporta totul la sine este egoismul, rădăcina oricărui rău, și în nici o ființă nu este mai covârșitoare, mai aprigă, ca în om – „regele pământului”, „centrul universului” [Caracostea 1987, p.173]. La Eminescu ea se manifestă „ca la un centru care mereu încearcă să se organizeze” [Caracostea 1987, p.60].

Capacitatea de a se mișca direcționat în viață

În viața de toate zilele omul are nevoie a se mișca orientat, perseverând mereu în una și aceeași direcție, **de a avea planuri și scopuri importante**, nu doar atingerea unor ținte materiale. Pentru aceasta el are nevoie **să se călăuzească în activitățile sale după anumite repere stabile**: „Un obicei/ Vechi și cuminte îl au corăbierii.../ Ei nu se-ndreaptă decât după steaua/ Care pe cer etern stă la un loc” („Decebal”, v.2, p.304); „Noi ducem nava poporului nostru/ Oricătuși marea s-ar nalța în sus/ După o stea ce printre muri pătrunde/ După o stea c-eterm rămâne-n loc” („Decebal”, v.2, p.305); „Aceasta-i steaua ce ne duce nava” („Decebal”, v.2, p.307); „Iar steaua cea polară i-arată a lui cale” („Strigoi”, v.1, p.102); „Și o stea strălucitoare/ Arde-n cer arătând calea la a evului minune” („Dumnezeu și Om”, v.1, p.353), **să urmeze modele**: „Se bucur’ copiii,/ Copiii și fetele,/ De dragul Mariei/ Își piaptână pletele,/ De dragul Mariei/ Și-a Mântuitorului/ Lucește pe ceruri/ O stea călătorului” („Colinde, colinde”, v.1, p.527), **trecute prin focul creației** (cum ar fi Heinrich Heine (1797-1856), Georg Hegel (1771-1830)): „Metal curat fără de lamură. Heine” (Ms.9/1/[18]73, „Fragmentarium” 1981, p.92); „Hegelian este Eminescu și în parcurgerea drumului odiseic de luare în stăpânire a adevărului despre lume și sine” [Cimpoi 2019, p.260]. Atenționa filosoful Arthur Schopenhauer (1788-1860): „vrednicia supremă nu stă în a birui natura externă, ci a se învinge pe sine” [Caracostea 1987, p.176]. „Tendința către universal și permanent, nu numai a acestui filosof german, dar a întregului idealism german, i-a înlesnit lui Eminescu acea vedere superioară prin care înalță elementele românești la un înțeles universal” [Caracostea 1987, p.182]. Formulată de Schopenhauer „caracteristica geniului stă în izbăvirea de cerințele practice ale vieții și ale inteligenței, așa încât poetul adevărat se înalță la contemplarea prototipurilor ideale” [Caracostea 1987, p.197].

Poetul își învață cititorul să se miște în viață direcționat, nu brownian: „mișcarea lui este vectorială și implică scufundarea cu înălțarea cutezătoare spre zări” [Cimpoi 2019, p.700], **urmărind un scop major - înălțarea proprie**: „privind însă totdeauna în sus, spre tabla valorilor” [Caracostea 1987, p.168], **precum și a poporului său**: „Iar stejarul/ Poporului meu tare ridică și-azi în vânturi/ Întunecata-i frunte și proaspăta lui frunză” („Andrei Mureșanu”, v.2, p.275) [Caracostea 1987, p.249]: „ideea congresului de la Putna venise de la Eminescu, stăpânit de gândul de a da o direcție viitorului” [Caracostea 1987, p.244]. „Ca și Eminescu, eroul tabloului dramatic este preocupat de soarta neamului, vrea să descifreze din trecut direcția viitorului, menirea lui pe lume” [Caracostea 1987, p.244], „ajungem ținta: lumină eternă, atotștiință, atotputernicie” (Ms.2255, f.360, „Fragmentarium” 1981, p.226). „Pentru a nu ajunge nicăieri – asta e crud” (Ms.2257, f.65v., „Fragmentarium” 1981, p.138).

Omul de știință - om al măsurilor

Știința înseamnă a măsura. A măsura în fel și chip, până și spațiul cu cântarul, masa cu metrul, cum îndemna Henri Poincare (1854-1912) [Poincare 1983, p.170]. Pentru un om de știință până și gândurile devin măsură a lucrurilor. Aceleași lucruri spune și poetul: „Împotriviri duioase-a frumuseții/ În lupte dulci disfac urâtul vieții,/ Ce n-au amar, fiindcă au măsură” („Părea c-așteaptă...”, v.1, p.517). Vestitul chimist rus D.I. Mendeleev (1834-1907), care a deținut o bucată de timp funcția de director al Camerei Măsurilor și Greutăților din Rusia, îi plăcea să spună că **știința începe acolo unde începe măsurarea** [Makarenea, Râsev 1977, pp.44-46]. Se crede că primul om de știință care a introdus unitățile de măsură a fost filosoful și

matematicianul grec Pitagora (580 î.Hr.–495 î.Hr.) [Diogene 1979, p.336]. Mai târziu, reformatorul fizicii Galileo Galilei (1564–1642) formulase explicit această idee: „a măsura ceea ce se măsoară, a face măsurabil ceea ce încă nu s-a măsurat”, savantul italian înțelegând că fără aparate de măsurat de precizie în știință mare treabă nu izbutești să faci [Coandă 1991, p.38]), el însuși construind un șir întreg de instrumente de măsurat: busole, compasuri geometrice, echere și multe altele [Galilei 1961, p.29], „a construit un instrument pentru măsurarea gradelor de căldură și frig”, adică termometrul [Galilei 1961, p.28], [Gamow 1971, p.106], un instrument „care mărește obiectele de 5000 de ori, astfel că o muscă se vede ca o găină” [Galilei 1961, p.54], se are în vedere luneta, instrumentul care a trimis astrologia la odihnă. Măsurarea constă în determinarea caracteristicilor cantitative ale obiectelor și proceselor materiale cu ajutorul instrumentelor de măsurat [Coandă 1991, p.37]. Descrierea cantitativă a experimentului cu ajutorul sistemului unităților de măsură exprimat prin număr permite prelucrarea matematică a rezultatelor cu etalonul mărimii respective [Coandă 1991, p.37], iar acest lucru contribuie la formarea noțiunilor cantitative, element important al cunoașterii - cu ajutorul măsurărilor proprietățile obiectelor sunt exprimate prin noțiuni [Coandă 1991, p.39].

A măsura înseamnă a pune lucrurile într-un coraport. Numai raportând la alte lucruri (omologând) poți obține valoarea relativă a produsului creativ, prin urmare, cunoștințe noi. Aici însă apare o altă problemă. Dacă, de exemplu, Universul ar începe să se dilate sau să se contracte, și concomitent cu el și noi, și toate instrumentele de măsurat, zicea matematicianul, fizicianul și filosoful francez Henri Poincare (1854-1907), contemporan cu Eminescu, n-am putea observa acest lucru [Poincare 1983, p.182], chiar dacă Universul ar fi mărit sau micșorat de mii de ori [Poincare 1983, p.339]. Uimitor lucru, acest enunț îl găsim și la Eminescu: „Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte și toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupunându-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și proporțiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, *caeteris paribus*, înmiit de mare – același lucru. Cu proporțiuni neschimbate – o lume înmiit de mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atât de mare” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.59). Oare să fi intuit Eminescu aceste lucruri singur sau a cunoscut lucrările lui Poincare, în notițele poetului nu se întâlnește numele savantului francez, deși poetul nota pilduitor sursa de informare.

Important în știință este și faptul ce unitate de măsură, de etalon își alege cercetătorul în investigațiile sale. Vorba poetului: „Potrivim șirul de gânduri pe-o sistemă oarecare,/ Măsurăm mașina lumii cu acea măsurătoare” („La moartea lui Neamțu”, v.1, p.230); „Pentru inima oricărui om e-o singură măsură,/ De-i bogat sau trăiește de la mână pâ’n la ură” („Lais”, de Karl Saar, v.4, p.546). **Unitatea de măsură aleasă nu e una absolută, ci o convenție, o decizie a cuiva** [Poincare 1983, p.258]. **Important este ca toți cercetătorii să măsoare identități egale cu una și aceeași unitate de măsură.** Toate operațiile de măsurare din fizică se bazează pe trei mărimi fundamentale: lungimea, timpul și masa [Gamow 1969, p.147]. O unitate de măsură comună pentru toată lumea înlesnește comunicarea cercetătorilor, precum și a tuturor oamenilor, pe când una regională, din contra, îngreunează comunicarea: „Până azi încă păstrăm indicația meierticului de mei” („În ședința Senatului de la 16 martie...”, v.8, p.193); „Cincizeci de oca de vin” („Balade”, „Doncilă”, v.2, p.603); „Ș-a cumpărat 99 de oca de fier/ Și 99 de oca de oțel” („Dramatice”, „Plugușorul”, v.2, p.620); „- De un stângen mai la vale e, bădică, un izvor” („Călin Nebunul”, v.1, p.409). Cuantificarea lucrurilor este foarte importantă în știință și, de aici, și însemnătatea stabilirii cu precizie a unităților de măsură. Eminescu sesizase și conștientizase necesitatea unificării unităților de măsură. În opera poetului întâlnim un spectru larg de unități de măsură: quarter - unitate de măsură a greutateii constând în a patra parte de tonă (Ms.2270, f.294); obol – unitate de măsură a greutateii egală cu 4-5 kg (Ms.2257, f.576); funt – unitate de măsură a greutateii (Ms.2257, f.188); oca – unitate de măsură pentru greutate, egală cu 1,271 kg în Țara română și cu 1,291kg, în Moldova (Ms.2255, f.257); palma – unitatea de măsură pentru lungime, egală în Țara română cu 24,591cm, iar în Moldova cu 27,875cm

(Ms.2257, f.571), galonul – unitatea de măsură a volumului lichidelor în Anglia 4,5466 l și SUA 3,786 l (Ms.2270, f.294), dimerlia – vechea măsură de volum pentru cereale la noi, egală cu 34 l în Muntenia și cu 21,5 l în Moldova: „dimerlii de galbeni” („La curtea cuconului Vasile Creangă”, v.2, p.164)...

O perioadă de timp drept unitate de măsură a distanței era zborul sulitei: „Deci făcur-un arc puternic și vorbiră ca-n tot locu/ Unde va căde săgeata, ei să steie de popas” („Călin Nebunul”, v.1, p.395), **iar a timpului - poziția Soarelui pe cer, care se măsoara ... tot cu sulita:** „Atunci Făt-Frumos își luă ziua bună de la părinți, ca să se ducă, să se bată el singur cu oștile împăratului ce-l dușmănea pe tată-său. Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămașă de borangic, țesută în lacrimile mamei sale, mândră pălărie cu flori, cu cordele și cu mărgelile, rupte de la gâturile fetelor de-mpărați, își puse în brăul verde un fluier de doine și altul de hore și, când era soarele de două sulite pe cer, a plecat în lumea largă și-n toiul lui de voinic” („Făt-Frumos din lacrimă”, v.2, p.184). **Omul deseori încerca să măsoare distanța cu timpul și viceversa:** „Babilon, cetate mândră cât o țară, o cetate/ Cu muri lungi cât patru zile, cu o mare de palate/ Și pe ziduri uriașe mari grădini suite-n nori” („Memento mori”, v.1, p.275); „să se retragă la o mănăstire de călugărițe în apropiere de câteva ore” („Cezara”, v.2, p.103). Astăzi unitatea de măsură a lungimii și cea a timpului fiind concordate prin intermediul vitezei luminii, c.

Eminescu – om măsurător

În activitatea sa creativă poetul căuta totul să cuantifice, să măsoare și să contabilizeze: „Pe-o stâncă-apoi se suie – pe-ascetul îl măsoară/ Cu ochiul” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.333); „Să măsură toate visele vieții” („Fata în grădina de aur”, v.1, p.427), **asa cum se face în știință:** „O prea-nalțate, eu sunt un vraci prea prost/ Și nu știu ca să măsur’ a vieții clipe repezi -/ Ceasornicele vieții am învățat să stric” („Grue Sânger”, v.2, p.339). **Bucuriile sau necazurile fiind pentru poet un ceasornic real al vieții omului.** Fascinante sunt căutările poetului de a cuantifica informațiile necuantificabile, luând ca măsură dimensiunile omului: fizică, psihică și socială. În lipsa unei unități de măsură adecvate, este greu de stabilit, de exemplu, ierarhia competenței. Dar printr-o metaforă reușită poetul arată ce n-ar trebui ea să însemne: „O, eroi! Care-n trecutul de măriri vă adumbriseți./ Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseț,/ Și cu voi drapându-și nula, vă citează toți nerozii,/ Mestecând veacul de aur în noroiul greu al prozii” („Scrisoarea III”, v.1, p.142). Pentru Eminescu în evaluarea valorilor artistice „măsura de excelență în diferite limbi este etalonul clasic” [Cimpoi 2019, p.235]. Poetul îi măsoară pe cei mici la suflet cu propria lor măsură sufletească, folosind în calitate de unitate de măsură spusele lor neroade: „oameni ce nu se pot măsura decât cu propria lor micime” („Zi-i să nu-ți zică...”, v.8, p.65); „Că cu a lor micime de suflet tu îi măsură” („Gemenii”, v.1, p.609), precum aceștia măsoară oamenii cu măsura lor proprie: „d-sa nu poate măsura oamenii și lucrurile decât cu măsura sa proprie” („Creditul mobilă și presa capitalei...”, v.7, p.521);

Eminescu punea totul pe cântarul judecății, balanța gândirii: „Ah! gândurile-mi triste ce greu știu să s-adune,/ Eu cântăresc cuvinte ce am să pot a-ți spune” („Bogdan-Drăgoș”, v.2, p.374); „Tu numai îți pui vorba și gândul la cântari,/ Tu numai vrei a-ntrece caracterele mari” („Urât și sărăcie”, v.1, p.572), **balanța muncii:** „Munca, zice Adam Smith [...], este cel întâi preț, banul de cumpărătură cel de-ntâi, cu care s-au plătit toate lucrurile; este cea din urmă și cea mai reală măsurătoare, după care se poate prețui și compara valoarea ei” (Ms.2270, f.53, „Fragmentarium” 1981, p.171), munca „i-a ținut mereu trează încordarea creatoare” [Caracostea 1987, p.147]. **Iată un enunț eminescian cu profund sens filosofic:** „Fiecare lucru are măsura sa proprie (natura sa proprie asemenea)” (Ms.2255, v.3, p.29); „Fiecare lucru poartă în sine însuși măsura sa” (Ms.2291, v.8, p.566), enunț care ne-a îndemnat să facem studiul de față. **din care am dedus că măsura valorii operei eminesciene se află în ea însăși:** „măsurariul pentru el însuși se coprindea (în fond) de comun în însuși creațiile sale” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.209); „În orice

cercetare cu un mai pronunțat caracter științific, care trebuie să pretindă obiectivitate, lucrul însuși își devine sieși propria sa măsură și propriul judecător” (Ms.2286, v.3, p.34).

Eminescu se stăruia să măsoare totul cu etaloanele realului: „Căci e mai bine să mă orientez după acestea și să măsoar timpul și locul cu etalonul realului și a ceea ce este dat. Acesta e punctul lui Arhimede de unde poate fi înălțată lumea mea (puțin cam împotmolită)” (Scrisoare către Titu Maiorescu, 26 /2, f.[1]874, v.3, p.396). **A măsura, zicea poetul, trebuie de pornit de la faptul că Lumea e un Tot:** „în creațiunea unui adevărat poet există o solidaritate a aspectelor” [Caracostea 1987, p.59]. A măsura timpul cu ziua (cu mișcarea de rotație a Pământului în jurul axei proprii), cu luna – timpul de mișcare a Lunii în jurul Pământului: „Să-ți numeri anii după mersul lunii” („Fata în grădina de aur”, v.1, p.427); „Tu măsoari lumea ta c-un cot/ Și timpu-mparți cu luna -/ Dar dacă unul e în tot/ Și toate sunt în una” („Glossă”, variantă); „Eu îi împrăștii și-i adun./ Le măsoar vieți cu luna./ De nasc și mor în sfântul Un/ În care toate-s una” („Luceafărul” [Creția 1992, p.126]); „Tu măsoari lumea ta c-un cot/ Și timpu-mparți cu luna -/ Dar dacă unul e în tot/ Și toate sunt în una [...] („Glossă”, variantă); „Că mii de oameni neam de neam,/ Că soarele și luna/ Se nasc și mor în sfântul Brahm/ În care toate-s una. [...] Dar vrei o patimă de sfânt/ În inima ta crudă/ Îți [dau] un petec de pământ/ Ca [să] te cheme Budda” („Luceafărul” [Creția 1992, p.126]). „Și dacă vrei să fii un sfânt,/ Să știi cei chinul, truda,/ Îți dau un petec de pământ/ Ca să te cheme Budda” („Luceafărul”, variantă [Creția 1992, p.127]); „De vrei în număr să mă chemi/ În lumea ce-am creat-o/ Îți dau o fâșie de vreme,/ Să te numească Plato” („Luceafărul”, variantă [Creția 1992, p.127]). Poetul măsoară timpul astral cu pulsul inimii sale: „Timpul care bate-n stele/ Bate pulsul și la tine” („Glossă”, variantă).

Omul ca unitate de măsură a Lumii și viceversa

Filosoful antic Protagoras (481 î.Hr.-411 î.Hr.) susținea că **omul este măsura tuturor lucrurilor** [Aristotel 1976, v.1, p.281]. Spirit doritor de a pătrunde în esența lucrurilor, Eminescu analizează cu multă atenție problema raportului Om – Univers: „Vom urmări mai de aproape transformățiunea puterilor precum se prezintă pe cele două scene interesante, microcosmosul propriului nostru corp și macrocosmosul zidirii Universului” (Ms.2267, f.117 „Fragmentarium” 1981, p.413). Indiscutabil, sfera cunoașterii se lărgeste neconținut și subiectul cunoscător, în viziunea poetului, înțelege tot mai bine și mai bine că este parte componentă a Universului: „Natura produce în fantasmă prin mai multă libertate chipuri mai frumoase. Din mila și din puterea naturii dotați nu trebuie să trecem peste ea. Noi suntem din firea ei și ea este din firea noastră. Suntem puteri sublimite” (Ms.7/1, 1873, „Fragmentarium” 1981, p.91). **Poetul deseori ia în calitate de măsură a Universului omul:** „Organismul fiind deci acest compromis de croială îngustă a elementelor sau condițiilor de viață date și susceptibile de unire într-un fel, el poartă în sine *măsura* lumii exterioare ce-l înconjoară” (Ms.2287, v.3, p.32) și viceversa, Universul în calitate de măsură a Omului.

O problema de acuitate pentru poet era de a avea „măsură și formă în expresia simțământului” (Ms.7/1[1873], v.3, p.151) - raționamentele omului trebuie să fie în armonie cu simțămintele. Dar la analiza vieții socială oare ce unități de măsură urmează să fie folosite? În societate există o mulțime de lucruri care admit cu greu etaloanele realului: senzațiile, sentimentele, ideile, gândurile, opiniile, deșteptăciunea, prostia, curajul, frica, frumusețea, urâtenia, delicatețea, lipsa de tact etc. [Coandă 1991, p.39]. Dar și în aceste cazuri ingeniozitatea îi scoate pe oamenii creativi din impas, lucrurile nemăsurabile ei le exprimă prin metafore. Ceva imens sau extrem de mult, bunăoară, ei le exprimă prin „prăpădul pământului”, capacitățile mintale ale omului - prin alimentele pe care el le consumă: „ce mănânci același ești”, existența - prin stările de suflet: „pe cât cânt, pe atâta sunt”. „Cel ce cântă se dezmiardă și pe el și pe ceilalți” (Ms.2261, v.3, p.76). Intensitatea senzațiilor tactile, de exemplu, depinde de greutatea obiectului priceput, de temperatura acestuia, de intensitatea factorilor care le produc - proprietățile fizice pot fi măsurate [Coandă 1991, p.39]. Fiecare om măsoară sentimentele după

etalioane proprii: „judecăm toate după calupuri străine” ([„Chiar în chestiunea administrării...”, v.5, p.604); „Toate-i par urâte, sure,/ Într-un chip, într-o măsură,/ Închircite și de rând/ Și nimic nu-i de măsura/ Celor ce avea în gând” („Miron și frumoasa fără corp”, v.1, p.444). **Eminescu**, om creativ, **găsea măsură lucrurilor în orice situație**: „Abia urmează încă a gândului măsură” („Mureșanu”, v.2, p.290); „dreapta măsură a lucrurilor” („Conservatorul din Iași”, v.5, p.308). **Măsoară**, bunăoară, **viața și enigmele ei cu puterea gândurilor, ideilor**: „Să deschizi ochii tăi măreți și clari,/ Să măsoari toate visele vieții” („Fata în grădina de aur”, v.1, p.427), **timpul, infinitul cu umbra corpurilor cerești**: „O, Saturn,/ Tu ce stând cumpăna vremii îi măsoari,/ Tu ce măsoari curgerea lumii în haos/ După câte ori se ivește umbra,/ Sora luminii” („O, Saturn” [Creția 1992, p.56]), **cu pașii morții**: „Moarte, ești măsura vremii. După pași ți se măsoară/ Bucățile-eternității” („Moarte, înger cu-aripi negre” [Creția 1992, p.72]),

Anii trăiți poetul îi măsoară cu ceasornicul real al vieții - cu bucuriile și necazurile trăite de om pe parcurs: „Ușor trecea odată Domniei-noastre vremea;/ Pe-a bucuriei pasuri ne numărăm noi anii” („Bogdan-Drăgoș”, v.2, p.362); „Numai durerea este timp, numai după ele numărăm orele, zilele, anii noștri” („Scrisoare către Angela”, v.2, p.182). În august 1989, la un spectacol dat în Teatrul de Vară de la Iași, Grigore Vieru (1935-2009) măsura distanța Iași – Chișinău, orașe înstrăinate brutal de imperiul răului, prin bătaie de inimă (prin dor), autorul acestor rânduri fiind martor aceluși eveniment [Holban 2009, „Intellectus”]. Unchiul autorului, Grigore Ghindă (1915-1996), și-a măsurat durata lungă de 38 de ani de despărțire forțată cu soția sa Irina (din cauza deportării și cortinei de fier de la Prut) tot prin bătaie de inimă [Holban 1997, „Cămașa de oțel”, p.106]. Ceasornic fidel al vieții, inima este organul care transpune omul într-o stare de maximă sensibilitate, de maximă recepționare a mesajului: „se cutremură încet de sus în jos, asemenea unei arfe eoliene” (Ms.2287, v.3, p.28), lucru care are priză la auditoriu. Inconștient nu rareori omul măsoară timpul cu vârsta proprie, azi autorul acestor rânduri, la o vârstă mai înaintată, e mult mai aproape de timpul lui Eminescu (distanță mai mică de două vârste proprii), decât în copilărie.

Eminescu deseori își imaginează instrumente virtuale capabile să măsoare stările sufletești ale omului. **Utilizează vechi unități de măsură sau născocesc altele noi ca să redea starea de gelozie a omului**: „Jocul mut e proprie termometrul după care măsurăm puterea înviată a geloziei” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.299), **de supărare**: „un calorimetru sigur pentru a măsura gradul de fierbințeală și de supărare” ([„Un calorimetru sigur...”, „Timpul”, nr.284, 25.12.1882, v.8, p.427), **de înfumurare** (prăjina, lungă de 3 stânjeni): „Nu-i ajungi cu prăjina la nas” (Ms.2264, v.8, p.652), **de bun simț** (firul de muștar, barba): „puțin simț de om de stat, cât e firul de muștar măcar” ([„Câte acte are farsa...”, v.8, p.388); „lipsind orice măsurătoare, fiecare se crede a avea destulă talie și destulă barbă ca să ocupe locul celuilalt” ([„Oricât de deosebiți ar fi oamenii...”, v.7, p.82), **de răz bunare** (dintele, disprețul, care mai degrabă sunt niște echivalente sociale ale legii a treia a lui Newton): „Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi! Asta era deviza lăncierilor – și ei măsurau cu măsura cu care li se măsurase lor” („Geniu pustiu”, v.2, p.53); „Mi s-a răsplătit cumplit acest dispreț cu aceeași măsură” („Cezara”, v.2, p.97); „Cu măsura cu care măsoari ți se va măsura, zice Biblia” ([„După ce apăruse...”, v.7, p.189). Suntem în această privință un „neam născocitor”, dovadă servind aparatul de măsurat dorul, dorimetrul, „inventat” de sculptorul Valentin Vârtosu (1962) [Holban 2013, p.91].

Pentru Eminescu însemnat este ca omul (cu atât mai mult omul de creație, de știință, de cultură) să aibă „simțul măsurii”, „simțul datoriei” („Alaltăieri s-a întâmplat o minune...”, v.6, p.28) **în cugetare**: „Abia urmează încă a gândului măsură” („Mureșanu”, v.1, p.290), **în comportamentul cotidian**: „Să le dai să bea vin destul și cât vor vrea, și tu încă să bei, ci cu măsura, ca să, poată, birui mintea ta pe vin, iar să nu biruiască vinul pe minte” ([„Între legendele noastre...”, v.7, p.341), **în „simțul estetic”** („Sărmanul Dionis”, v.2, p.61), **să fie „cu-auzul fin”**: „Nu ne muștrați! Noi suntem de cei cu-auzul fin/ Și pricepem șoapta misterului divin” („Preot și filosof”, v.1, p.374). Constata pe bună dreptate Ion Druță (1928): „Ceea ce un

mare poet i-a spus poporului său în șoaptă nu poate fi tradus pentru un alt popor cu gura mare” [Druță 1991, „Eminescu, poet național”, v.4, p.423]. **Sfera cea mai înaltă a spiritului devine pentru Eminescu punct de reper, măsură a altor comportări fundamentale.** Pentru fizicianul italian Enrico Fermi (1901–1954) caracteristic era „măsura și încetineala” [De Latil 1965, p.185]. „De mult mă lupt cântând în vers măsura,/ Ce plină e ca toamna mierea-n faguri,/ Ca s-o aștern frumos în lungi șiraguri,/ Ce fără piedici trec sunând cezura” („Iambul”, v.1, p.526). **Poetul încearcă să găsească până și unitatea de măsură a morții:** „La nimic reduce moartea cifra vieții cea obscură-/ În zădar o măsurăm noi cu a gândirilor măsură,/ Căci gândirele-s fantome, când viața este vis” („Memento mori”, v.1, p.313); „Pe-o clipă-n mijlocul eternității/ Să deschizi ochii tăi măreți și clari,/ Să măsoari toate visele vieții,/ Simțind încet cum iarăși redispari” („Fata-n grădina de aur”, v.1, p.427).

Povestea etalonului metru

Există multă asemănare în modul de căutare a măsurii comune a lucrurilor la Eminescu și la fizicieni (astrofizicieni). O consecință firească a căii de cunoaștere de sine a omului prin cunoașterea Lumii este unitatea de măsură cu care omul se măsoară pe el însuși – metru: a 40-a milioana parte din lungimea meridianului Pământului. Lucru de necrezut, Eminescu avea știre și de această mare aventură a oamenilor de știință: „Dar el din a lui munte în veci nu se coboară,/ Căci nu vrea ca să piardă din ochi a lumii căi,/ Ca nu cumva măsura, cu care el măsoară,/ În lipsa-i să se schimbe... și el, întors din văi,/ Silît ca să înceapă din începutu-i iară,/ Să nu poată s-oprească gândirea celor răi” („Povestea magului călător în stele”, v.1, pp.316-317).

Iată și povestea adevărată a problemei fizice cifrate în versul eminescian. Până în secolul XIX, fiecare țară avea sistemul său de unități de lungime (yard-ul, stânjenul, șchioapa, cotul, prăjina, şuieratul și multe altele). Pentru a ușura comunicarea dintre oameni, măsurile naționale și locale trebuia substituie prin unele generale, ușor verificabile și imposibil de a fi modificate de răufăcători sau de fenomene naturale. Evoluția științei și a relațiilor economice dintre țări cereau impetuos unificarea acestora, dar... nici un etalon național nu corespundea cerințelor științei. Prin urmare, trebuia căutat, în „marea carte a naturii”, un etalon care să nu se dilate la încălzire, să nu se comprime la răcire și presiune. Altfel spus, trebuia găsit un etalon stabil al lungimii, „pentru toată lumea și pentru toate timpurile”. Problema nu era pusă de un simplu muritor, ci de vestitul matematician, fizician și astronom francez Pierre-Simon de Laplace (1749–1827), „Newton al Franței” [Voronțov-Veliaminov 1985, pp.111-112], în fața inteligenței căruia Eminescu se pleca: „Două mari spirite în adâncimea lor înrudite – ca două izvoare cari, pornind de la înălțimi egale, acolo unde răsar din pământ își aruncă raza de apă la înălțimi egale. Kant și Laplace” (Ms.2275B, f.22, „Fragmentarium” 1981, p.616).

Pentru cercetările sale astronomice Laplace avea nevoie să cunoască lungimea meridianului Pământului. Dat fiind că în acea perioadă Franța se afla în război, în scopuri științifice guvernul nu ar fi alocat bani, și atunci astronomul a recurs la o stratagemă – a legat proiectul său de necesitatea de a avea un etalon al lungimii, „pentru toată lumea și pentru toate timpurile”. Și guvernul francez a acceptat propunerea lui Laplace de a se măsura cu precizie un segment al meridianului, și de a se lua în calitate de etalon al lungimii a 40-a milioana parte din lungimea meridianului. În 1799, după ani și ani de măsurători ale unei porțiuni de meridian și de minuțioase calcule matematice, omenirea se afla deja în posesia etalonului dorit, depozitat la Biroul de Măsuri și Unități de la Sèvres, nu departe de Paris. Returnând o parte din banii destinați războiului spre știință, Laplace a convertit un rău în bine. Așa cum își învăța Zoroastru, magul călător în stele eminescian, discipolii și cum predica părintele Constantin Galeriu (1918-2003) studenților bucureșteni prin anii 90 (câteva lecții ale căruia autorul acestor rânduri a avut norocul să le asculte). În felul acesta Laplace a introdus sistemul internațional de unități de măsură [Laplace 1982, pp.62–66], [Voronțov-Veliaminov 1985, pp.111-112], care a pus începutul ordinii în acest domeniu important al științei.

Prudența magului călător în stele (ca nu cumva măsura, cu care el măsoară, în lipsa-i să se schimbe) reflectă unul la unul prudența oamenilor de știință admisă în cazul alegerii unităților de măsură, care să nu poată fi modificate de răufăcători. Pentru ca să nu-și schimbe dimensiunile, etalonul metrului a fost confecționat dintr-o bară de platină și iridiu (aliaj cu coeficientul de dilatare foarte mic) și pus într-o hrubă specială, în care era menținută o temperatură și o presiune constantă. De la acest etalon se trage și calificativul dat lui Eminescu: „etalonul de platină și iridiu al spiritualității noastre”, opera căruia dovedindu-se a fi în timp neschimbătoare. Pentru ca în încăperea în care se află hruba să nu intre vre-un răufăcător ce ar urmări scopul să fure sau să modifice etalonul, ușa de la ieșire a fost încuiată cu trei lacăte diferite, iar cheile date la trei funcționari ai Biroului. În încăperea se putea pătrunde numai cu consimțământul celor trei. Anume această problemă științifică rezolvată de Laplace și sentimentul de precaritate al savantului-mag stă la baza strofei eminesciene citate mai sus.

Capacitatea de a sintetiza cunoștințele

Un om de știință totdeauna se stăruie să sistematizeze cunoștințele, să le generalizeze. Eminescu dădea dovadă de o neobișnuită capacitate de a sintetiza cunoștințele, a le încadra „într-un sistem arhitectonic”: „Cugetări sintetice asupra istoriei românilor” (Ms.2285, v.3, p.60); „Vom trebui să recapitulăm în mare mersul naturei și a legilor ei” (Ms.2255, v.3, p.17). **În cunoaștere poetul merge de la tot la parte și viceversa, lucru ce demonstrează o percepție sintetică a fenomenelor.** Mintea poetului stabilește la tot pasul punți trainice de legătură între ce apare nou și experiențele anterioare. Soluțiile obținute de Eminescu nu sunt soluții ajustate, ci sintetizate, în sensul cuvântului utilizat de fizica nucleară (pe contul enormei energii de legătură dintre părți/ subiecte). Metaforele din opera eminesciană au putere mare de sintetizare. Vibrațiile lirice sunt chemate să ajute cititorului să înțeleagă cele mai profunde, complicate și abstracte idei, noțiuni științifice, concepții filosofice. Opera eminesciană în întregime prezintă în sine o împletire reușită a reprezentărilor sintetice eterne ale literaturii despre existență cu legile analitice eterne ale științei privind existența, aici aflându-și limitele supreme ale gândirii filosofice. „Posibilitatea experienței este dar aceea care dă realitate obiectivă tuturor cunoștințelor noastre apriori. Dar acumă experiența se bazează pe unitatea sintetică a fenomenelor” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.363). **Judecățile poetului sunt sintetice:** „la județe sintetice trebuie să am afară de noțiunea subiectului încă și altceva (x), pe care inteligența razimă pentru-a recunoaște un predicat ce nu e conținut în aceea noțiune: că se cade a i se atribui” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.311). **Eminescu dă viziunilor sale o unitate sistematică în spiritul unui ideal matematic cu elemente dialectice, ce le dă vigoare științifică.** Acest lucru obligă a analiza orice rând scris de Eminescu pe fundalul întregii lui plămădire, ceea ce se dorește în studiul de față.

Aspirația poetului spre totalitate este semnalată de mulți cercetători ai operei sale, de Edgar Papu (1908-1993): „În oricare din aspectele creației sale, poetul trebuie să cuprindă și să spună totul” [Papu 1971, p.83]; „**Geniul lui Eminescu dispunea de o excepțională capacitate integratoare.** În munca sa de a-și însuși cunoștințe și de a crea, el nu proceda prin adaosuri, ci prin integrări. Virtual, Eminescu avea într-însul anticipat toate potențele umane. Deci nu mai putea să-și adauge nimic, ci numai să actualizeze, prin integrare, ceea ce posedă latent” [Papu 1991, v.2, p.578]. Ideea eminescologului Papu o găsim extrapolată la domeniul muzicii de genialul nostru compozitor Eugen Doga (1937): „Muzica este o artă a sintezei. Orice manifestare a vieții are anumite dominante, precum: binele, răul, căldura, frigul, lumina, întunericul. Anume aceste teme stau la baza muzicii mele. Nu poți scrie despre lucruri abstracte, totul trebuie să pornească de la viață. Nervul, suflul contemporaneității trebuie să zvâcnească și în muzică” [Doga 2007, p.248]. **Sistemul filosofic pe care Eminescu l-a înălțat,** constata cercetătorul Dumitru Caracostea (1879-1964), **se bazează numai pe adevăruri absolute:** „O stare de suflet eminesciană este un sentiment care s-a dezlănțuit atât de viu, încât a vrut să cuprindă mai mult decât stă în rostul firesc al vieții. Cu rare excepții, care pot fi lămurite, simbolurile lui Eminescu

sunt tot atâtea fețe, tot atâtea valori ale unui elan spre absolut” [Caracostea 1987, p.293]. Găsirea răspunsului la asemenea întrebări dau siguranța omului că este posibilă conviețuirea în armonie cu cealaltă parte a Lumii.

Spiritul de generalizare este cea mai prețioasă facultate intelectuală. Datele științifice parcă atâta și așteaptă ca să fie adunate, sistematizate, clasificate, generalizate, sintetizate, astfel ca cu o singură privire să fie cuprins întreg câmpul problemei, încât să cutremure observatorul. Omul de știință are menirea de a analiza, teoretiza, explica..., pentru a extrage învățăminte și adevăruri tot mai general valabile. Cu timpul generalizările devin tot mai universale. „Când încep a se naște „Câte bordeie atâtea obicei” trebuie să existe o normă, obiectivă, neschimbată, pentru reglarea raporturilor dintre oameni” ([„Atât ne mai lipsea...”, v.7, p.316). Interesele generale, zice poetul, ar trebui să predomină la om: „nu se deosebesc prin nimic de mulțimea muritorilor, nici prin talent, nici prin știință, nici prin avere, c-un cuvânt prin nici unul din elementele care-l fac pe om propriu de a lua asupra-și responsabilitatea intereselor generale” („În numărul nostru de vineri...”, v.6, p.507); „Fii ai secolului nouăsprezecelea, nu ne simțim îndreptățiți în cercetările noastre decât la două lucruri: a cita fapte exacte și a le da o formulă generală” ([„The Times” și „Timpul”, iată tema...], „Timpul”, 20 mai 1881, v.7, p.428). „Lumea în care trăia el după firea lui și fără nici o silă era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce și le însușise și le avea pururea la îndemână” [Măiorescu 1989, p.334]; „are de temeii maxime solide și probate prin generalitatea lor” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.368); „ne dau o idee foarte interesantă de situația generală a lumii noastre” ([„L’Independance Roumaine” cuprinde știri...], v.7, p.313); „generalitatea ideii poetice” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.205).

Poetul pleda pentru generalizări, dar numai pentru cele făcute în limita verosimilului: „Un caz atât de izolat de scriere nu ne-ndreptățește niciodată la generalizări atât de îndrăznețe” („B. Petriceicu Hasdeu, „Cuvente den betrâni” – limba română vorbită între 1550–1600”, v.5, p.569), **împletite cu individualul:** „Noi amintim mai întâi aceea că orce arte e o pătrundere a ce e general și individual, încât fiecare artist face din general o expresiune a individualului și ridică individualul la manifestarea generalului” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.175); „Ceea ce-i general nu este viu însă decât în desfășurarea sa” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.217); „Acestei tendințe în nepersonal, care degenerază în generalitatea cea mai deșartă, trebuie să i se opui actorul cu toată silința” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.180),

Stăpânirea aparatului noțional

O altă cerință importantă pe care trebuie s-o îndeplinească omul de știință este să stăpânească bine aparatul noțional. Percepțiile neexprimate prin noțiuni sunt oarbe [Reichenbach 1985, p.82]. **Ca să se înțeleagă între ei, zicea poetul, oamenii trebuie să opereze cu aceleași noțiuni și definiții:** „Ni se pare că vorbim destul de limpede pentru oamenii cu mintea normală ca să fim înțeleși și să nu se substituie cuvintelor noastre alt sens decât acela pe care li-l dă lexiconul, graiul viu și convenția mutual stabilită între oamenii ce vorbesc aceeași limbă” ([„Ni se pare că vorbim...”, v.8, p.319); „O definiție este enumerarea atributelor de competență ale unui lucru” („Articole și excerpte”, ms.2264, v.4, p.387). „Din momentul în care reducem mai multe obiecte la o singură numire comună, le putem număra la un loc, adică *aduna laolaltă* și *scădea* de laolaltă. Atârnă de punctul de vedere din care stabilim unitatea/ Vite, viețuitoare// bani, piese//” (Ms.2275B, f.17, „Fragmentarium” 1981, p.186; v.3, p.116). Această învățătură descoperită mai târziu la Eminescu, o aveam în memorie încă de pe băncile universității, de la iubitul meu profesor de fizică Vsevolod Platon (1928-1971), care ne învăța că în fizică noțiunile se măsoară în unități fizice concrete, astfel că se pot aduna și scădea doar

mărimi care se măsoară în aceleași unități, figurativ spunând cârlani cu cârlani, bostani cu bostani, dar nicidecum cârlani cu bostani. Ca la Nichita Stănescu (1933-1983): „Unu tare și cu unu moale/ Fac unu tare și cu unu moale”. „Aceasta este măsura lucrurilor” [Cimpoi 2019, p.680]. **Noțiunile**, în opinia poetului, **să fie riguros formulate**: „Toată lumea – chemată și nechemată – scrie cărți care de care mai rele și mintea a sute de mii de cetățeni viitori se-narcă cu lucruri abstrase și încâlcite, cu noțiuni inexacte” („Se închină omul totdeauna și-n tot locul?”, v.6, p.274), noțiunea „partid politic se numește o seamă de oameni a căror acțiune comună se întemeiază pe niște principii cu privire la viața publică” („La ce servește discuția...”, v.6, p.267), dar există și „noțiuni uzurpate, precum noroc, soarte” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.338). „Filosofia este așezarea ființei lumii în noțiuni, spre a căror stabilire judecata nu se servește de altă autoritate decât de-a sa proprie” (Ms.2306, v.3, p.9); „unele cunoștințe părăsesc chiar terenul tuturor experiențelor posibile, având părerea de a lărgi cuprinsul județelor noastre dincolo de marginile experienței, și asta prin noțiuni cărora în experiență nu li se poate da nicăieri un obiect corespunzător” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.310); „Între felurile noțiuni cari constituiesc țesătura foarte amestecată a cunoștinței omenești sunt unele cari sunt destinate pentru o-n trebuință apriorică pură” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.338); „Toată cunoștința cere o noțiune, fie aceasta cât ar voi de incomplectă și întunecoasă, noțiunea însă este după forma sa totdeauna ceva general ce servă de regulă” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.345).

Eminescu stăpânea bine aparatul noțional. Zeul Odin, venerat de poet, bunăoară, afirma că întâi de toate orice lucru are nume. Principiu de care se conducea poetul, care înainte de toate pune nume lucrurilor/ fenomenelor prinse în iureșul existenței: „tot lucrul are numele său” („Pro domo [„Iată „Simțămintele, iubirea de adevăr”], v.5, p.457); „Un nume. Ce-i mai mare decât un nume oare?” („Mureșanu”, v.2, p.279); „- Hyperion, ce din genuni/ Răsai c-o-n treagă lume,/ Nu cere semne și minuni/ Care n-au chip și nume” („Luceafărul”, v.1, p.162); „Cuvânt curat ce-ai existat, Eone,/ Când Universul era ceață sură...?” („Fata-n grădina de aur”, v.2, p.427); „Parcă te cheamă cineva din urmă pe nume... te uiți, și nu-i nime... Hm! Este ceva în toate astea... Cine te cheamă?” („Istorie miniaturală”): „Întunericul din jurul meu era metaforă aceluiași nume: Toma Nour” („Geniu pustiu”, v.2, p.11); „- N-am nume, n-am fost botezat, zise copilul râzând” („Moartea lui Ioan Vestimie”, v.2, p.149). Poetul pune nume lucrurilor - băiatului, flori, pisicii...: „Și-i puse mama numele: Făt-Frumos din lacrimă” („Făt-Frumos din lacrimă”, v.2, p.184); „din botezul de lacrimi luă numele lacrimioare” („Făt-Frumos din lacrimă”, v.2, p.195); „Prichici, motanul harnic și dragu-mamei” („Bogdan Dragoș”, v.2, p.395); „Prichici” („Bogdan-Dragoș”, v.2, p.405). Bunul prieten al culturii române, traducătorul din opera lui Ion Creangă și Lucian Blaga în norvegiană și daneză, norvegianul de origine daneză Erling Schoeller i-a pus numele Prichici unui pisic al său [Holban 1999 „Glasul națiunii”], [Holban 2013 „Cosmosul ne cheamă”, p.46]. Poetul pune lucrurilor nume răzbătătoare în afara timpului: „- O, Adonai! al cărui gând e lumea/ Și pentru care toate sunt de față,/ Ascultă-mi ruga, șterge al meu nume/ Din a veciei carte mult măreață” („Fata-n grădina de aur”, v.1, p.426).

Om de geniu, Eminescu caută în permanență să se înalțe la noțiuni tot mai abstracte (abstractul reflectând virtutea de a te apropia de esențe), la idei tot mai generale, să subordoneze legile cunoscute unor legi mai largi. Era conștient de faptul că **numai o judecata abstractă a minții poate răzbate până la miezul oricărei problemă**. Bunăoară, Eminescu enunță existența unui principiu al vieții valabil nu numai pe Pământ, ci și în întreg Universul, în baza căruia devine mai înțeleasă pretenția omului de a dăinui. Nu în zadar se spune că ideile geniale totdeauna sunt și generalizatoare. La Eminescu însă generalul „tânjește după particular”, îl are în sine, precum geniala teorie a gravitației a lui Albert Einstein (1879-1955) conține în sine, în calitate de caz particular, tot atât de geniala lege a gravitației a lui Isaac Newton (1643-1727). Dorința de a găsi legi tot mai generale fusese observată la Eminescu încă de criticul literar Garabet Ibrăileanu (1871-1936): „Eminescu nu cântă incidentele unei iubiri, ci iubirea; nu cântă farmecele unei femei, ci femeia; nu ne dă crâmpie separate din natură, colțuri de peisajii, ci ceea

ce este mai general în natură. Că pentru a reda generalul, utilizează culori ale particularului, aceasta se înțelege de la sine. Dar ceea ce vrea să ne dea, e generalul, iubirea, femeia, natura” [Ibrăileanu 1930, p.10]. „Scrierile lui teoretice, - spune George Călinescu (1899-1965), - însemnările, totul, în sfârșit, dezvăluie un om apt să priceapă și să mânuiască abstracții oricât de înalte. Iată un lucru pe deplin verificat” [Călinescu 1993, v.2, p.297]. **Abstracțiile făcute de poet asigură operei sale o ținută științifică, o ridică la rang de filosofie** – știință a noțiunilor abstracte. Totodată, Eminescu face abstracțiile dimensionale, ușor de măsurat, de apucat cu mâna. În rezultatul acestor neostoite căutări, Eminescu se alege cu o viziune sintetică asupra lumii, opera sa prezentându-se cititorului ca un aliaj diamantin de gânduri de o duritate nemaipomenită și o strălucire nemaîntâlnită, caracterizate prin cel mai înalt grad de abstractizare: „E o putere a ființei mele, când știu a face noțiuni” (Ms.2257, f.264v., „Fragmentarium” 1981, p.171).

Eminescu da dovadă de o gândire analitică, abstractă aparte: „După noi orice reprezentare comună e abstracție, orice abstracție noțiune, orice noțiune cuprinde esența lucrurilor ce s-au prezentat conștiinței noastre” și dacă un copil nu-și poate analiza o noțiune nu-i un semn că n-o are, precum dacă un om nu-și poate explica mistuirea nu-i un semn că nu mistuie. Abstracția, formarea de noțiuni e o funcție involuntară a creierului, cum mistuirea e o funcție involuntară a stomacului.. Și orice abstracție e o noțiune în sens logic, căci logica nu garantează deloc că noțiunea e dreaptă sau nu” (Ms.2258, v.8, p.582); „Această calitate de a vedea totul într-un fel de negură face ca poeziile junilor sunt atât de pline de abstracțiuni, într-un timp în care abstracțiunile pentru ei sunt atât de neclare și neprecizate, căci nici știință deplină, nici facultatea n-o au de a le defini, la moment și corect, cuprinsul” (Ms.2285, v.3, p.74).

Pentru Eminescu cugetarea e cunoașterea prin noțiuni: „Toate județele sunt deci funcțiuni ale unității (implicite?) dintre reprezentațiile noastre, de vreme ce se-ntrebuințează la cunoștința obiectului, în locul unei reprezentații nemijlocite, una superioară, care cuprinde sub ea atât pe aceasta cât și altele multe, contrăgând astfel multe cunoștințe posibile într-una singură. Iar toate acțiunile inteligenței noastre le putem reduce la județe, așa încât inteligența în general poate fi închipuită ca facultatea de a judeca. Căci, după cele de mai sus, a fost facultatea de a cugeta. Cugetarea însă e cunoștință prin noțiuni” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v 4, p 332). **Cunoașterea cere noțiuni:** „Noțiunile sunt dar productul cel mai important, productul specific al rațiunii omenești” („Observații critice”, v.5, p.389); „Noțiunea cuprinde dar esența lucrurilor ce s-au prezentat conștiinței noastre, alegând din ideile lor numai părțile importante și respingând pe celelalte” („Observații critice”, v.5, p.388); „noi avem să dăm noțiuni poporului nostru, ca să cugete” (Ms.2257, f.68, v.8, p.566). Dar noțiunile nu sunt dogme, ele permanent se restructurează, se precizează [Kosmodemianski 1969, p.17]. Vestitul filosof antic Platon (427î.Hr.-347î.Hr.) a definit odată la o lecție omul drept un animal cu două picioare și fără pene. A doua zi un elev al său a adus la lecții un cocoș jumulit și l-a numit omul lui Platon, filosoful pe loc a modificat definiția dată omului în ajun, adăugând sintagma „fără gheare” [Diogene 1979, p.246]. **Eminescu a însușit bine lecțiile filosofilor antici:** „ne vor găsi accesibili și gata de-a rectifica marginile noțiunilor întrebuințate cu cea mai mare exactitate lexicografică” („Persoane onorabile...”, v.6, p.257); „Noțiunea nouă a găsit o manta spânzurată-n cui, vorba veche, și-a îmbrăcat-o. Ea are cu totul alt înțeles decum l-avea vorba înainte” (Ms.2275B, v.3, p.70). **În această privință poetul aprecia rolul universităților în promovarea cunoștințelor, culturii:** „Ce este universitatea? Este instituția care păstrează întregi diversele sfere speciale de cunoștințe ce constituie cultura generală a epocii” („Prelegerile dlui T. Maiorescu”, v.7, p.168). **Pe poet îl interesa până și faptul cum iau naștere noțiunile:** „noțiuni nu pot să răsără în privirea conținutului lor în mod analitic” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.335); „singurul limbaj ce ne stă la dispoziție, în cel de imagini și noțiuni al intelectului” (Ms.2287, v.3, p.20).

Statornic în opinii, hotărât în decizii, consecvent în acțiuni

Unui om de știință, i se cere să fie independent în gândire, statornic în opinii, hotărât în deciziile luate (se spune că omul suferă întotdeauna nu atât din cauza neputinței, cât din cauza nehotărârii, curajul este impulsionat de gândul creator al omului), **consecvent în acțiuni. Eminescu a fost un asemenea om - un adevărat atlet al științei acțiunii:** „sunt statornic, chiar încăpăținat” [Eminescu-Micle 2000, august 1882, p.182]; „te rog mult să te liniștești, să crezi în statornicia și în iubirea mea și să speri” [Eminescu-Micle 2000, august 1882, p.182]; „eu să am dreptul a răspunde că nu mi-am schimbat de loc ideile, că rămân ceea ce am fost pururea” [Eminescu-Micle 2000, august 1882, p.186]; „de-o hotărâre energetică și clară” (Ms.2264, v.8, p.649); „Daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, suntem români și punctum. Nimeni n-are să ne învețe ce-am fost sau ce-ar trebui să fim; voim să fim ceea ce suntem – români” („Se vorbește că în Consiliul...”, v.5, p.204); „căci alta nu mai cer,/ Decât să fiu în dreapta ori stânga hotărât” („O, stingă-se a vieții...”, v.1, p.571); „a avea idei largi, hotărâte și statornice” ([„Ieri fiind procesiunea...”, v.7, p.369), **un om cunoscător și cu inițiativă:** „domn fără inițiativă și necunoscător de țară” (Ms.2276, v.8, p.602). „Scrierile dramatice bune se disting de cele mediocre prin consecvența caracterelor” ([„Scrierile dramatice bune...”, v.7, p.438), **mereu frământat de neastâmpărul căutării, ce se manifesta în cercetare** (căci a nu merge înainte, înseamnă a stagna, a da înapoi), în știință nu se merge „cu pași șovăitori” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.73). Numai oamenii hotărâți exploatează la maxim oportunitățile. Eminescu poate fi caracterizat prin cuvintele lui Dimitrie Cantemir (1673-1723): „la gând nemutat și la fire neschimbat rămâne” [Cantemir 1973, p.96], **statornic și consecvent în aspirațiunile, opiniile, deciziile și demersurile sale:** „Numai eu, rămas același,/ Bat mereu același drum” („Pe aceeași ulicioară...”, v.1, p.119); „Statornici și consecvenți de la început, nimeni nu ne poate arăta o singură deviere din calea ce ne-am prescris-o” ([„Era lesne de prevăzut...”, v.5, p.600); „Ca probă că limbajul pe care l-am ținut la 1876 și pe care-l ținem într-un mod consecvent și astăzi” („Acum două săptămâni...”, v.6, p.428); „A! ați aflat acum aceea/ Ce trebuia să știți de mult... că eu/ Sunt tot eu” („Decebal”, v.2, p.309); „vorba unui lord englez, auzise discursuri care i-au schimbat sentimentele, nici unul care i-au schimbat votul” („Adeseori o lege oarecare...”, v.6, p.424); „caracter statornic, plin de planuri cari mergeau departe, dar pe cari le cultiva cu îndărătnicie” („Fragmente din istoria românilor” de Hurmuzaki, v.4, p.25), **lucru pe care îl cerea și de la alții:** „să fim cel puțin consecvenți în lucruri în care suntem liberi de a fi” („Anexarea Dobrogei”, v.5, p.541); „să te ții de ce-i decis odată” („Decebal”, v.2, p.314); „Fiți cel puțin consecvenți, țineți-vă de una” („Românul” de la 25 februarie..., v.6, p.393); „Ce-ți folosește ție să îmblîi căi întoarse,/ Ce-ți folosește pânza de intrigi bine toarse.../ Ce nu mergi cale dreaptă... Nu surpi cu braț de fier” („Bogdan-Dragoș”, v.2, p.383). **Poetul considera consecvența în aspirații și acțiuni o trăsătură a caracterelor mari:** „caracterele sunt cristalizate și ne uimesc prin teribila lor consecvență” („Revista teatrală” [„Despre trei reprezentatii...”, v.5, p.254); „cei care erau unioniști în politică erau unioniști și-n pronunție” („Studii asupra pronunției”, ms.2257, v.8, p.556).

În căutările sale științifice, poetul dă dovadă de o consecvență de invidiat, fiind conștient că un scop înalt poate fi atins numai prin consecvență. „Eminescu era o fire în care un sentiment sau motiv, odată apărut, îl urmărea neconținut” [Caracostea 1987, p.146]. Ioan Slavici (1848-1925) își amintea: „căzut odată sub stăpânirea unui gând, el nu dormea și nu mai mânca zile întregi de-a rândul și știa să transmită și asupra altora neastâmpărul din sufletul său” [Caracostea 1987, p.215]. **Greutățile și ispitele nu trebuie să-l oprească și nici să-l abată din cale pe cercetător, el trebuie să persiste în atingerea scopurilor propuse până la epuizarea tuturor posibilităților:** „numai cine stăruie până la capăt în solia lui, acela poate fi mântuit” [Caracostea 1987, p.241]. „Constatăm inconsecvența și ne mărginim la aceasta” ([„Programul nostru zicea...”, 22 iulie 1880, v.6, p.650); „se poate cita cuvântul lui Schiller: Lucrul la care n-ai renunțat nu l-ai pierdut nicicând” („Între toate articolele...”, v.8, p.63).

Hotărârea și inițiativa omului de creație fiind în opinia poetului începutul tuturor lucrurilor importante: „domn fără inițiativă și necunoscător de țară” (Ms.2276, v.8, p.602). **Eminescu aprecia oamenii statornici în păreri, afirmații și decizii:** „Și să te ții de ce-i decis odată” („Decebal”, v.2, p.314); „au credințe constante” ([„Uneori ni s-a întâmplat...”], v.7, p.105) **și îi desconsidera pe cei pe cei inconsecvenți în decizii și acțiuni, considerându-i chiar amorali:** „Constatăm inconsecvența și ne mărginim la aceasta” („Programul nostru zicea...”, v.6, p.650); „Azi omul meu e de-un principiu, mâne bagi de samă că s-a schimbat. Azi roșu, mâne alb; azi alb, mâne negru; azi Rada, mâne Neaga” (Ms.2257, f.48v., „Articoli nepoliticoși. Proză politică – proză limbistică”, v.8, p.553); „Ce-au zis o vreme, altele deszic” („O, nțelepciune, ai aripi de ceară!”, v.1, p.561); „Dac-ar fi consecvenți, fie republicani, fie liberali, fie ce-or fi, cu un cuvânt dac-ai ști de ce să te ții, lupta ar fi posibilă. Dar azi republican, mâine monarhist, azi una, mâine alta, după cum dictează interesele materiale momentane ale coteriei; iată ceea ce face o luptă de idei imposibilă” ([„Din nefericire...”], v.7, p.601); „Până când panglicăria de principii, până când schimbările la față de pe-o zi pe alta” (Ms.2276, v.8, p.602).

Luciditate în gândire

De la un om de știință se cere să aibă o minte lucidă [Kosmodemianski 1969, p.141]. Pentru Eminescu știința este domeniul de activitate umană care cere claritate în gândire în toate privințele: „obiectul științei, obiect care nu poate exista decât în claritate” („Prelegerile dlui T. Maiorescu”, v.7, p.176). Un om de știință, zicea reformatorul fizicii Galileo Galilei (1564-1642), trebuie „să prefere ca definiție pe cea mai clară și mai evidentă, pentru a scoate apoi din ea pe celelalte mai ascunse și a le demonstra ca concluzii” [Galilei 1961, p.443]. Limpezimea în gândire era specifică și fizicianului austriac Ludwig Boltzmann (1844-1906) [Boltzmann 1970, pp.249, 315]. În mediul fizicienilor se vorbește și de „seninătatea socratică” a fizicianului italian Enrico Fermi (1901-1954) [De Latil 1965, p.144].

Eminescu a fost un cercetător clar la minte, „luciditatea” gândirii fiind o calitate distinsă a lui [Paraschivescu 1991, v.2, p.510]. „Privirea obiectivă a lucrurilor se arată numai în momentele de-o deosebită luciditate, libere de orce prejudecii, de greutatea împrejurărilor, de relațiunile de timp și spațiu și, atunci, orce privire este într-adevăr frumoasă” (Ms.2286, v.3, p.42). Poetul prefera ca totul să-i fie clar: „Preocupațiunile noastre dinăuntru nu trebuie să ne oprească de-a avea ochiul deschis asupra celor ce se întâmplă afară” („Deși în chestiunea Dunării...”, v.8, p.25). **Eminescu avea o minte clară ca lumina zilei:** „Mintea lui era clară, închipuirile erau ca formele concrete, vii și pline de viață... el avea o lume gata în capul lui, de a cărei izvoare nu-și putea da socoteală” („Avatarii faraonului Tla”, v.2, p.113); „avea o privire clară, cu care precalcuła ușor mersul lucrurilor lumești” („La curtea cuconului Vasile Creangă”, v.2, p.168); „El îi dovedî clar ca lumina zilei” („La curtea cuconului Vasile Creangă”, v.2, p.167), **lucru ce îi cerea multă cumpănire.** „Sufletul său de poet este uneori atras de idei fanteziste, care plutesc într-un univers oniric – și acestea însă adesea cu înțelesuri adânci. Dar cugetul său rămâne fundamental lucid. De aceea problema echilibrului, simbolul cumpenei, sunt evocate și dezbătute atât de des la el. Cumpăna este frecvent schițată în caiete și există o permanentă năzuință a refacerii stării de echilibru” [Ștefan 1989, p.61]. „Nici încline a ei limbă/ Recea cumpăn-a gândirii/ Înspre clipa ce se schimbă/ Pentru masca fericirii./ Ce din moartea ei se naște/ Și o clipă poate tine” („Glossă”, v.1 p.175); „Ci cumpăna gândirii-mi și azi nu se mai schimbă,/ Căci între amândouă stă neclintita limbă” („Se bate miezul nopții...”, v.1, p.180); „mijlocul e media, limba cumpenei, de la centripetală la centrifugală” (Ms.2255, f.377v., „Fragmentarium” 1981, p.365); Între inecuațiunea favorabilă divizorului și-ntre inecuațiunea favorabilă dividendului este ecuațiunea ca cumpănă dreaptă, ca deplin echilibru” (Ms.2255, f.371, „Fragmentarium” 1981, p.379). Poet curat la suflet și plin de râvnă duhovnicească lui îi erau dragi oamenii limpezi la minte: „Nimic decât o rază din fața ta senină,/ Din ochiul tău

senin” („Amorul unei marmore”, v.1, p.52). Fie bine-gândit în toate veacurile care urmează de cei pe care îi afla limbă cumpenei Universului [Drăgănescu 1990, p.199].

În căutarea drumului care duce spre acel „a fi” etern al lui Shakespeare, Eminescu privea la lucruri fără părtinire, „senin și rece”, ca omul de știință: „Asupra feței sale palide, musculoase, expresive se ridica o frunte senină și rece ca cugetarea unui filosof” („Geniu pustiu”, v.2, p.8); „Una-i lumea-nchipuirii cu-a ei mândre flori de aur,/ Alta unde cerci viața s-o-ntocmești, precum un faur/ Cearc-a da fierului aspru forma cugetării reci” („Memento mori”, v.1, p.274); „Tu cugeți. Cugetarea cu raze reci pătrunde,/ Lovește chipul dulce creat de fantezie” („În vremi de mult trecute”); „inimă foarte caldă și minte foarte rece se cer de la un patriot chemat să îndrepteze poporul său” („Influența austriacă asupra românilor din principate”, v.5, p.108”, „Publicistică” 1990, p.23); „mintea lui părea împrăștiată, rece, clară față cu mintea care-o avusese înainte” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.82); „Cu farmecul luminii reci/ Gândirile străbate-mi,/ Revarsă liniște de veci/ Pe noaptea mea de patimi” („Luceafărul”, v.1, p.164). **Judeca totul la rece:** „vechea și admirabila lui calitate de a judeca toate lucrurile cu sânge rece” („Marea majoritate...”, v.6, p.173); „Să ne înarmăm mintea cu o rece nepărtinire și să nu surescităm cugetarea, căci ușor s-ar putea ca să falsificăm vederea acestei călăuze destul de credincioase și să ne agităm cu vehemență prin întuneric, în luptă cu fantasmе” („Influența austriacă asupra românilor din principate”, v.5, p.108); „Și poate că din când în când îți vin momente de luciditate în care privești ca trezit din somn și vezi deodată cu mirare c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată, fără ca s-o știi sau s-o vrei aceasta” („Cezara”, v.2, p.92); „ochii mulțumiți, cum am zice, de ei înșii, privesc c-un fel de conștiință de sine, care-ar putea deveni cutezare – expresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece” („Cezara”, v.2, p.88); „să examineze cu liniște și sânge rece” („Asupra chestiunii dunărene...”, v.7, p.58); „E drept că după fondal nu suntem în stare a vedea. Și nu s-ar putea ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă, care să ni se pară ca reminiscențele unui om, ce demult nu mai este?” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.83); „Răspunsul îl dăm cu toată răceala sa crudă” (Ms.2258, v.3, p.50). Poetului îi repugnă judecățile pripite sau luate în momente de amețeală: „un moment de beție” („Cezara”, v.2, p.93), care pot să te ducă pe căi false: „Poniți de constelații neguroase,/ Cu mintea aprinsă de preoți bătrâni,/ Popoarele pornesc în contra Romei” („Decebal”, v.2, p.296).

Eminescu era „om cu vedere limpede” („E ciudat că tocmai noi...”, v.5, p.582), **cu privire clară asupra lucrurilor:** „avea o privire clară, cu care precalcula ușor mersul lucrurilor lumești” („La curtea cuconului Vasile Creangă”, v.2, p.168). Claritatea, lumina, umbra luminoasă dezvoltă ideea identității dintre ochi, privire și contemplarea pură, abstrasă interesului, scopului, voinței subiective [Drăgan 1989, p.140]. **În scrierile sale poetul dă dovadă de „o minte clară și o inimă dreaptă”** („Varii în adevăr...”, v.7, p.248); „cine sunt eu?” fu cea întâi cugetare ce-i veni în minte. Mintea lui era clară, închipuirile erau ca formele concrete, vii și pline de viață... el avea o lume gata în capul lui, de a cărei izvoare nu-și putea da socoteală” („Avatarii faraonului Tla”, v.2, p.113); „Unde-s șirurile limpezi/ Din cântarea ce-am gândit?” („Cum cântam odinăoară...”), **o minte clară ca lumina soarelui:** „- Simt brațele mele pierind în aer și cu toate astea căpătând puteri uriașe; simt cum, dezlipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.73), **de-o înăscută claritate:** „de-o minte mai clară înăscută și de un caracter mai onest asemenea înăscut” („Într-un studiu de politică...”, v.5, p.623); „mintea de-o înăscută claritate și iubire de adevăr” („Pseudo-Românul” ne cere...”, v.8, p.245), **o minte de savant:** „Adevărul e că el era om care trăiește mai mult pentru alții decât pentru sine însuși, vede toate cele ce se petrece împrejurul lui, judecă drept, se bucură de cele bune și stăruie cu îndărătnicie pentru înlăturarea celor rele, deci nu numai poet și cugetător cu vederi bine lămurite, ci totdeauna om de acțiune înzestrat cu bun-simț practic, care știe să-și aleagă mijloacele și e totdeauna gata să-nfrunte greutățile de orișice fel” [Slavici 1990, v.1, p.161].

La Eminescu se observă mereu tendința spre luciditate – idei clare, opinii limpezi, dovezi convingătoare. „Când grăiești întunecat, ca și când n-ai grăi nimic, că nimeni te înțelege,

iar când grăiești cu deslușire, mai multe înțelege cel ce te ascultă decât la tine aude” [Cimpoi 2019, p.394]. **În investigațiile sale poetul urma unor scopuri clare:** „sufletul frenetic în căutarea de aspecte senine” [Densușianu 1991, v.2, p.419]; „Inteligența îi era limpede, îndreptată numaidecât la țintă” [Călinescu 1991, v.2, p.529], **unor idei limpezi:** „o idee clară despre ceea ce trebuie să facă” ([„Chiar în chestiunea administrării...”, v.5, p.603); „are o idee clară” ([„Nu-i scapă nimănui din vedere...”, v.7, p.143), **unor căi distincte:** „De-unde ei privirea clară,/ Care-n liniște alege,/ La gândiri menite vieții/ Viața-n floare să le-o lege” („Scrisoare către Ioan Slavici, 20 septembrie 1877, v.3, p.491), **unor programe lămurite:** „o programă clară și cunoscută” ([„Înclinăm uneori...”, v.7, p.452). Eminescu avea idee clară despre ce făcea, **înainte de a se da cu părerea, la început se clarifica în problemă,** se apuca doar de probleme pe care le pricepea și își dădea seama de greutățile pe care le va întâlni la soluționarea lor: „Am și scris multe coale dintr-un studiu de cultură în care cerc a veni cu mine însumi în clar asupra fenomenelor epocelor de tranzițiune în genere și asupra mizeriilor generațiunii prezente în parte” (Scrisoare către Iacob Negruzzi, 6.02.1871, v.3, p.382), **în dovezi urma unor reguli clare:** „să dăm câteva reguli concrete, cari vor face lucrul mai clar” (Ms.2264, v.8, p.578); „spiritul său de ordine, de dreptate, de disciplină” ([„O nefățarnică părere de rău...”, v.8, p.294), **având convingerea că doar adresând naturii întrebări raționale poți obține răspunsuri pe potrivă:** „întreabă să i se răspundă deslușit” („Nevoind a fi victima legii...”, v.8, p.165).

Eminescu aprecia mult oamenii clari și temeinici în judecată: „vedeau clar în haosul războiului” ([„O nefățarnică părere de rău...”, v.8, p.294); „de-a privi în mod mai limpede starea adevărată a țării, de-a judeca în mod mai limpede necesitățile ei” („Studii asupra situației...”, v.6, p.358); „Oricine care are privirea câtuși de puțin limpede va vedea” (Ms.2264, v.8, p.596); „el a văzut cu ochi limpede” („Contestarea alegerii dlui Maiorescu”, v.5, p.466); „o generație sănătoasă care ar ști să gândească limpede și cu temei și să-nșire două cuvinte potrivite pe hârtie” („Icoane vechi și icoane noi”, v.5, p.442); „de-a privi în mod mai limpede starea adevărată a țării, de-a judeca în mod mai limpede necesitățile ei” („Studii asupra situației...”, v.6, p.358). „buna dreptate, bunul simț, claritatea de vederi e în partea sa” (Ms.2264, v.8, p.650); „Nevoind a fi victima legii...”, v.8, p.165), **purta o stimă deosebită inteligențelor lucide:** „seninului Horațiu” („Observasem cu oarecare mirare...”, v.6, p.636); „acel Matei Basarab care spune clar și limpede” ([„Ce pofteste „L’indépendance Roumaine”?”, v.7, p.543); „Dl Conta ca scriitor e din numărul acelor puțini care nu reproduc numai idei nerumegate din cărți străine, ci gândesc mai cu seamă singuri; apoi d-sa mai are talentul de a expune foarte clar materiile cele mai grele, fără ca prin aceasta limpezime obiectul să piardă ceva din însemnătatea sa” („Prelegerile „Junimii” [„Duminică în 13...”, v.5, p.289).

Eminescu nu agreea persoanele cețoase în gândire și exprimare: „ne pare rău că tocmai clasa actual dominantă e incapabilă de știință, de arte, de adevăr, cu un cuvânt de orice activitate la care se cere o inimă dreaptă și o inteligență clară” ([„Și-au pierdut sărita...”, v.7, p.585); „o nenorocire a multor lucrări asupra materiei ce ne ocupă este lipsa de claritate, întrebuițarea de cuvinte obscure, cu două și adesea cu trei înțelesuri” („Prelegerile dlui T. Maiorescu”, v.7, p.176), **era refractar față de ei:** „pentru încurcarea judecății profanilor se clădește un labirint de cifre și de fraze pseudoștiințifice, fără cap și fără coadă, în care nu se vede exprimată clar nici o idee cumsecade” („Mai toate ziarele oficioase...”, v.6, p.268); „Această calitate de a vedea totul într-un fel de negură face ca poeziile junilor sunt atât de pline de abstracțiuni, într-un timp în care abstracțiunile pentru ei sunt atât de neclare și neprecizate, căci nici știință deplină, nici facultatea n-o au de a le defini, la moment și corect, cuprinsul” (Ms.2285, v.3, p.74); „E un tânăr care e în stare a scrie fraze fără de nici un înțeles, a ținea discursuri confuze, fără cap și fără coadă” („Interesante nu mai sunt...”, v.6, p.504), **față de cei care utilizau expresii cu înțeles dublu:** „O Doamne, lasă vorba cu două înțelesuri” („Bogdan Dragoș”, v.2, p.380); „spune-o! dar nu cu două înțelesuri” („La aniversară”, v.2, p.153), **sau care aruncau praf în ochii publicului, folosind sofisme în loc de argumente:** „A căuta în nori ceea

ce-i dinaintea ta, a aduce sofisme și citațiuni unde lucrul e evident va să zică a arunca pulbere în ochi publicului” ([„Românul”, de câte ori se înfundă...”, v.5, p.550); „se înfundă cu sofismele față cu niște adevăruri limpezi ca lumina soarelui” ([„Românul”, de câte ori se înfundă...”, v.5, p.550).

Cumpătat în gândire și acțiuni, Eminescu adora oamenii cu mintea trează, el venera oamenii care aveau ținută lingvistică adecvată: pe filosoful Vasile Conta (1845-1882), căruia vara îi plăcea să se odihnească pe malul lacului Beleu, Basarabia, care „ca profesor avea fraza limpede și elocventă, dicțiunea simpatică” („Vasile Conta”, „Timpul”, 25.04 1882, v.8, p.229), pe profesorul de matematici și retorici Simion Marcovici (1802-1877): „limba traducerilor sale este aproape clasică și poate servi de model oricărui scriitor român” [Ștefan 1989, p.137]. Lucrarea „e cât se poate de bine scrisă și-și tratează materia în mod popular, nu însă superficial” (Ms.2257, f.238v.-239v.) [Ștefan 1989, pp.135-136], pe specialistul în agricultură Ion Ionescu de la Brad (1818-1891): „scrie materii agronomice în limbă bună, pe placul țăranului și al tuturor, om cu condei simpatic” [Ștefan 1989, p.134], pe criticul literar Titu Maiorescu (1840-1917): ideile „au fost dezvoltate și explicate de autor cu o elocuiune, bogăție și măiestrie cunoscută de toți” („Conferința dlui T. Maiorescu...”, „Timpul”, 27.02.1880, v.6, p.392), pe scriitorul Alexandru Odobescu (1834-1895): „Limba e curată și are farmecul noutății” („Pseudokynegeticos” de A.I.Odobescu”, „Convorbiri literare”, nr.1, 1.04.1875, v.5, p.45). „țiparul lămurit și citeț, lucrarea sistematică și totuși lesne de înțeles” („Pomăritul întocmit cu deosebită privire la grădina școlară” de D. Comșa”, v.5, p.379). Publicând manuscrisele poetului, eminescologul Dimitrie Vatamaniuc (1920-2018) spunea că o face „cu intenția de-a oferi publiciștilor din vremea sa o lecție de limbă românească” [Ștefan 1989, p.136]. **Scrise pe înțelesul fiecăruia**, zicea poetul, **aceste cărți devin „leacuri pentru minte”**: „scris popular pentru înțelegerea fiecăruia ar merita în adevăr acel nume pe care călugării-l dădeau în evul mediu logicii lui Aristotel: medicamentum mentis” ([„A generaliza a aserțiune...”, v.7, p.431).

Concis în gândire și exprimare

Pe lângă luciditate în gândire, Eminescu se evidențiază și prin claritate în expunere, lucru specific minților mari: „Ni se pare că vorbim destul de limpede pentru oamenii cu mintea normală ca să fim înțeleși și să nu se substituie cuvintelor noastre alt sens decât acela pe care li-l dă lexiconul, graiul viu și convenția mutual stabilită între oamenii ce vorbesc aceeași limbă” ([„Ni se pare că vorbim...”, v.8, p.319). **În opera poetului persistă seninul**: „Luna pe cer trece-așa sfântă și clară” („Sara pe deal”, v.1, p.196); „Pe maluri de râuri ce scapără line./ El vede castele cu arcuri senine” („Diamantul Nordului”, v.1, p.509); „Pe când prin frunza verde de platane/ Seninul nopții luminos se țese” („Din „Halima””, v.1, p.692); „Curând vom ajunge pe steaua senină./ Pe care în ceruri numesc-o a mea./ De visuri, de umbre, de cântec e plină” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.330); „La cer se-nalță el pe bolta mare./ Cu-aripe lunge curățind seninul” („Fata-n grădina de aur”, v.1, p.423); „La cer se-nalță el pe bolta mare./ Cu-aripe curățind seninul, [...] De-asupra lumii risipite-n șoapte/ El se-nalță – un curcubeu de noapte” („Fata-n grădina de aur”, v.1, p.423); „Pe-al codrilor verde, prin bolțile dese./ Prin mreje de frunze seninul se țese;/ Și apele mișcă în păture plane -/ În funduri visează a lumii icoane” („Diamantul Nordului”, v.1, p.510); „Deodată el văzu ca o zare de senin” („Cezara”, v.2, p.102); „Și dacă stele bat în lac/ Adâncu-i luminându-l./ E ca durerea mea s-o-mpac/ Înseninându-mi gândul” („Și dacă...”, v.1, p.174) [Caracostea 1987, p.238] - „o cât mai largă înseninare prin înțelegere” [Caracostea 1987, p.219]. „Faptele pun într-o altă lumină stânjenirea lui Eminescu în viața curentă și deprinderea de a se refugia într-o lume mai senină, mai liberă” [Caracostea 1987, p.198], nestingheritoare. Când Maiorescu subliniază „seninătatea abstractă, iată nota lui esențială”, a dat și aici o justă caracterizare. Deasupra zbuciumului vieții, vezi liniștea pe care o dă înțelegerea și te izbește măsura și seninătatea plâsmuirilor. Dar oare seninătatea aceasta nu este mai întâi o cerință neapărată a oricărei înalte plâsmuiri poetice? Fără potolirea valurilor, fără

acel „le simțim ca-n vis pe toate”, nu poți ajunge la stăpânirea fanteziei prin rațiune, care [...] este idealul și semnul genialității” [Caracostea 1987, p.198].

Poetului îi plăcea să expună rezultatele clar: „E timpul să declarăm neted și clar” („Să facem un congres”, v.5, p.24), **într-un limbaj clar:** „În fața unui limbaj atât de clar și de hotărât nu credem să se afle român care să nu felicite pe demnul prelat pentru solitudinea și energia cu care a procedat în apărarea intereselor bisericii sale” ([„Dădusem după „Pesther Lloyd” un extras...”, v.8, p.179). **Se pronunța pentru o exprimare precisă, riguroasă, care să nu admită concesii, combătea plaga eufemismelor:** „În realitate stilul nostru nu este eufemistic. Ne-am deprins a căuta pentru orice idee expresia cea mai exactă. Dacă am voi să glumim, dacă nu ne-ar păsa de adevărul ce-l zicem, am putea să spunem lucrurilor mai cu înconjur” ([„Caută să spunem...”, „Timpul”, nr. 190 din 2 septembrie 1881, v.7, p.599); „ne ia ochii lipsa de respect pentru limbă, primirea de termeni străini fără trebuință și numai de lene de a căuta echivalentul românesc” („Notițe bibliografice”, „Timpul”, 6 mai 1880, v.6, p.523), **respingea „păsăreasca filologilor și a gazetarilor”** („Pomăritul întocmit cu deosebită privire la grădina școlară” de D. Comșa”, v.5, p.379). **În expunere dădea prioritate clarității gândurilor pe care dorea să le aducă la cunoștință auditoriului:** „Acestea sunt idei cam medievale asupra valorii progresului modern, dar ele au avantajul de-a fi clare și lesne de înțeles” ([„Nu-nțelegem la ce servesc dezmințirile...”, v.7, p.146). **Tot ce a scris el este „de o claritate cristalină, de o mare sinceritate și, totodată, simplitate”** [Bagreana 1991, v.2, p.493], **de o limpezire divină;** „o limpezire dumnezeiască e în fiecare șir” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.70); („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.303). **Îi plăcea să spună numai și numai adevărul curat:** „adevărul curat, spus neted” („În numărul nostru de vineri...”, v.6, p.508). **În gândire și exprimare își dorea să fie lucid și clar ca Shakespeare:** „Eminescu, zicea Alexandru Dima (1905-1979), împletește [...] intuițiile poeziei cu gândirea lucidă a științei” [Dima 1991, p.558], „o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.70). **„Cugetător de o luciditate tragică”,** așa îl caracterizează cercetătorul Matei Călinescu (1934-2009) [Călinescu M. 1964, p.66]. **Eminescu a ajuns „la cea mai limpede expresie a unor cugetări de adâncă filosofie”** [Maiorescu 1989, p.345].

Eminescu cerea ca „gândirea să apară limpede ca un cristal” [Rădulescu-Motru 1991, v.2, p.401], **ca adevărul să fie spus limpede ca cristalul:** „adevărurile acestea, limpezi ca cristalul” ([„Din nefericire...”, v.7, p.603); „Și în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit,/ Aspru, rece sună cântul cel etern neisprăvit.../ Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun?/ Ah! Organele-s sfărmate și maestrul e nebun!” („Scrisoarea IV”, v.1, p.149), **cerea claritate în vederi:** „claritate de vederi” ([„„Românul” a contractat năravul...”, v.7, p.533); „E ciudat că ochii mei atât de clari, pot să zic de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodată” („Cezara”, v.2, p.98); „nici un ochi nu vede clar aici” („Decebal”, v.2, p.310), **în luarea de decizii:** „de-o hotărâre energică și clară” („Nevoind a fi victima legii...”, v.8, p.165) (Ms.2264, v.8, p.649), **în reprezentări:** „nu sunt în stare să ne dea o icoană clară despre ceea ce se petrece acolo” („De pe câmpul de război” [„Telegramele care anunță...”, v.5, p.158), **Poetul era mereu „în căutarea mierii clarității”:** „Să vadă-n cartea lumii un înțeles deschis” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.316”), **în dispute prefera „mierea clarității”:** „Ia s-o descurcăm odată dezghețat și românește” ([„Românul” ne somează...”, v.7, p.328). **Conștiința lui de om de creație tindea mereu spre claritate:** „conștiința însăși tinzând spre claritate și consolidare” (Ms.2287, v.3, p.33), **dorea idei clare:** „Acestea sunt idei cam medievale asupra valorii progresului modern, dar ele au avantajul de-a fi clare și lesne de înțeles” ([„Nu-nțelegem la ce servesc dezmințirile...”, v.7, p.146), **cerea dovezi clare:** „El îi dovedi clar ca lumina zilei” („La curtea cuconului Vasile Creangă”, v.2, p.167); „să dăm câteva reguli concrete, cari vor face lucrul mai clar” (Ms.2264, v.8, p.578), **era și de o hotărâre clară:** Este nevoie „numai de inimă curată și de minte deschisă pentru recunoașterea adevărului” [Slavici 1990, v.1, p.166].

Eminescu acorda o atenție deosebită și raportului formă fond, „căci reprezintă două fețe ale aceleiași realități creatoare” [Caracostea 1987, p.168], „pentru că forma definitivă este aceea care dă un înțeles deplin întregului proces creator” [Caracostea 1987, p.88], dar până acolo este un drum lung: „înainte de a măsura drumul de la prima la ultima redactare” [Caracostea 1987, p.101]. **Era concis în gândire:** „sobrietate a cugetării” ([„L’Indépendance Roumaine” ne caută...], v.7, p.420) **și în exprimare:** „răspundem deci scurt” („Adeseori o lege oarecare...”, v.6, p.424); „Scria, nu caligrafic, dar lizibil, și stilul era scurt și concis; caracter ferm, nelingușitor, rezolva imediat chestiunea” [Eminescu Matei 1990, v.1, p.38]; având idei clare, poetul, „vorbește în laconisme” [Cimpoi 2019, p.684]; „folosește un stil și o terminologie exemplare, ceea ce îi conferă claritate, accesibilitate, precizie, profunzime” [Ștefan 1989, p.72]. **Totdeauna se străduia să concentreze cunoștințele în grăunțe de adevăr, să cuprindă „în puține cuvinte adevărul”** („Ziarul „Românul” în revista sa...”, v.6, p.374); „expune argumentele în mod concis și-ntr-o ordine nu numai logică dar și retorică” (Am spus-o în numărul de alaltăieri...”, v.6, p.235). Numai cât face expresia „Să-mi deie-un măr, în care închisă e o lume” („Codru și salon”, v.1, p.502). Asupra acestei fraze poți să meditezi zile întregi. Prin mărul lui Adam și al Evei (prin care omenirea a cunoscut păcatul), omul a aflat de existența Pomului binelui și răului: „O, Eva... Eva tu ești, tu-mi dai mărul din pomul cunoștinței... și nu vorbești, murmurezi. Cum de s-a rătăcit până-n stele flautul zefirului. Ardem, sărmană copilă, ardem cum arde-ncet universu-ntreg... o jertfă infinită marelui spirit!” („O taci, ce spui că mă iubești copilă...”, v.2, p.183); „Aolică ce văzui, colo-n deal la Călmățui, fată mare, moș bătrân, cerând fetei măr din sân” („Amor pierdut – viață pierdută”, v.2, p.207). Prin mărul lui Democrit, din care filosoful se ospăta pe malul mării și pe care îl diviza în gând la infinit, omul a ajuns prin raționament la concluzia că există o limită a divizării obiectelor, și acea ultimă particică a numit-o atom, indivizibil. Prin mărul discordiei, de la care se spune că a început războiul troian, omul a tras învățătură că trebuie să trăiască în armonie cu cei din jur și cu natura: „mărul de ceartă” ([„Sub titlul „Situația politică din România...”], v.8, p.341); „a fi mărul de ceartă” ([„Observăm că unirea...”, v.8, p.412); „mărul de ceartă între cei influenți” („Influența austriacă asupra românilor din principate”, v.5, p.111); „Să-nceteze de-a fi mărul de ceartă” ([„O rază de glorie până la noi”], Publicistică 1990, p.462); „Eu nu voi umbra mărului de aur, ci mărul, nu vorbe de amor, ci amorul” („O, taci, ce spui că mă iubești copilă...”, v.2, p.182). Prin mărul lui Newton (1643-1727), „fratele măr”, vorba lui Noica, i-a sugerat omului ideea existenței forțelor de gravitație. „Meri, cu merele roșii ca fața cea dulce-a Aurorei” („Dacă treci râul Selenei...”, v.1, p.345). Legenda o expunem așa cum ne-a lăsat-o știința și cum o percepea Eminescu. Povestea mărului lui Newton a pornit-o în lume Voltaire [Gamow 1971, pp.75-76], care a povestit că o dată, pe când Newton se plimba prin grădină cufundat în gânduri, dintr-un pom a căzut un măr. Acest fapt l-a făcut să se întrebe, cât de înalt trebuie să fie pomul, pentru ca mărul să nu cadă pe Pământ. Și a ajuns la concluzia că chiar și în caz dacă vârful copacului ar atinge Luna, acțiunea gravitației n-ar înceta. „Seara... seara... sfânta și limpedea mare își întinde pânzăriile transparente de azur sub luna care-n nălțimea depărtată a cerului trece ca un mare măr de aur neținut de nimic în eternul albastru” („Avatarii faraonului Tla”, v.2, p.107); „Printr-un măr ce cădea, Newton a fost adus la gândul, că greutatea nu e nimic alta decât atracțiunea de masă, exercitată de corpul Pământului și că ea nu se manifestă nu numai pe suprafața Pământului ci până la Lună și dincolo de cer și că silește pe Lună de-a încunjura Pământul, tot astfel precum planetei sunt constrânși a rămânea în calea lor prin forța de atracțiune a Soarelui” (Ms.2267, f.38, „Fragmentarium” 1981, p.391). Povestea l-a supărat pe matematicianul Carl Gauss (1777-1855), care zicea că nu putea ca o simplă cădere a unui măr să accelereze sau să frâneze o descoperire. Da, are dreptate savantul german, omul ordinar a văzut de milioane de ori cum cade mărul și nu a făcut descoperirea, dar în cazul unei minți pregătite a fost destul o simplă cădere de măr ca să prindă o idee care de mult plutea în aer. „Tot astfel și un adevăr e câteodată în aer, precum acela al legii gravitației care, de mult presimțit, a căzut în sânul lui Newton sub forma unui măr și în mintea lui sub forma unei teorii” („Adeseori o lege oarecare...”, v.6, p.423). Legenda, însă, a plăcut la

mulți și s-a răspândit în întreaga lume. Mai târziu istoricii au stabilit că povestea cu mărul a avut loc într-adevăr. Filosoful Țuțea (1902-1991) spunea în glumă că legea nu era scrisă pe măr, ea a putut fi descoperită de o minte bine preparată în domeniu.

Adevărul e atât de simplu, spuneau filosofi antici, încât încap pe o muchie de diamant. Galilei (1564-1642), Newton (1643-1727) și alți cercetători din domeniul fizicii în studiile lor asupra gravitației făceau experiențe cu cărămizi, cu bucăți de lemn, cu beșici de porc umplute cu cenușă, mazăre, apă etc. Toate cunoștințele dobândite în aceste experiențe însă au fost generalizate de către genialul Newton și exprimate printr-o simplă formulă, numită legea atracției universale ($F = G \frac{m_1 m_2}{r^2}$), unde F este forța de atracție dintre două corpuri, m_1 – masa primului corp, m_2 – masa celui de al doilea corp, r – distanța dintre cele două corpuri, G – constanta atracției gravitaționale sau constanta Cavendish (1731-1810)), formula matematică constituind cea mai succintă și mai condensată expunere a cunoștințelor dobândite. **Simplitatea rezultatelor însemnând totodată o complexitate rezolvată.** Astăzi nimeni nu mai efectuează experiențele pe care altădată le făceau Galilei, Newton ș.a., ci utilizează deodată formula dedusă de Newton. Ceea ce rămâne impresionant la Albert Einstein (1879-1955), și concordă cu natura lui înclinată spre frumos și spre abstracție matematică, sunt ecuațiile lui scurte, condensate, adevărate „magii conceptuale” precum celebra $E = mc^2$ (E – energie, m – masa, c – viteza luminii în vid), care reflectă totodată simplitatea monolitică a naturii. Cunoașterea, spune Einstein, nu poate fi derivată numai din experiență, mai este nevoie de spiritul uman, de creația lui liberă: „Un teoretician al fizicii trebuie să se lase mereu ghidat de formulări pure, matematice, căci fizica experimentală nu se poate înălța la aceste domenii de cea mai înaltă abstracție” [Paleologu-Matta 2007, p.304]. Pentru fizicianul austriac Ludwig Boltzmann (1844–1906) toată esența vieții sale de savant este dăltuită pe piatra lui de mormânt o formulă magică: $S = k \log W$ (S – entropia, k – constanta care-i poartă numele, W – numărul de stări microscopice) [Atkins 1987, p.71]. Asemănător gândea și Eminescu: „Toate sunt o ecuațiune./ Orice moment în viața universului e ecuațiunea momentului următor./ Orice moment prezent e ecuațiunea momentului trecut” (Ms.2267, v.3, p.93); „Toate se adună și se condensă într-un soare universal de poezie” („Arta reprezentărei dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.214); „nu sunt decât rezultatul, cristalizațiunea, formula matematică a unei stări certe” ([„Nu ne pare bine...”, v.5, p.554); „Poezia în ecuațiuni” (Ms.2292, v.3, p.119). Pentru Albert Einstein (1879-1955) expunerea frumoasă și concisă, exemplul propriu, servesc de exemplu pentru alți cercetători [Kosmodemianski 1976, p.291]. Aidoma marilor gânditori ai lumii, poetul caută să însușeze cunoștințe ample în grăunțe de adevăr: „noi nu știm dacă simțurile noastre și complicatul creier sunt în stare să construiască din făina reprezentărilor și a noțiunilor grăuntele primitiv” (Ms.2287, v.3, p.32); „Mihai explora lumea, sedimentând în ființa lui interioară impresiile pe care avea să le șlefuiască în diamantine străluciri de verb românesc” [Crăciun 1990, v.1, p.18], „caratele fineții lui” [Pop 1989, p.126]. „Supunându-și compoziția unui atent travaliu, victoria poemului confirmă conștiinciozitatea unui desăvârșit arhitect și a unui mare meșter, învederând principialitatea că participarea cu sinceritate la viață rămâne condiție necesară în realizarea operei de artă și că munca de detaliu a expresiei înseamnă garanția măiestriei artistice” [Pop 1989, p.122]. Poetul ne dă esența lumii înconjurătoare în fraze „condensate nucleare”, vorba de azi, care „ar deschide drumul la altele și altele mai admirabile” [Galilei 1961, p.337].

Claritate în gândire și exprimare Eminescu cerea și de la alții: „O vino-ți în simțire și-mi spune-aname neted/ Ce vrei tu de la mine?” („Grue Sânger”, v.2, p.342); „Mai albastră decât cerul, purtând soarele pe față,/ Ea reflectă-n lumea-i clară toată Grecia măreață” („Memento mori”, v.1, p.281); „Căci oamenii judecă mai mult după ochi decât după dreapta judecată. Toți au ochii cășcați, puțini dreaptă judecată” („Ideile lui Machiavelli”, v.4, p.380); „Seninătatea abstractă, iacă nota lui caracteristică în melancolie, ca și în veselie” [Maiorescu 1990, v.1, p.289]. Fiind convins că numai o minte lucidă este în stare să reflecte realitatea așa

cum este ea și să găsească soluții corecte la problemele apărute, **Eminescu aprecia înalt claritatea în expunere a altora:** „liniște și claritate în expresiune” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.265); „reprezintă cu multă vioiciune și cu admirabilă claritate” (Ms.2264, v.8, p.638); „are cea mai clară conștiință asupra adâncii semnificări a acestei povești părăute” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.274); „vedeau toate lucrurile lumii în deplina lor claritate” („Evreii și conferința”, v.5, p.264), **prețuia cărțile scrise lămurit:** „cartea se deosebește în mod favorabil prin expunerea clară și vie a metodei intuitive” („Cartea pedagogică”, v.5, p.51); „rar a întâlnit până-acum o carte de filosofie materialistă mai clară, mai consecventă și mai sinceră” („Un materialist român”, v.5, p.339).

Spiritul critic al omului de știință

Om de știință trebuie să fie un spirit critic: „Contrazi-te singur și vei găsi pace” (Ms.2258, f.163v., „Fragmentarium” 1981, p.79), **să dea dovadă de gândire critică, să pună totul la îndoială:** „Poate... dar nu credem” („Studii asupra pronunției”, ms.2257, v.8, p.555). Unul din primele drepturi ale omului, zicea matematicianul francez Rene Descartes (1596-1650), este cel de a se îndoii în lucruri neîndoielnice [Matvievskaia 1976, p.89]. Aidoma oamenilor de știință, Eminescu manifestă „îndoială față de ipotezele nefirești”, chiar dacă ele erau enunțate de mari savanți ai lumii (Kant) (Avramescu) [Ștefan 1989, p.103].

Setea de certitudine și năzuința de a exclude orice eroare în cugetare îi face pe oamenii de știință să se îndoiască chiar de propriile soluții. De principiul „supune totul îndoielii” se conducea și geniul fizicii secolului XX Albert Einstein (1879-1955), savant foarte exigent cu sine [Seelig 1964, p.53]. Părintele teoriei relativității a muncit ani în șir la elaborarea teoriei unificate a câmpurilor. Dar cum numai termina lucrul, el își puna la îndoială rezultatele obținute și o lua de la început. Ghimpele îndoielii l-a menținut asupra acestei probleme timp de 35 de ani, până la sfârșitul vieții. A murit savantul cu amărăciunea în suflet că, în ciuda trudei îndelungate, n-a învățat nimic definitiv dezamăgind pe cei care credeau în puterea de penetrație nemărginită a minții sale [Seelig 1964, p.61]. „Palid stă cugetătorul, căci gândirea-i e în doliu:/ În zădar el grămădește lumea într-un singur semn;/ Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede” („Memento mori”, v.1, p.283).

Îndoiala, constata Eminescu, e cu atât mai mare, cu cât cercetătorul e mai genial: „pentru-o minte mare totu-i problemă, iar pentru 75 de dramuri de creier totu-i sigur” („Archaeus”, v.2, p.141). Trebuie să-i dăm crezare laureatul Premiului Nobel George Palade (1912-2008) [Holban, „Literatura și Arta”, 1994] atunci când afirmă că **descoperirile mari se fac acolo unde bănuie îndoielile.** Îndoielile, la oamenii de geniu, după cum am mai menționat, rămân și după găsirea soluțiilor problemelor: „A fi? Nebunie și tristă și goală;/ Urechea te minte și ochiul te-nșală;/ Ce-un secol ne zice ceilalți o dezdic./ Decât un vis searbăd, mai bine nimic” („Mortua est”, v.1, p.65); „A visa că adevărul sau alt lucru de prisos/ E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr;/ Este piedica eternă ce-o punem la adevăr” („Scrisoarea V”, v.1, p.152); „Căci adevărul – nu știm dacă-l știm” („Eu nu vorbesc de Dumnezeu azi”, Manuscriptum nr.1, 1991); „tot ce gândesc sau fac e azi mai ticăit decât înainte” (Scrisoare către Ioan Slavici, 20.09.1877, v.3, p.491); „O, sărmăne! ții tu minte câte-n lume-ai auzit,/ Ce-ți trecu pe dinainte, câte singur ai vorbit?/ Prea puțin. De ici, de colo, de imagine-o fâșie,/ Vreo umbră de gândire, ori un petec de hârtie” („Scrisoarea I”, v.1, p.132); „Ca s-explic a ta ființă, de gândiri am pus popoare,/ Ca idee pe idee să clădească până-n soare,/ Cum popoarele antice în ale Asiei pământ/ Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri./ Un grăunte de îndoială mestecat în adevăruri/ Și popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt” („Memento mori”, v.1, p.311). Prin aceasta se explică faptul că multe din operele poetului au rămas netipărite. „Eminescu, marele ezitant (sau „ticăit”, cum se autocaracteriza) a dat numai cu greu soluții ultime, adică tipărite, gândirii sale artistice și filosofice” [Drăgan 1989, p.48].

Știința, zicea ilustrul fizician austriac Ludwig Boltzmann (1844-1906), nu este dogmă, ea trebuie să accepte critica, pentru a nu cădea în dogmatism [Boltzmann 1970, pp.205, 257]. O credință care nu se îndoiește este o credință moartă. **Cei mai mari gânditori ai lumii au fost firi critice.** Platon (cca427î.Hr.-cca347î.Hr.), filosoful antic, tolera critica elevului său Aristotel (384î.Hr.-322î.Hr.) [Diogene 1979, p.205]. Critic, era și fizicianul italian Fermi (1901-1954) [De Latil 1965, p.183]. **În năzuința către esențe ultime cercetătorii nu găsesc un mijloc mai potrivit decât a se confrunta,** în limitele respectului și toleranței, **cu judecata critică și experiența altora. Orice enunț științific trebuie „analizat cu atenție și cu simț critic”** [Gavrilă 1995, p.47]. **Atitudinea critică a oamenilor mari are un singur obiectiv – scoaterea la iveală a adevărului. „Spiritul critic e o înfățișare rectilinie, care nu are nimic sfânt afară de expresia cea mai înaltă a adevărului”** [Călinescu 1991, v.2, pp.528-529]. „Cât adevăr suportă un spirit, cât îndrăznește el? zicea Friederich Nietzsche (1844-1900), iată criteriul care mi-a servit din ce în ce mai mult să măsoar exact valorile” [Paleologu-Matta 2007, p.23]. „Numai așa se poate susține într-un popor acea neprețuită lucrare comună care este primul semn de viață a inteligenței lui: căutarea sinceră a adevărului” [Maiorescu 1989, p.224].

Eminescu a fost o fire critică. Pentru poet însă critica este imposibilă fără cunoașterea problemei: „Condițiunea absolută a criticei este cunoștința ... legilor acelei activități pe care se-ndreaptă ea. Aceasta e imposibil fără știință; ea abia deschide privirea ... în organizațiunea obiectului” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.189), **ea trebuie să fie făcută competent:** „Criticul de arte așadar nu trebuie să aibă numai o cunoștință generală asupra naturei artei, ci trebuie să cunoască și terenul speciale pe care și l-a ales în toată arhitectonica sa” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.189), **de oameni cu intuiție:** „fără avuția intuițiilor celor mai vii critica e un lucru sec și neroditor, ce se mișcă în cercul unor generalități abstracte cari cad la piață” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.189), **caracterizați prin probitate științifică și morală:** „critica va fi întemeiată pe profunditate științifică” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.190).

Eminescu respinge în cercetare arbitrarul, cel care critică trebuie să opereze cu dovezi, argumente, fapte: „în critica documentelor nu e permis a visa” („Scrisoare către Ioan Al. Samurcaș 19 septembrie 1874, v.3, p.400); „Cu stomahuri și apetituri nu discutăm” (Ms.2264, v.8, p.618). **Critica trebuie să se desfășoare pe terenul problemei:** „mută cu totul terenul controversei de pe acela al obiectului pe acela al persoanelor” ([„Românul” continuă...” a se ocupa...” v.7, p.269); „Regenerațiunea amândorora nu poate să iasă decât din cufundarea în materie. La asta însă trebuie respect față cu obiectul și mărturisirea că și el își are greutatea și misterele sale” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.190), **să nu aibă ca țintă persoana:** „doresc să fiu reflectat iar nu persiflat” („Studii asupra pronunției”, ms.2257, v.8, p.558).

Pentru Eminescu actul criticii ține tot de procesul de cunoaștere, critică și știință sunt lucruri identice: „Prima cunoștință a neștiinței noastre, posibilă numai prin o critică a rațiunii însăși, este așadar o știință” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.367). **Rolul criticii e să precizeze și să adâncească ideile:** „rolul organic al opoziției este că adâncește și precizează ideile” (Ms.2286, v.3, p.45); „Opoziția aduce toate argumentele împotriva noilor idei: prin aceasta se descoperă partea falsă a ideii, evitându-se transpunerea ei în faptă, pe când, fără o atare [opoziție], utopii ce iau naștere pe temeiul unei asemenea idei ar pretinde îndreptățire la realizare” (Ms.2286, v.3, p.45). **De aceea, criticul trebuie să fie un judecător imparțial:** „Artistul vrea așadar să aibă în criticul adevărat corectivul său natural, este canonul viu care judecă fără parțialitate opera specială a unei trepte de arte, după cele ce

pretinde ideea concretă și trebuința timpului” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.189),

Un adevărat savant nu reacționează bolnăvicios la critica altora, exemplu clasic în această privință servind Platon (c.427î.Hr.-c.347î.Hr.), care agreea critica elevului său Aristotel (384î.Hr.-322î.Hr.) [Diogene 1979, p.205]. **Numai cu oamenii mărginiți, zicea poetul, nu se poate discuta:** „Cu cel mărginit nu există dispută, pentru că nu e-n stare a te pricepe; cu cel de rea credință asemenea nu e dispută, pentru că nu voiește să te priceapă” („Românul” după ce parafrazează...”), v.7, p.97); „Aceeși lipsă de cultură preliminară, de adâncime, de inspicuine în legile speciale a artei reprezentative au degradat și critica teatrală la asemenea sărăcăcioșie” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.190), „nenorocirea cea mare a vieții e să fii mărginit” [Caracostea 1987, p.203], spune poetul.

Spiritul critic i-a dezvoltat poetului gustul și atracția pentru cercetare. Pentru Eminescu critica e un pedestal pe care urcă doar ideile merituoase: „critica e un pedestal ce nu se cuvine oricărei idei, oricărei mișcări” ([„Ieri la 5:15 seara...”), v.7, p.201). Dar, preîntâmpina Henri Poincare (1854-1912), **e bine să fii critic, dar nu trebuie să fii sceptic** [Poincare 1983, p.118], a te îndoi în toate sau a crede în toate sunt două căi ușoare, care te scutesc să gândești [Poincare 1983, p.7]. E bine să critici, dar mult mai bine e să crezi [Poincare 1983, p.360]. **Spiritul critic al lui Eminescu este unul luminos, având și efect de ecou:** „Pe noaptea-i sufletească, tainică, rece, stinsă,/ Căzu ploaie de raze cu cer senin și dalb/ Și sufletu-i se împle iar cu icoane-aprinse,/ O auroră-l împle cu aeru-i rozalb” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.339).

Un geniu își pune capacitățile sale în slujba omenirii: „un om mare aservește toate principiile câte agită clasele unei societăți” ([„E clar că un stat...”), v.7, p.161). **Dar a trăi pentru omenire este o sarcină grea, pe care puțini oameni o pot duce:** „Și noi avem o lege – deși nu Dumnezeu –/ Simțim că Universu-l purtăm și prea ni-i greu” („Preot și filosof”, v.1, p.374); „Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umeri/ Așa el sprijină lumea și vecia într-un număr” („Scrisoarea I”, v.1, p.130). **Măcar și pentru faptul că un geniu zidește demolând construcțiile fără valoare:** „un om mare zidește dărâmând” ([„E clar că un stat...”), v.7, p.161). Gânduri întâlnite și la laureatul Premiului Nobel George Palade: cel ce se află la avanposturile științei e „într-o permanentă demolare și reconstruire” [Iftimovici 1993, p.111]. Nicolaus Copernic (1473-1543) a demolat sistemul geocentric al lui Ptolemeu (cca 87-cca 165) și a înălțat sistemul heliocentric [Einstein, Infeld 1965, p.308], [Kosmodemianski 1969, p.61], Galileo Galilei (1564-1642) a ridicat edificiul noii fizici demolând pe cel al lui Aristotel (385î.Hr.-323î.Hr.) [Galilei 1961, p.16], [Kosmodemianski 1969, p.64]. Ernest Rutherford (1871-1937) „a făcut praf” din modelul de atom „cozonac cu stafide” al dascălului său J.J. Thomson (1856-1940) și a edificat în locul acestuia modelul planetar al atomului [Gnedina 1973, p.157], astăzi acești doi mari savanți odihnesc alături. **Cugetătorul de la Ipotești este stăpânit de o voință de edificare rar întâlnită, în opera sa el nu echivalează cuvântul demolator cu cel de distrugător:** „Eu nu mă simt deasupra și nu sunt dedesubt,/ Cu mine nu am luptă, cu lumea nu mă lupt” („O, stingă-se a vieții...”, v.1, p.569), poetul asemănându-se pe sine unui spic dus de „un fluviu ce-a inundat” [Cimpoi 2019, p.573]. „Și, prin murmure crude a unei lumi pierdută,/ Pe fruntea unei unde este un spic de grâu/ Și-acel spic dus de-un fluviu ce-a inundat – sunt eu” („Zburam” [Creția 1992, p.84]).

Atitudinea critică a omului de știință față de propriul produs

Deși alimentat mereu de mituri, **Eminescu s-a înălțat mult asupra lor, dând dovadă de o gândire critică de savant. Omul de știință/ creație trebuie să ia atitudine critică față de orice, dar în primul rând față de propriul produs. Pentru poet, a fi critic, înseamnă a fi obiectiv, împăcat cu sine, înainte de a fi critic față de alții, trebuie să fie autocritic:** „Neavând învăț și normă,/ Fantazia fără formă/ Rătăcit-a, vai! cu mersul:/ Negru-i gândul, șchiop

e versul” („Cu gândiri și cu imagini”, v.1, p.491); „Contrazi-te singur și vei găsi pace” (Ms.2258, f.163v., „Fragmentarium” 1981, p.79; „Cugetări”, v.3, p.162), **să-și cenzureze în permanență creațiile proprii**: „O procedură de acest soi, de a supune adică faptele rațiunii unui examen și a le critica după cum se găsesc a fi, s-ar putea numi cenzura rațiunii” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.368); „Toate încercările dogmatice greșite ale rațiunii sunt fapte cari e oricând bine a le supune cenzurei” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.369). **„De la nivelul său de observator, Eminescu e un cenzor cu atenția distributivă”** [Ciopraga 1991, v.2, p.605], era foarte atent față de opiniile altora.

Poetul dădea dovadă de capacități de înaltă și rară obiectivitate față de propria sa operă: „Putut-am eu cu lira străbate sau trezi/ Nu secolul, ca alții – un ceas măcar, o zi?” („Icoană și privaz”, v.1, p.488). **Aidoma unui veritabil inventator, Eminescu se simțea în permanență dator să-și omologheze produsul său intelectual, să arunce „o privire comparativă”** [Drăgănescu 1990, p.224]. Aceasta e „reacția unui mare poet față de experiențele altuia” (față de Shakespeare) [Ștefan 1989, p.39]; „Ruga-m-aș la Erato să cânt ca Tine, barde” („La Heliade”, v.1, p.50). **Un interes deosebit poetul manifesta pentru studiul comparativ a ceea ce făcea generația sa și ce realizase generațiile precedente**: „Noi cârpim cerul cu stele, noi mănjim marea cu valuri,/ Căci al nostru-i sur și rece – marea-i noastră-i de îngheț” („Epigonii”, v.1, p.62); „O! ei purtau coroane de aur, noi juguri de lemn uscat; ei purpură, noi zdrențe!” („Mira”, v.2, p.235); „Pe noi singuri ne uitarăm printre secolii fără-de milă/ Ei purtau coroane de aur, noi ducem juguri de lemn” („Memento mori”, v.1, p.304), **a ceea ce se face la noi și ceea ce se face în alte părți ale lumii, compara cultura noastră cu celelalte culturi, fără a cădea în relativism**: „Și la noi starea de lucruri prezintă analogii” ([„O nefățarnică părere de rău...”], v.8, p.295); „Ceea ce producem noi nu place pentru că e prea slab față de experiențele de artă și literatură ce le avem în alte limbe” (Ms.2258, v.3, p.72); „Din nenorocire, nu suntem tari decât în ramura palavrelor, în celelalte am rămas mai pe jos” („O lege maghiară contra exportului nostru...”, v.6, p.521).

Omologarea propriei creații poetul o făcea cu cele mai valoroase opere ale marilor gânditori ai lumii, cu piscurile culturii mondiale. Bara cerințelor o pune la nivelul calității operelor lui Homer (sec. IX î.Hr. - sec. VIII î.Hr.), Dante (1265-1321), Raphael (1483-1520), Shakespeare (1564-1616), Galilei (1564-1642), Newton (1643-1727), Kant (1724-1804), Charles Darwin (1809-1882) și alți titani ai gândirii: „Căci, copiii mei, pământul nostru e mai sărac în genii decât universul în stele fixe și mai lesne se naște în văile nemăsurate ale haosului un nou sistem solar decât pe pământ un geniu. Homer, Shakespeare, Raphael, geniile în arte se nasc o dată la 3, 4 mii de ani, Newton și Galilei, Kant ori Darwin, geniile în știință, o dată la o mie de ani... Încolo suntem cu toții niște bieți mizerabili cărora acești regi ai cugetării ne dau de lucru pentru generații înainte” (Ms.2225, v.3, p.75); „n-a existat autor tragic care să fi domnit cu mai multă singuritate asupra materiei sale, care să fi țesut cu mai multă conștiință toate firele operei sale ca tocmai Shakespeare” („Repertoriul nostru teatral”, v.5, p.19); „nu vedem în ele nici descoperirile lui Galilei, nici punctul fix al lui Arhimede” ([„L’Independance Roumaine” ne caută...”], v.7, p.420); „Și eu simt acest farmec și-n sufletu-mi admir,/ Cum admira cu ochii cei mari odat- Shakespeare./ Și eu, eu sunt copilul nefericitei secte/ Cuprins de-adânca sete a formelor perfecte;/ Dar unde este dânsul cu geniu-i de foc/ Și eu, fire hibridă – copil fără’ de noroc!/ Fără’ de noroc? De ce dar? Au nu sunt fericit/ Că-n calea mea destul-avere un zâmbet trecător,/ O vorbă aruncată ironic – de amor?/ Comoară nu-i destulă privirea, un cuvânt,/ Ce viața-mi însoți-va de-acum pân-în mormânt?” („Icoană și privaz”, v.1, pp.487-488); „Cu flori stereotipe, cu raze, diamantine,/ Nu pot să scriu frumuseța cea vrednică de Dante” („Icoană și privaz”, v.1, p.486). Calitatea de ași omologa rezultatele muncii i-a permis să vadă lucrurile așa cum sunt ele, fără a-și face iluzii, totodată l-a îndemnat să se perfecționeze în continuu. Aspirația spre perfecțiune, spre absolut fiind o caracteristică a savantului desăvârșit.

Eminescu era exigent cu alții, dar în primul rând cu sine însuși. **Promotor al adevărului, poetul își recunoștea metehnele:** „în adevăr înot în stele” [Eminescu-Micle 2000, 10.04.1882, p.141]. „Cele trei zile de sărbători am stat închis în casă, mahmur ca un Turc și nu mi-a trecut nici acum, căci sunt îndelungăreț, cum zic cronicarii, la mâhnire” [Eminescu-Micle 2000, 31.03.1882, p.137]; „vina mea cea mai mare este însăși natura mea. Este că un om greoi, nepractic, lipsit de toate a îndrăznit a iubi o floare drăgălașă ca tine” [Eminescu-Micle 2000, aprilie 1882, p. 146]; „și-am scris trei pagini de blagomanii” [Eminescu-Micle 2000, iunie 1882, p.155]; „Când e vorba să mă pronunț clar atunci nu spun de obicei mai nimic și firea mea adevărată se dă în vileag – devin ticăit” (Scrisoare către Titu Maiorescu, 26/2, f.[1]874, v.3, p.396). „Exigența față de sine” a poetului deveniseră una proverbială [Paraschivescu 1991, v.2, p.510]; „un Eminescu extraordinar de exigent cu el însuși” [Mihăieș Mircea, Eminescu-Micle 2000, p.267]; lucra asupra textului „până ce conștiința lui autocritică s-a simțit îndestulată cu o anumită formă” [Caracostea 1987, p.105], **era o fire autocritică** „simțul său de autocritică” [Caracostea 1987, p.123]; „spiritul autocriticii lui Eminescu” [Caracostea 1987, p.141]. **Deseori își puna la îndoială enunțurile proprii:** „Mi se pare că strofa a treia nu se prea potrivește cu întregul. Se poate cum că numai mi se pare, se poate cum că și multe altele mi s-or fi părând bune și-or fi rele” (Scrisoare către Iacob Negruzzi, 6.02.1871, v.3, p.379) [Negruzzi 1990, v.1, p.169]; „Socoteala de acasă nu se potrivește cu tocmeala din târg” [Cimpoi 2019, p.403], **se străduia să excludă în scrierile sale, pe cât era posibil, partea subiectivă a judecății, precum și înfloririle imaginației:** „Am scris-o (balada „Mureșanu” –n.n.) într-un timp, când sufletul meu era pătruns de curățenia idealurilor, când nu eram rănit de îndoială. Lumea mi se prezintă armonioasă cum i se prezintă oricărui ochi vizionar, netrezit încă, or[i]cărei subiectivități fericite în grădina înflorită a închipuirilor sale” (Ms.2259, f.28, „Fragmentarium” 1981, p.550). **Era foarte exigent cu tot ce ieșea de sub pana sa:** „Să nu se schimbe nimic din ceea ce am scris, căci îndată ce ies tipărite cu iscălitura mea, răspunderea greșelilor mă privește pe mine”; „să nu aibă în marginile puținței nici o greșală de tipar” (Scrisoare către I. Negruzzi, 9-23 februarie 1878, Ms.2255, f.312–14, v.3, p.566) [Eminescu 1990, v.1, p.260]; „Altă dată să nu vă mai permiteți fantazii ortografice” (Scrisoare către Teodor Dimitriu, 26–27.09.1875, v.3, p.431), **nu era indiferent ce și cum va ieși semnat de dânsul:** „pentru ca adresarea mea să nu apară în ochii dumneavoastră drept o mămăligă vulgară” (Scrisoare către Titu Maiorescu, 7.05.1874, v.3, p.399). **Poetul cumpănea mult până trimetea ceva la tipar:** „Trebuie să cumpenești de-o sută de ori o scriere până o dai publicității” [Cacoveanu 1990, v.1, p.132]. Din această cauză multe din scrierile sale n-au văzut lumina tiparului în timpul vieții poetului. Calitatea înaltă a operei eminesciene este un rezultat al conștiințiozității și pasiunii poetului.

Conștiința ascuțită a nedesăvârșirii proprii

O altă calitate specifică oamenilor de știință este conștiința ascuțită a neîndestulării de sine. Aidoma oamenilor de știință, Eminescu avea și calitatea de a fi nemulțumit de sine: „Ce caută el în această carte? [...] expresia unei profunde neîndestulări cu sine însuși” (Ms.2286, f.2); „Neavând învăț și normă,/ Fantazia fără formă/ Rătăcit-a, vai! cu mersul:/ Negru-i gândul, schiop e versul” („Cu gândiri și cu imagini”, v.1, p.491); „În urmă el închise manuscriptul vechi, plin de note marginale scrise foarte mic și legat în pergament; îl aruncă cu nemulțămire peste o claie de cărți și-și netezi barba cu expresia unei profunde neîndestulări cu sine însuși” („Moș Iosif”, v.2, p.169); „Aceste fundamente, ale caracterului său sufletesc, erau acuma, la bătrânețe, rădăcina unei nemulțămiri, pe care el nu știa să și-o explice” („Moș Iosif”, v.2, p.170); „dar ceea ce ne autorizează a crede contrariul, a crede într-o continuare a dezvoltării, în mergerea mai departe pe calea perfectibilității este acel sentiment de radicală nemulțumire, de adâncă durere, inerent la tot ce este organic și pe care îl culminează moartea” („Prelegerile dlui T. Maiorescu”, v.7, p.169). Cercetătorul trebuie să fie dublat de omul de cultură în sensul larg al cuvântului, dar pentru aceasta autoperfecționarea este o condiție de la sine. **Pentru „rutinierul mulțumit de**

sine”, zicea poetul, „lucrul științei se va pierde fără urmă” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.165).

Poetul continuu se autoevalua, pune enunțurile sale la îndoială: „Cu gânduri și cu imagini/ Înegrit-am multe pagini:/ Ș-ale cărții, ș-ale vieții./ Chiar din zorii tinereții./ Nu urmați gândirii mele:/ Căci noianu-i de greșele./ Urmărind prin întuneric/ Visul vieți-mi cel chimeric” („Cu gânduri și cu imagini”, v.1, p.491). Autoevaluările de mai sus ne îndreptătesc să ne întrebăm: cu ce nu-i eminescian Einstein, și cu ce nu-i einsteinian Eminescu? **Din această nemulțumire de sine reiese o altă caracteristică importantă pentru omul de știință/ creație - strădania de a se perfecționa continuu – știința/ creația înseamnă perfectibilitate.** La oamenii de știință/ creație preponderează elementul creator, al perfecționării și al originalității [Kosmodemianski 1976, p.191], ei mereu învață să gândească, să-și sporească măiestria logică [Kosmodemianski 1969, p.10, 24], să devină cât mai buni profesioniști, profesionalismul fiind singura cale capabilă să fixeze originalitatea, să definească valoarea. Cât de prudentă și complicată este cumulara de sensuri în imaginea unică ce ar putea potoli „adânca sete-a formelor perfecte” a poetului covârșit de responsabilitatea pe care i-o inspiră participarea la demersul creator al tuturor generațiilor anterioare [Drăgan 1989, p.49].

Calitatea poetului de a se perfecționa continuu a fost observată de contemporanii săi: „Mereu se simțea om încă neisprăvit, mereu își dădea silința de a se desăvârși sufletește”; treaz la minte „le vedea toate cu ochi ageri, mereu studia, mereu se înălța prin sine însuși” [Slavici 1971, pp.141-142]. **Eminescu căuta mereu să-și desăvârșască măiestria:** „nu se pot regula din topor și după un singur calup” (Ms.2264, v.8, p.637); „Și eu, eu sunt copilul nefericitei secte/ Cuprins de-adânca sete a formelor perfecte” („Icoană și privaz”, v.1, p.488); „Fie-i dat ca totdeauna/ El să simt-adânc într-însul/ Dorul după ce-i mai mare/ 'N-astă lume trecătoare,/ După ce-i desăvârșit” („Miron și frumoasa fără corp”, v.1, p.431); „Dorul după ce-i mai mare/ 'N-astă lume trecătoare,/ După ce-i desăvârșit” („Miron și frumoasa fără corp”, v.1, p.436); „Eminescu stăruia mereu întru desăvârșirea creațiunilor lui” [Caracostea 1987, p.104], **desăvârșirea propriei personalități pe multiple planuri:** „Tipuri a perfecțiunii” (Ms.2257, v.3, p.149), **„ridicarea nivelului intelectual și dezvoltarea activității și a bogăției”** („Am publicat în numărul de la 2 decembrie...”, v.8, p.83), **dorința de a depăși orizontul predecesorilor și dascălilor săi** [Blohințev 1976], **de a deveni om tot mai superior:** „E același om care se desface, cum am zice, de sine însuși spre a se renaște într-o a doua aparițiune mai înaltă” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.172). Nu întâmplător **poetul avea afecțiune către învățătura lui Buddha, zeitatea numită în popor „Cel care a atins perfecțiunea”.** Și încă un lucru foarte important: **„știința nu poate, prin definiție, să se oprească vreodată; ea nu viețuiește decât atât timp cât este susceptibilă de perfecționare”** [Dumitriu 1991, p.165]. **Perfecționarea proprie a omului pentru Eminescu însemna „dorința lui de a fi liber de defecte”** („Lanțul de aur”, de Onkel Adam”, v.4, p.595).

Perfecționistul Eminescu era de părere că societatea trebuie să-și susțină membrii săi în strădania lor de a se perfecționa, de a se face mai buni: „Civilizațiunea nu caută a egaliza pe toți în mizerie și sărăcie, ci încearcă a înălța din treptele obscure pe cei mai bine dotați și a-i duce neconținut „de jos în sus”. Progresul fiind ilimitat” („Deși chestiunea Dunării...”, v.8, p.73). De la primele reprezentări până la arborul științei omul parcurge un drum al luminării și al îmbogățirii de sine pentru că prin adevăr înaintează din perfect în mai perfect, scopul progresului fiind doar perfecțiunea, cea de neatins, de aceea progresul este la nesfârșit.

Calitatea de a fi angajat în real, de a trăi în contemporaneitate

Omul de știință nu are dreptul să se izoleze în „turnul de fildeș” al cunoștințelor acumulate, ci trebuie să fie antrenat în probleme reale, să fie cu timpul, să trăiască în contemporaneitate. Exemplu în această privință poate servi fizicianul italian Enrico Fermi

(1901-1954), la care se îmbinau foarte bine calitățile de intelectual și de om de viață [De Latil 1965, p.21]. Despre dânsul se spunea ca despre matematicianul francez Pierre-Simon de Laplace (1749-1827): „Savant cu capul în cer și cu picioarele pe pământ” [Voronțov-Veliaminov 1985, p.362]. De altfel, teză întâlnită la Eminescu: „Mor pentru pământ, ca să trăiesc în ceri” („Geniu pustiu”, v.2, p.13).

Semn distinct al omului de știință/creație este faptul de a trăi în contemporaneitate: „Fiți mari și fiți cu timpul”, îndemna Dimitrie Bolintineanu (1819-1872), ca să-i transmiți operei tremurul vieții. Omul de știință trebuie să corespundă epocii sale [Kosmodemianski 1969, p.96], să fie sensibil la problemele zilei [Poincare 1983, p.524], să nu rămână cantonat într-o perimată atitudine meditativă [Diaconescu 1994, p.168], să fie angajat în prezent, să se implice în marile probleme ale statului și națiunii [Diaconescu 1994, p.225], să răspundă la marile întrebări pe care epoca le pune [Diaconescu 1994, p.426], să participe la munca societății [Boltzmann 1970, p.95], să tragă „ca măgarul carul poporului” [Nietzsche 1990, p.91], să contribuie la progresul civilizației, să facă tot ce-i stă în putere ca să miște omenirea înainte [Kosmodemianski 1976, p.172]. Prins în jocul creației, Eminescu nu pierdea din vedere lumea reală: „Științele (afară de ceea ce e domeniu public) trebuie să prezinte lucruri proprii ale națiunii, prin care ea ar fi contribuit la luminarea și înaintarea omenirii; artele și literatura frumoasă trebuie să fie oglinzi de aur ale realității în care se mișcă poporul, o coardă nouă, originală, proprie pe bina cea mare a lumii” („Echilibrul”, v.5, p.29). Receptivitatea poetului la timpul în care trăia fiind sesizată de mai mulți cercetători ai operei sale: „**Eminescu nu refuză niciodată să accepte realitatea**” [Eliade 1991, v.2, p.464];

Eminescu se vedea ancorat în viața reală, în problemele zilei: „Căci în al zilei vuiet eu mă văd” („Sunetul păcii” [Creția 1992, p.79]), [Negruzzi 1971, p.69; 1990, v.1, p.169]); „drepturile vechi și cerințele moderne” („În unire e tăria”, v.5, p.25), realismul popular fiind un produs al observației nemijlocite [Drăgan 1989, p.75], poetul invocând exemplul poezilor înrobiți temelor prea depărtate de viața poporului [Drăgan 1989, p.75]. **Poetul având „o aplecare metodică și continuă” spre „lumea reală”** [Drăgan 1989, p.47]; tendința de idealizare la poet este secondată de obișnuința analizei lucide, cu informații „la zi”, a unor chestiuni dintre cele mai „terestre”, ale vieții social-politice și culturale” [Drăgan 1989, p.15]. Aplecarea metodică și continuă spre „lumea reală” susține convingerea tânărului Eminescu privind marca națională a acțiunii individuale: „Individul e osândit prin timp și spațiu de-a lucra pentru acea singură parte căreia el îi aparține” [Drăgan 1989, p.47]. Eminescu „în studiile lui rămânea în strânsă legătură cu viața” [Caracostea 1987, pp.196-197]. **Fără cunoașterea nemijlocită a vieții**, zice compozitorul Eugen Doga (1937), **este de neconceput o operă de artă adevărată:** „Muzica este o artă a sintezei. Orice manifestare a vieții are anumite dominante, precum: binele, răul, căldura, frigul, lumina, întunericul. Anume aceste teme stau la baza muzicii mele. Nu poți scrie despre lucruri abstracte, totul trebuie să pornească de la viață. Nervul, suflul contemporaneității trebuie să zvâcnească și în muzică” [Doga 2007, p.248]. „Patria vieții e numai prezentul” (v.1, p.379).

Eminescu urmărea cu atenție ce se întâmpla în lume, literatura ce îl interesa, era la curent cu cele mai proaspete noutăți din domeniul de interes. În studiile sale el totdeauna pornea de la realitatea așa cum era ea, aceasta însă nu însemna la dânsul o evadare în realitate, ci o intrare în realitatea adevărată [Paleologu-Matta 2007, p.216], o cuprindere profundă a realității. **„Intrarea în realitatea adevărată, înserarea în real”** [Paleologu-Matta 2007, p.216], **care la poet era una specifică cea care transforma clipa trăită în eternitate:** „Realitatea este aceea care oferă material facultății creatoare. Material izolat însă, care este sintetizat și transfigurat de câte-o „fulgerătură”, în care clipa trăită se transformă în eternitate” [Paleologu-Matta 2007, p.28]. Titu Maiorescu (1840-1917) „vede prea mult în poet tovarășul palidelor idei eterne, și pre puțin experiența adânc umană, viața de sentiment, care-l făcea să simtă acea nepotrivire firească între el și lume” [Caracostea 1987, pp.197-198]. „să ne dezvăluie natura intimă a lui Eminescu în ce avea mai caracteristic, felul lui constant de a vibra în atingerea lui cu viața” [Caracostea 1987, p.208]. O spune chiar Eminescu: „Lumea-n sine rămâne o problemă, înlăuntrul căreia se

rătăcește câte-o rază slabă, câte o fulgerătură, pe care cugetătorul adânc o-ncremenește pe hârtie” („Archaeus”, v.2, pp.141-142).

Poetul caută mereu să meargă în pas cu viața: „am decis să mă-ntorc în țară peste câțeva vreme și să mă arunc iarăși în valurile vieții practice” („Scrisoare către Samson Bodnărescu, februarie- septembrie 1873, v.3, p.533); „Nu te întreabă ce-ai avut, ci ce ai. Pentru ce-ai avut ovreiu nu dă para chioară” („Histrio”, de Guilom Jerwitz, v.4, p.520). „Poezia trezește apariția idealului și a visului față de realitatea zgomotoasă și palpabilă în care noi ne credem la noi acasă. Și totuși este tocmai contrariul: ceea ce spune poetul și ceea ce el asumă a fi, acestea sunt realul” (Heidegger) [Paleologu-Matta 2007, p.83]. **Deși era ancorat în realitatea concretă, poetul nu era sclavul ei, nu se îngloda în realitate „până la gât”:** „care deși ne-nlănțuie de realitate ne descătenează totuși cu desăvârșire de ea” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.185). Era un „realist cu caracteristica imaginativă” [Dragomirescu 1991, v.2, p.426], **nu se lăsa cantonat doar în prezent:** „Ne aflăm confrunțați cu minți înrobite concretului” (Ms.2258, v.3, p.72), **fiind conștient de limitele mărginite ale prezentului:** „Această plinătate de viață nemijlocită ce-o dezvoltă artistul dramatic înaintea spectatorului îi asigură de aceea artistului, legat de îngustimea prezentului, de momentul fugace al creării, îi asigură admirațiunea plină de esaltare a mulțimelor impresionate de el” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, pp.185-186). **Eminescu a avut puterea de a se ridica deasupra valului vieții cotidiene** (deasupra browniinei zilei, vorba mai recentă a scriitorului Serafim Saka (1935–2011)): „s-au ridicat asupra valului vieții de toate zilele” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.180). **Poetul era mereu cu gândul la ziua de mâine:** „soarta comună tuturor muritorilor, oricare ar fi sfera lor de activitate: a spera mereu într-un mâine, trăind într-un veșnic astăzi” („Feldmareșalul, contele Moltke...”, v.6, p.324); „Va să zică artistul dramatic e alocat cu totul în prezent...; prezentul e zeul lui; ceea ce nu-i acordă prezentul nu-i poate înlocui nici o (privire) ochire în viitor” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.184). Poetul „a fost ecoul multiplu al ideilor timpului său, prestigios prin capacitatea de a fi profund și accesibil, prin unicitatea rostirii, prin arta de a preface ideile în viziuni” [Ciopraga 1991, v.2, p.606]. Omul e „făcut să trăiască intens viața” [Caracostea 1987, p.204]. **El și-a trăit viața intens,** „nu a trăit numai o viață, ci zeci de vieți” [Perpessicius 1991, v.2, p.515].

„**Valoarea unei opere consistă în măsura, în care se exprimă epoca ei**” (Ms.2257, f.257v., „Fragmentarium” 1981, p.158). **Eminescu era receptiv la aspirațiile societății și la suflarea secolului, a mers în pas cu timpul, răspundea cerințelor timpului, era o „conștiință vie a epocii sale”** [Ciopraga 1991, v.2, p.605], **„Dator e-omul să fie a veacului copil”** („Icoană și privaz”, v.1, p.489). **Poetul a fost treaz la a veacului suflare:** „De a veacului suflare a lui inimă e trează” („Dumnezeu și om”, v.1, p.354); „Noi cești mai noi cunoaștem starea noastră, suntem trezi de suflarea secolului” („Scrisoare către Iacob Negruzzi, 17/6, 1870, v.3, p.379), **a exprimat „starea de suflet a epocii sale”** [Dobrogeanu-Gherea, 1983, p.317], **opera sa „poartă signatura timpului”** („Scrisoare către Iacob Negruzzi, 6 februarie 1871, v.3, p.382), **totodată ea conține elemente superioare timpului său, fapt ce o face să dăinuie:** „deși el poartă signatura timpului, totuși am cercat a pune în el și un sâmbure, care să fie mai consistent decât părțile ce se așează împrejurul lui” (Scrisoare către Iacob Negruzzi, 6.02.1871, v.3, p.382).

Calitatea de a trăi problemele

Una din calitățile însemnate ale omului de știință este cea de a trăi problema, calitate care dă sens și plinătate vieții creative. „Aproape toată originalitatea noastră vine de la pecetea pe care timpul o întipărește în senzațiile noastre” (Baudelaire) [Cimpoi 2019, p.179]. **Eminescu știa multe și învăța în permanență, învățarea însemnând pentru dânsul nu o simplă**

memorare, ci o gândire temeinică asupra ceea ce urma să însușească. Poetul își trăia problemele (și î-i îndemna și pe alții să facă acest lucru), **căci numai trecând prin sine problema poți înțelege lucrurile în profunzime, poți dobândi noi cunoștințe de valoare:** „Nu e carte să înveți/ Ca viața s-aibă preț -/ Ci trăiește, chinuiește/ Și de toate pătimește/ Ș-ai s-auzi cum iarba crește” („În zadar în colbul școlii”, v.1, p.599). **Un lucru important este a proba problema pe propria piele, cu întreaga-ți ființă:** „O, mă iubește numai, te rog, cu ființa-ntreagă,/ Precum o stea murindă la univers se roagă” („Mureșanu”, v.1, p.292). Poetul comunică cititorului momentele de trăire intensă a vieții proprii. Deseori spunea aceste lucru cu simțul umorului, prin proverbe: „O sută de bice la c... ca nici unul la c... nostru” („Proverbe”, v.2, p.711); „Tot cănele iese din iarnă, dar numai pielea lui știe cum” [Cimpoi 2019, p.403]. Cunoștințele obținute de autor prin trăirea problemei, pe lângă faptul că sunt mai profunde, sunt și mai ușor receptate de către cititor. „Astfel, a lăsat loc pentru acele ultime cuvinte ale Luceafărului, atât de sugestive, pentru că sunt străbătute nu de dogmă, ci de experiența adânc trăită” [Caracostea 1987, p.160], „își trăiește propria părere” [Caracostea 1987, p.17], „reviviscenta” unei plăsmui” [Caracostea 1987, p.10].

Că preceptul trăirii problemei intuit de poet este unul pozitiv poate servi exemplul fizicianului kievean A.S. Davâdov (1912-1993), după manualele căruia autorul acestor rânduri a învățat la facultate, iar mai târziu a avut fericita ocazie să-l asculte la diverse conferințe, la una dintre care a reținut cele relatate mai jos. Savantul kievean a îmbrățișat cu mult succes mai multe domenii ale științei, și de fiecare dată familiarizarea cu noul domeniu o începea cu „trecerea prin sine a problemei”, aceasta însemnând pentru dumnealui scrierea unei cărți de sinteză despre ceea ce se fuseseră făcut în domeniul respectiv până la acea oră. Experiența dobândită în procesul scrierii acestor cărți îl ajuta pe învățat să formuleze corect din punct de vedere științific problemele nerezolvate din domeniul respectiv și să aleagă metodele de soluționare a acestora, fapt ce i-a asigurat succesul în rezolvarea mai multor probleme științifice de importanță majoră din mai multe domenii. Astfel în literatura științifico-didactică a apărut un șir întreg de cărți foarte bune, pentru cercetători, doctoranzi și studenți: „Mecanica cuantică”, „Fizica nucleului atomic”, „Biofizica”... În felul acesta savantul kievean își îndeplinea de minune și cealaltă obligație a omului de știință, despre care vorbea încă Dimitrie Cantemir (1673-1723), - de a-i informa și pe alți oameni de cele știute: „toată știința atuncea de știință se dovedește, când după adevărul pre altul înștiința știe” [Cantemir 1973, p.131]. Vorba istoricului Nicolae Iorga (1871-1940): „Un învățat are două datorii: să învețe el neconținut și să învețe neconținut pe alții”. Ceea ce căuta intuitiv savantul kievean, pentru Eminescu se numea „căutarea întregimii vieții”, „plinătății vieții”: „În van cat întregimea vieții mele/ Și armonia dulcii tinereți” („O, nțelepciune, ai aripi de ceară”, v.1, p.562); „se trezește poetă prin această plinătate a vieții ei” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.296).

Dovadă a maximei trăiri a problemelor de către Eminescu e faptul că cunoștințele acumulate din izvoarele cărțurărești se înfrățesc la poet cu experiențele adânci ale vieții proprii și ale poporului său. Deși a trăit puțin, **Eminescu a avut o experiență de viață bogată:** „Întâmplarea m-a făcut ca, din copilărie încă, să cunosc poporul românesc, din apele Nistrului începând, în cruciș și-n curmeziș, pân-în Tisa și-n Dunăre” („Materialele etnologice privind în parte și pe Nicu Xenopulos...”, v.8, p.213), **fiind convins că această experiență este necesară unei firi creatoare:** „Să-și înăsprească trebui superba rădăcină/ Prin viscole turbate, prin arșiță și-nghet./ Mai tare e-acea stâncă ce a trecut martiră/ Prin vijelii mai multe” („Andrei Mureșanu, v.1, p.275). Omul cu experiență e mai înțelept decât cel care se biziue doar pe simțăminte, spunea Aristotel (385 î.Hr.-323 î.Hr.) [Aristotel 1976, v.1, p.67]. **Experiența vieții îl ajută pe om să vadă lucrurile în profunzime, spectral, polifonic, holografic:** „grădină de glas” („Călin-Nebunul”, v.1, p.408); „să dorm în reflecțiunea luminilor colorate, să cânt în cântecul absurd al valurilor!” („Toma Nour în ghețurile Siberiene”, v.2, p.58), Trăirea problemei îl ajută pe omul de știință să facă distincție dintre dogme și adevăruri științifice. **Trăirea problemelor i-a ajutat**

gândirii filosofice eminesciene să se proiecteze pe planul vieții cotidiene în toată amploarea ei și să atingă înalte cote spirituale.

A pune mult suflet în ceea ce faci

Omul de știință trebuie să lucreze cu tragere de inimă, să pună mult suflet în ceea ce face. „Nici unul dintre prieteni n-a avut ca acest dramaturg înăscut pasiunea de a pătrunde cutele sufletești” [Caracostea 1987, p.209]. „Și toate aceste preocupări [...] se dezvoltase organic, izvorau din adânci nevoi ale sufletului” [Caracostea 1987, p.196]. **Eminescu lucra cu multă dăruire de sine.** Titu Maiorescu (1844-1907): toate lucrările lui Eminescu „sunt străbătute de nu știu ce suflare măreață” [Bulgăr 1976, p.32]. *Scrisorile și Luceafărul*, „punctul culminant al laboratorului eminescian – solicitau toate resursele sufletești ale poetului” [Bulgăr 1976, p.42]. Mihai Dragomirescu (1868-1942): „El este în poezia lui ruptă din sufletul lui și aruncată în lume, ca să devină a tuturor. Sunt sentimentele lui sublimite, plasticizate și obiectivate. Sunt existențe sufletești având organele lor: ideea generatoare, atmosfera sufletească, plasticitatea, care trăiesc de sine stătătoare și pot, totuși, intra în sufletul nostru și trăi acolo, chiar dacă între ele și sufletul nostru propriu nu e nici un raport” [Dragomirescu 1976, p.], [Cimpoi 2019, p.435], **punea mult suflet în cele scrise:** „Trăiește-mi dar – c-adânc în piept te port!” („Iubitei”, v.1, p.241). Astfel procedează și compozitorul Eugen Doga (1937): „**suflet și gândire în orice notă**” [Doga 2007, p.247]. Aici e deosebirea dintre un meseriaș și „poetul care scrie dintr-o nevoie internă atunci când viața i-a destăinuit un adânc sufletească” [Caracostea 1987, p.190]. „Urmărim ceva mai mult: tehnica imitației și, paralel cu aceasta, plusul de suflet pe care, încă de la început, i-a adăugat materialului” [Caracostea 1987, p.88]; „Dar dacă în sufletul omenesc pot conviețui mai multe aspecte, atât realitatea vieții cât și optica specială a artei cer ca ele să fie străbătute de predominanta personajului” [Caracostea 1987, p.132]. „Căzut e corpul nostru când sufletu-i căzut” (Ms.2254, f.9, „Fragmentarium” 1981, p.102).

Punea mult suflet în ceea ce făcea și sculptorul Constantin Brâncuși (1876-1957): „Sculpturile mele sunt fecioarele mele... Le gătesc de nuntă!” [Crăciun M.S. 1992, p.128]. Sufletul fiind, în opinia lui Mircea Eliade (1907-1986), elementul de bază al unei opere, care-i asigură acesteia trăire de lungă durată: „**nimic nu poate dura până nu i se conferă un suflet**” [Eliade 1992, „Meșterul Manole”, p.66]. Spusa cercetătorului miturilor lumii e în deplină concordanță cu „legenda ebraică despre Golem ființă căreia i s-a dat viață și nu i s-a dat suflet - distrugea tot ce întâlnea în cale” [Dumitriu 1991, p.148]. „Dacă m-aș fi născut fără „suflet”, l-aș împrumutat neapărat de la cocori” [Dolgan 2014, p.81]. Zicerea criticului literar Mihail Dolgan (1939-2013) evidențiază tendința de obiectivare a oamenilor de știință, a conștiinței cosmice a omului. În actul de creație omul de geniu antrenează întreg sufletul, până la cele mai adânci straturi ale subconștientului. Aidoma lui William Shakespeare (1564-1616), **Eminescu angaja întreaga sa individualitate, întregul suflet la scrierea fiecărui rând al operei sale:** „n-a existat autor tragic care să fi domnit cu mai multă singuritate asupra materiei sale, care să fi țesut cu mai multă conștiință toate firele operei sale ca tocmai Shakespeare” („Repertoriul nostru teatral”, v.5, p.19); „Cântând pe a mea arfă sălbatecă, vibrândă,/ Am pus în ea o parte a sufletului meu./ E partea cea mai bună, mai pură și mai sfântă/ Ce într-o noapte albă, pe-o rază tremurândă/ Părăsi lemnul putred, zburând la Dumnezeu” („Povestea magului călător în stele”, v.1, p.335); „Ceea ce se face din dragoste și se pune mult suflet e de durată, de aceea și opera eminesciană este de mare adâncime filosofică, iar vederile sale adânc temeinice. Acest lucru vorbește o dată în plus că „Eminescu este un gânditor și creator neegalat – un geniu”; „Erau ascunse în el puteri mari ale minții și sufletului” [Dumitrescu-Bușulenga 1963, p.10]. „Adevărul înțeles cu mintea (inteligibil), dar mai ales cu sufletul (trăit) înseamnă iubire contemplativă eternă și atotcuprinzătoare” [Diaconescu 1994, p.56]. **La poet „totul e de o înaltă tensiune**” [Paleologu-Matta 1991, v.2, p.577]. „**Suflet mare și rodnic**” [Iorga 1991, v.2, p.451], „tensiunea sufletească a devenit pentru dânsul o necesitate de neînălțurat” [Iorga 1981, p.207]. **Scrierile**

poetului, constata eminescologul Ion Dumitrescu (1914-1976), „sunt străbătute de o vrajă ce vine din adâncuri greu de definit” [Dumitrescu 1972, p.253], **poartă amprenta straturilor primordiale ale sufletului**: „am scris cu toată patima de care e capabilă inima noastră” ([„Citit-a vreodată...”, v.8, p.159). **O operă științifică veritabilă**, zicea fizicianul austriac Boltzmann (1844-1906), **se scrie cu sângele inimii** [Boltzmann 1970, p.57]. Elanurile geniului eminescian par a avea adâncime nemăsurabilă.

Pentru Eminescu toate lucrurile din natură au suflet, trebuie doar să știi să-l vezi, să-l auzi, să-l simți: „Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă,/ Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă” („Călin (file din poveste)”, v.1, p.98); „Și tu-mpopulezi marea cu suflete de raze/ Și stelele de cântec le împli visător” („Povestea magului călător în stele”, v.1. p.336); „E o făptură-aieva, cu gând din gândul meu,/ Dintr-un noian de raze am întrupat-o eu/ Și inima-mi o cheamă, gândirea-mi o desmiardă/ Și sufletul din mine e și sufletul său” („Povestea magului călător în stele”, v.1. p.335); „Dacă se uită la icoană, zice că ea a zâmbit peste noapte și c-a rămas încă urma zâmbetului. Dar unde?... Unde? N-o poți vedea, dar eu o văd. Vasăzică icoanele trăiesc? ... Se-nțelege. Oare pictorul nu și-a pus în ea o bucată din suflet și când icoana s-a uitat la el, nu se uita el însuși la el însuși? De ce o vioară veche e mai bună decât una nouă? Pentru că zeci de maeștri și-a pus sufletul întreg în ea – și le-auzi apoi, o armonie de suflete. De ce lemnul să fie neprimitor de viață” („Istoria unei lacrimi”, v.2, p.180); „Sufletul omului e ca un val. Sufletul unei națiuni ca un ocean” („Geniul pustiu”, v.2, p.10). **Într-o adevărată creațiune poetică elementul de valoare, care insuflă viață și unifică totul e adâncimea și adevărul sufletesc** cuprinse în experiența personală a poetului, strâns manifestată în forme adecvate. **Aici stă originalitatea, de aici izvorăște trăinicia**” [Caracostea 1987, p.X]. Eminescu vorbește cu cititorii săi ca țărani pe prispă, **„de la suflet la suflet”** [Văcărescu 1991, v.2, p.427]. „Gândirile-ți mărețe în gândul meu cuprind,/ La sufletu-ți de flăcări eu sufletu-mi aprind” („Andrei Mureșanu, v.2, p.292). **Cele scrise de poet de aceea și rămân a fi mereu de mare valoare, fiindcă sunt spuse din inimă**: „Și de-aceea spusa voastră era sântă și frumoasă,/ Căci de minți era gândită, căci din inimă era scoasă” („Epigonii”, v.1, p.62), **fapt care a asigurat rezistentă în timp operei eminesciene**: „Căci lamura vieții ați strâns-o în gândire,/ I-ați dat o haină scumpă de neîmbătrânire,/ Oricum se schimbă vremea, oricum se primenește/ În dreapta-vă oglindă oricând se regăsește,/ Căci partea-adevărată și cea neperitoare/ E ori și când aieva și nici în scrieri moare” („Scrisoarea I”, variantă, „Revista fundațiilor regale”, anul VII, nr.2, 1.02.1940, p.359). „Creațiunea cheamă la ființă și funcțiunea lor:/ - Citește; recitește-ne” [Caracostea 1987, p.14]. **Prin toți porii operei eminesciene răzbate pulsul vieții, de aceea ea nu moare, regenerează mereu în operele noilor generații**: „Plângerea cum că lipsesc naturi eroice, pline de putere și junețe, din cari poezia vieții să respire, cum am zice, din toți porii, trebuie așadar să amuțiască înaintea legii spiritului lumii, care ordonă ca fiecare activitate spirituală să se regenereze din adâncurile conștiinței de sine, o lege căria trebuie să i se supuiască așadar și arta reprezentățiunii dramatice” („Arta reprezentărei dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.202), se vorbește de „reviviscența unei plăsmui” [Caracostea 1987, p.10]. **Apropierea de capodopera eminesciană este „un act cultural în care puritatea sufletului tânăr se lasă lesne modelată”** [Coșcovei 1991, v.2, p.583].

Calitatea de a fi creativ

Un om de știință trebuie să proceseze noi cunoștințe, să fie creativ. „Înțeleg prin creativitate românească ansamblul acelor factori care au dus pe cei mai aleși poeți ai neamului la o expresie unică și care, întrucât ne recunoaștem în ea, este potrivită cu însăși ființa noastră. Implicând limba, astfel de plăsmui sunt stâlpi ai caracterologiei naționale” [Caracostea 1987, p.3]. „fericirea lui stă în însăși creațiunea lui” [Caracostea 1987, p.179]. **Creativitatea mai înseamnă dorința, aspirația de a dăinui**: „Creativitatea implică luptă pentru stil, deci aspirația de a dăinui. Din câte stăvilare s-au înălțat împotriva apelor morții, zăgazul cel mai trainic rămâne

arta” [Caracostea 1987, p.3]. „Pentru a le înlătura, am făurit conceptul de creativitate, menit să separe natura de cuceririle culturii” [Caracostea 1987, p.5]. „Vom vedea în ce măsură ne-am apropiat de idealul unei ediții menită să pună în lumină creativitatea eminesciană” [Caracostea 1987, p.6]. Pentru aceasta „se cere ceva mai mult: din toate plăsmuirile să-ți întruchipezi intuiția totală a factorilor creatori. Vom descifra deci aceste puteri creatoare, nu din viața înconjurării și nici din te miri ce neînsemnat amănunt biografic, ci din structura însăși a sufletului plăsmuitor, lămurit la lumina operei” [Caracostea 1987, p.6], „a arăta cum, în actul de creațiune, poetul transfigurează datele împrumutate, ridicându-le la valoare de poezie, potrivit personalității” [Caracostea 1987, p.7]. „A descifra experiența adânc umană a personalității creatoare și a adânci operele poetice, atât în creativitate cât și în plăsmuirea menită să ne vorbească totdeauna, iată calea cerută de natura materialului, pentru a lămuri istoric și estetic poezia” [Caracostea 1987, p.7]. „Această înțelegere [...] e chemată să îndestuleze nu numai un firesc interes științific, dar și unul practic, de orientare în viața literară” [Caracostea 1987, p.7]. „Aceasta arată clar că în creațiunea poetică, după propria mărturisire a lui Eminescu, deosebim doi factori: unul intern adânc, personalitatea, altul secundar, o împrejurare externă a vieții, o întâmplare, care capătă valoare nu prin ea, ci prin plusul pe care i-l dă de a vibra al personalității” [Caracostea 1987, p.190].

„A arăta cum un mare poet ajunge la capodopera lui, este a învedera căile pe care a pășit ca să-și îndeplinească destinul. Punând în lumină factorii care au chemat la viață o astfel de plăsmuire, pătrunzi ce-a fost mai adânc și mai statornic în sufletul creatorului” [Caracostea 1987, p.8]. „ca voință de plăsmuire a personalității creatoare” [Caracostea 1987, p.7] „a celui menit să privească viața sub aspectul veșniciei, a omului superior ursit creațiunii”, „dinamismul creator al lui Eminescu” [Caracostea 1987, p.140], „iubirea dintre ceresc și pământesc” [Caracostea 1987, p.52]. „Când însă puterea lui de creator apare pe prim plan, soarta lui excepțională, în răspicat contrast cu lumea curentă, începe să devină unul din motivele cele mai caracteristice” [Caracostea 1987, p.169]. Luceafărul este „coroana creațiunii sale” [Caracostea 1987, p.166], este „cea mai frumoasă plăsmuire din literatura noastră” [Caracostea 1987, p.103], poemul a fost scris „în plinătatea lui creatoare” [Caracostea 1987, p.64].

Resorturile adânci ale personalității poetului, direcțiile de orientare, cât și factorii angajați caracterizează laboratorul de creație eminescian [Caracostea 1987, p.94]. Istoria literară „pe lângă valori de admirat, ea înfățișează puteri creatoare în dezvoltarea lor” [Caracostea 1987, p.7]. „Înțeleasă nu numai ca afirmare, dar și ca dezvoltare a valorilor omenești, istoria poate deveni și creatoare de viață; dezvăluind factorii creatori în acțiune, ea pune în lumina izvoarele de viață care ne-au dăruit un plus de înălțare, de frumos” [Caracostea 1987, p.7]. „**creațiunea cheamă la ființă și funcțiunea lor:/ - Citește; recitește-ne**” [Caracostea 1987, p.14]. „luarea aminte la luptele prin care marii creatori au cucerit bunurile supreme” [Caracostea 1987, p.7].

Cartea de vizită a omului de creație - originalitatea

Un creator veritabil se caracterizează în primul rând prin originalitatea ideilor pe care le enunță, de unde se trage și trăinicia operei sale. „Într-o adevărată creațiune poetică elementul de valoare, care insuflă viață și unifică totul e adâncimea și adevărul sufletesc cuprinse în experiența personală a poetului, strâns manifestată în forme adecvate. Aici stă originalitatea, de aici izvorăște trăinicia” [Caracostea 1987, p.X]. Se cere originalitate, dar nu cu orice preț: „păzește-te de primejdia originalității cu orice preț a celui care crede că poate fi o glorie să devii neom prin singularitate. Numai viziunea totală și adâncă a lumii te poate înălța pe marile pedestale” [Caracostea 1987, p.240].

Eminescu a fost nu numai un poet original, ci și filosof inedit care a spus de multe ori ceea ce nimeni de până la dânsul n-a spus: „De ce nu-s vraci cu carte, căci multe v-aș mai spune/ Ce minte omenească n-a mai putut gândi” („Grue Sânger”, v.2, pp.339-340). În această privință bine s-a exprimat ilustrul nostru compozitor Eugen Doga (1937): „**Mă bucură lumina**

soarelui, dar cred că omul de creație trebuie să genereze el însuși lumină” [Doga, 2007, p.250]. **Originalitatea**, susținea matematicianul, fizicianul și filosoful francez Henri Poincare (1854-1912), **este semnul distinctiv al marilor savanți, muzicieni, literați, oameni de arte, originalitatea este cea care se apreciază cel mai mult la oamenii de creație** [Poincare 1983, p.160]. **La oamenii de știință preponderează elementul creator, cel al perfecționării și al originalității** [Kosmodemianski 1976, p.191]. **Gânduri asemănătoare întâlnim la Eminescu:** „Originalitate și originalitate. Naturalitate potențată și veridică” (Ms.9/1/ [18]73, f.13, „Fragmentarium” 1981, p.93; v.3, p.151); „Originalitatea de expresiune e începutul și finalul a orce arte” („Arta reprezentării dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică” de Enric Theodor Rotscher”, v.4, p.176). **În opinia lui Eminescu, omul de creație trebuie să vină cu gândiri proprii, cu idei originale:** „Duhring e un semigeniu... îi lipsește cea de-a doua latură constitutivă pentru geniu, un bogat izvor de gânduri proprii, așa cum acesta curge, de pildă, la Scopenhauer” (Ms.2287, v.3, p.43); (Eugen Dühring (1833-1921) fiind profesorul de filozofie de la Viena al poetului). „Atâta e sigur: că raționează foarte original” („Scrisoare către Iacob Negruzzi, 16 mai 1871, st. n., v.3, p.385); „A auzi de la un altul oricât de celebru aceeași piesă muzicală chiar nu echivalează pierderea de-a nu fi ascultat pe acesta, care-și are felul lui de-a executa, puterea și geniul lui individual, cum nu se mai află în altul” („Pablo de Sarasate”, v.8, p.161). „Aproape toată originalitatea noastră vine de la pecetea pe care timpul o întipărește în senzațiile noastre” (Baudelaire) [Cimpoi 2019, p.179].

Ca să facă enunțuri originale, omul de creație trebuie să acționeze conform propriei firi. În studiile sale, Eminescu se limita „numai la acele materii, care-i plăceau mai bine cu înclinațiile sale” [Ștefanelli 1990, v.1, p.88], **care se potriveau cu firea lui. În cărțile citite, poetul „separând ce îi corespunde de ceea ce respinge personalitatea lui”** [Ștefan 1989, p.51]: „Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur ... și această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atât de visătoare” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.61). „La Eminescu toate influențele străine, culese din toate părțile, s-au unit între dănsule, păstrând caracterele pe care le aveau, dar și adaptându-se perfect fondului propriu al tradiției românești” [Iorga 1981, p.140]. „Nimenea, nici în punctul de vedere fizic, nici în punctul de vedere moral, nu se ascunde dindărătul umbrei sale” („Camerele de revizuire...”, v.6, p.160), „omul cel adevărat e așa cum el însuși vrea să fie” [Slavici 1971, p.133]. „Era om cu trebuințe mai puține, dar cu apucături boierești” [Slavici 1971, p.133].

„Fiecare poet este ceva unic” [Paleologu-Matta 2007, p.287]. **Eminescu este un scriitor original, așa l-au cunoscut contemporanii:** „Niciodată nu s-a văzut la noi un temperament de artist completat de-o cultură atât de vastă și de-o originalitate atât de puternică” [Vlahuță 1971, p.216], **asa l-au apreciat de-a lungul timpului cei mai mari critici literari:** „Eminescu va trăi, fiindcă a izbutit a găsi frumosul fără a imita pe nimeni” [Hasdeu 1990, v.1, p.349], **asa l-au perceput cei care i-au studiat opera cu condeiul în mână:** „Eminescu, ne-a lăsat unele teorii, care poartă pecetea creierului lui” [Laurian 1990, v.1, p.347]; „originalitatea ei primordială, românităea ei” [Balaci 1991, v.2, p.579]; „expresia unei gândiri originale și ireductibile la alte creații spirituale” [Ralea 1991, v.2, p.516]. „Eminescu e un poet esențial și, oricâtă înrâurire literară i s-ar afla, cu teme încolțite în adâncul subconștientului. Scos astfel din clasificării superficiale, el se depărtează deodată de sfera contemporanilor săi și rămâne într-o solitudine pe care nici până acum poezia română n-a turburat-o” [Călinescu 1993, v.2, p.204]. **Poetul fiind înalt apreciat pentru darul spontaneității sale geniale:** „Eminescu, dincolo de tenacitatea sa de șlefuitor al cristalelor expresiei, avea, neîndoelnic, darul spontaneității geniale” [Călinescu Matei 1964, p.146]. „Înrâuririle primite sunt, de fapt, dezvoltarea firească a propriei personalități” [Caracostea 1987, p.218]. „Din lumea cugetărilor și a înțelepților și-a însușit numai ceea ce organic se potrivea cu firea arătată” [Caracostea 1987, p.218]. **Poetul era „stimat ca partener de polemică pentru gândirea sa originală, expresia limpede și spiritul combativ, de ținută academică”** [Crăciun 1991, v.2, p.366]. În opinia poetului și filosofului Liviu Rebreanu

(1885-1944), opera eminesciană, rezultată din „colaborarea dintre românul cel mai modest și poetul cel mai mare a fixat linia generală a originalității literare românești” [Drăgan 1989, p.15]. Prin Eminescu România a știut „să vorbească lumii cu o voce proprie”, „care a fost întâi a poeziei, apoi a rapsodiei, apoi a cromatismului, apoi a pietrei lui Brâncuși” [Zăciu 1991, v.2, p.513].

„Eminescu este un spirit autonom [...] Eminescu însuși vorbește despre o sală luminoasă care este mintea lui, în care intră multe idei mari din afară [...] și care, în acea sală, găsesc o „petrecere”, „dar ce petrecere!” [Paleologu-Matta 2007, p.300]. Poetul lansa săgeți critice la adresa învățaților care „au un fond negru în sufletul lor, deasupra căruia toată știința lor lunecă, de la urechea cu care au auzit-o, la gura cu care-o transmit altora. Ei înșiși rămân neatinși de ea. La un om cu talent fondul e luminos, ei sunt mai mari prin cugetările proprii ce conține capul lor” (Ms.2287, f.15, „Fragmentarium” 1981, p.544) [Ștefan 1989, p.67]. Aceste uriașe progrese științifice nu se bazează doar pe abilitatea manipulării datelor, ci pe o autentică inteligență umană creatoare [Paleologu-Matta 2007, p.302].

Eminescu - deschizător de drumuri, viziunile originale ale lui Eminescu

Eminescu totdeauna „se străduiește să vină cu aportul său personal, cu idei originale, deosebit de interesante, să sondeze viitorul științei, are intuiții remarcabile, uneori par veritabile revelații, pe care secolul ce a trecut de la consemnarea lor de cele mai multe ori le-a confirmat” [Ștefan 1989, p.72]. În activitatea sa, poetul n-a mers pe căi bătătorite, singur își croia drumul: „Pe căi bătute-adeșă vrea mintea să mă poarte” („Se bate miezul nopții”, v.1, p.180); „Și dezgustul meu din suflet să-l împac prin a mea minte, -/ Dragul meu, cărarea asta s-a bătut de mai nainte” („Scrisoarea II”, v.1, p.134), n-a imitat mecanic pe nimeni, aceasta ar fi fost pentru dânsul o ocupație nedemnă. **Eminescu nu urma modele, a fost un adevărat deschizător de drumuri.** „Premergător inspirat Eminescu a fost o forță ce a lovit în toate zidurile deschizând drumuri, forță care a săltat nivelul întregului plan spiritual, pe care plan astfel înălțat s-a așezat cultura unei epoci” [Papadat-Bengescu 1991, v.2, pp.428-429]. „Ca orice creator genial, deschizător de drumuri și mergând înainte vremii lui, Eminescu a dăruit mai mult decât i-a fost dat să primească. Caracterul lui – mărturie plenară a dezbaterii dintre Zeus și Prometeu – își găsește corespondență în operă. Ideile lui sunt răspunsuri date întrebărilor, frământărilor, aspirațiilor poporului român și umanității. Logica și rigoarea spiritului, forțele subiectivizării, imaginației și stilului, el le-a măsurat cu natura magnifică, din care și-a făcut mamă spirituală, confidentă și iubită, călăuzit de intuiția că omenește participă la un moment de viață în obligatul drum către moarte și ca măiestru al lirismului spre eternitate” [Pop 1978, p.9]. **Eminescu pornea spre zarea enigmelor pe cărări necunoscute:** „Și vezi că pârtii nouă își taie pîntre stînci” („Grue Sânger”, v.2, p.349); „Căci lumea e-mpăcată – pe pârtia ei veche/ Văd că se mișcă firea și sorțile Moldovei” („Grue Sânger”, v.2, p.349), **aceasta fiind o trăsătură de caracter a oamenilor mari, care au stilul lor de a cugeta și de a prezenta lucrurile:** „stilul e omul... fiindcă exprimă totodată maniera de cugetare și percepțiune a omului. Cum descrie cineva un lucru așa l-a văzut și l-a priceput” („Rolul literaturii naționale în spiritul public”, v.4, p.408); Bismarck „cu tot geniul său înăscut, are învățătură, are chiar stil” („E clar că un stat...”, v.7, p.160).

Are oare Eminescu o viziune originală, de exemplu în ceea ce privește geneza și sfârșitul Universului? Subscriem la cele enunțate de eminescologul Dumitru Murărașu (1896-1984): „Ceea ce apare limpede este că **poetul încearcă să creeze o cosmogonie proprie**” [Murărașu 1967, p.82]. **La aceasta am mai adăuga viziunea originală a poetului asupra noțiunii de undă de timp, la care ne vom referi mai detaliat în altă parte:** „Cântarea?... Cea mai naltă și cea mai îndrăzneată/ Nu e decât răsunset la vocea cea măreață/ A undelor înalte cu mii de mii de limbi/ A unui râu, ce nu-l vezi. – A undelor de timpi/ Ce viitoru-aduce, spre-a le mâna-n trecut” („Andrei Mureșanu”, v.2, p.269); „Sufletu-i naintea morții luminează-a vremii unde” („Memento

mori”, v.1, p.302), la fel, dualismul timpului (corpuscul-undă), pe care putea să o emită doar „o minte încăpătoare”, vorba poetului, și aceasta înainte ca fizicianul francez Louis De Broglie (1892-1987) să enunțe dualismul luminii, apoi ideea că „Vremea pe vreme a născut” („Proverbe românești”, v.2, p.715).

Poetului îi veneau în minte idei care mai de care mai neordinare, valoarea multora dintre care abia acum încep să fie apreciate la justa valoare. Bunăoară, ideea luminii care luminează. La sfârșitul secolului XX fizicienii au stabilit, că purtătorii interacțiunilor tari (dintre quarkuri) – gluonii – au sarcină de culoare, prin urmare ei pot interacționa între ei, ceea ce înseamnă că gluonii pot emite gluoni. Dacă și fotonii, purtătorii interacțiunilor electromagnetice, ar avea sarcină electrică, atunci un foton ar putea emite alt foton – am avea „lumină care luminează”, ca la poet: „Cum s-ar putea să fii zidit/ Din lacrimi și din vină/ Fiind în veci nerăsarit,/ Lumină din lumină” („Luceafărul” [Creția 1992, p.125]); „Răsfrâng o dureroasă lumină din lumină” („Strigoii”, v.1, p.106). **Poetul, de asemenea, a intuit sau a aderat la ideea care plutea în aer că componenta de bază a Universului este hidrogenul:** „Se știe că sistemul Universului e o roată – dar fără spițe. O roată cu spițe, un mic reprezentant al sistemului solar – poate chiar a multor sisteme deosebite sunt fulgii de ninsoare cari trebuie cercetați mai de aproape. Mici icoane ale Universului. – Totul e - idrogen?” (Ms.2255, f. 408, „Fragmentarium” 1981, p.478). Apoi poetul a intuit existența energiei nucleare. „Eminescu se străduiește – și uneori reușește – să privească mai departe de cele știute și pricepute în timpul lui, ca atunci când pare a contesta caracterul absolut al spațiului și timpului, sau când intuiește energia ce sălășluiește nu doar în combustia cărbunelui, în puterea regelui-abur sau în forța apelor, ci în fiecare grăunte de materie din ceea ce el numește atât de plastic „magazinul naturii” [Ștefan 1989, p.10].

Modul eminescian de înțelegere, de scriere și explicare a lucrurilor e cu totul original și deschide noi și mari perspective spre o cunoaștere mai profundă a Lumii, vocea poetului nefiind confundată cu cea a altor mari gânditori ai lumii. Nu întâmplător criticul literar George Călinescu (1899-1965) afirma că **operele marilor creatori poartă „mirosul autorilor”, că orice scriere inspirată de opera geniului poeziei noastre „miroase eminescian”:** „Când un poet încearcă să fure lui Eminescu un cuvânt din acela cu care el ar fi îmbogățit limba, cuvântul iese afară cu toată lunga lui rădăcină și cu pământul, și producția miroase eminescian” [Călinescu 1993, v.2, p.419]. „În mantie de rege m-am îmbrăcat pe mine/ Și de vă-ntindeți mâna după-a mea umbră-avară,/ Las mantia să-mi cadă și mă revedeți iară./ Coroană, aur, glorie, cântare și comori,/ Istorie și nume, iubire și onori/ Sunt basmele ce-nconjur, răzânde, chipul meu:/ Atingeți-le numai și veți vedea că-s eu./ Din frazele istoriei mirosul meu v-atinge” („Confesiune”, v.1, p.378); „îmi sunt familiari, însă renașterea intuitivă a gândirii lor în mintea mea, cu mirosul specific de pământ proaspăt al propriului meu suflet, nu s-a desăvârșit încă” („Scrisoare către Titu Maiorescu, 5 februarie 1874, v.3, p.394).

Opiniile lui Eminescu despre viață, despre Lume nu sunt doar niște păreri învățate din surse cărțurărești, ci concepții adevărate, gândite și trăite îndelung. Retopind în creuzetul minții sale de geniu, la cele mai înalte temperaturi ale creației, cunoștințele acumulate din izvoarele științifice împreună cu cele dobândite prin experiența proprie, filosoful de la Ipotești izbuteste să elaboreze o concepție integră despre viață, despre Lume, dominată de adevăruri științifice, punând prin aceasta fundamentul unui sistem filosofic original și durabil, pe care am putea să-l numim „Lumea lui Eminescu”, ca cele ale lui Aristotel, Newton, Einstein.

Simțul dezvoltat al noului, inventivitatea, ochiul vizionar

De la un om de știință se cere să aibă simț dezvoltat al noului, să fie inventiv, să aibă ochi vizionar. Eminescu avea și aceste calități: „În genere românul e cam încăpățânat nu vrea să înțeleagă și se ține în rezervă față cu orice idee nouă” („Popoarele austro-ungariei...”, v.7, p.503). **Poetul avea o imagine corectă a stărilor anterioare ale științei:** „Această facultate a priceperii celor nouă sau înaintate (facultate de a percepțiune) nu presupune pe atât o știință

completă pe cât o înțelegere exactă a stărilor precedente a științei” („Cultură și știință”, ms.2258, v.4, p.408); „Nici o cunoștință nu poate avea loc în noi, nici o împreunare și unitate [a] unor asemenea, fără acea unitate a conștiinței care premerge tuturor datelor intuițiilor și la care referindu-se toate reprezentările despre obiecte devin abia cu puțință. Această conștiință curată, primordială și neschimbăcioasă o voi numi apersepsiunea transcendentă” („Critica rațiunii pure” de Immanuel Kant”, v.4, p.346). **Apersepsiunea fiind privită de poet ca o antiteză (vechi – nou):** „E o istorie veche aceasta că orice formă nouă de cultură e dușmană formei din care s-a născut” („Schimbări mari...”, v.6, p.422). Apersepsiunea realizează o sinteză călăuzită de întreg sufletul între experiența de viață trecute, readuse la lumină din subconștient, și altele noi. Accentul pus pe atitudinea activă a eului în relațiile pe care apersepsiunea le stabilește între datele conștiinței subliniind dinamismul conștiinței, se înlătură din actul înțelegerii mecanismul arbitrar al asociației. Eforturile poetului s-au încununat de succes – această calitate a fost însușită.

O caracteristică fundamentală a științei evidențiată de Eminescu este cea de a face previziuni: „puterea științei e în a face previziuni” [Dumitriu 1991, p.123], de a arunca „o privire justă în viitor” („Bismarck ca socialist”, v.7, p.389); „Căci orice știință e și o prevedere a = b = c. Iată fundamentul prorociei” (Ms.2255, f.402, v.3, p.114). Despre faptul că puterea științei e în a face previziuni vorbea încă cărturarul Dimitrie Cantemir (1673-1723), citit cu atenție de poet: „Unde lumina adevărului lovește, ori cât de groși ar fi păreții îndrăpniciei, de nu peste tot, dară oarece zarea tot străbate” [Cantemir 1973, p.99]; „Căci sămnul înțelepciunii este, ca din cele vădute sau audzite, cele nevădute și neaudzite a adușmăci, și viitoarele din cele trecute a giudeca” [Cantemir 1973, pp.94-95]; „Că precum cuvântul fără știința gândului în zădar iese, așa începătura lucrului fără cunoștința sfârșitului de răs și în deșert este” [Cantemir 1973, p.147]; „Tot sfatul sămnelor lucrurilor cu prepus viitoare este” [Cantemir 1973, p.142]. Și geniul fizicii secolului XX Albert Einstein (1879-1955) scotea în evidență această capacitate a științei de a face previziuni [Einstein, Infeld 1965, p.163]. Ilustrul matematician, fizician și filosof francez Henri Poincare (1854-1912) considera că e mai rezonabil să faci previziuni, fie ele și probabile, neconvingătoare pe deplin, decât să nu faci previziuni de loc [Poincare 1983, p.93]. Este foarte complicat ca mintea să descopere relațiile existente între fenomenele din natură [Poincare 1983, p.402].

Eminescu a fost în multe privințe un prevăzător: „Ea străvăzu într-un moment toată starea ei cumplită” („Moartea Cezarei”, v.2, p.106), „a cărei profecție se-implinise” („Moartea Cezarei”, v.2, p.107); „El vorbește. Și profetic glasul-i secolii pătrunde:/ Sufletu-i naintea morții luminează-a vremii unde;/ Gândul lui – o prorocie, vorba lui – mărgăritar;/ Și l-aude valea-adâncă și l-aud stelele multe” („Memento mori”, v.1, p.302). Poetul a străpuns cu mintea (a deslușit) multe lucruri viitoare. A presimțit evenimentul Marii Uniri - împlinirea visului poporului român de a fi împreună: „Nu ne-am trezit noi – s-au trezit secolii din urma noastră și ne-au scuturat din somn” (Ms.2285, f.182, „Fragmentarium” 1981, p.144), și că inițiatorii ei vor fi ardelenii, școliți în universități europene. Noi, cei din Basarabia, care în acea perioadă l-am avut printre noi pe înțeleptul profesor ardelean Onisifor Ghibu (1883-1972), sesizăm acest lucru mai bine: „de la ardeleni va porni regenerarea națională” (Ms.2258, f.214, „Fragmentarium” 1981, p.146); „Moldova și Țara Românească nu sunt decât promotorii ale Ardealului” (Ms.2257, f.414, „Fragmentarium” 1981, p.146).

Având funcția previziunii științifice, filosofia a stimulat prognostic cunoașterea științifică [Coandă 1991, p.9]. **Ochiul vizionar al poetului-filosof avea capacitatea de a privi departe:** „Tu ai o judecată rece și vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșelătoare a lucrurilor lumesti” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.73), **de a exprima realitatea în mod vizionar:** „Fusesse visul lui cel atât de aievea sau fusesse realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească?” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.77); „Rămâneți dară cu bine, sante firi vizionare,/ Ce făceați valul să cânte, ce puneți steaua să zboare” („Epigonii”, v.1, p.63); „vă numim vizionari” („Epigonii”, v.1, p.63); „mă condamni să-mi uit vizionara mea ființă” („Sărmanul Dionis”, v.2, p.73). Fapt

consemnat de mulți cercetători ai operei sale: „starea sa normală era cea vizionară” [Călinescu 1991, v.2, p.529]; **poetul vestea „de la poarta viitorului prin care zărea așa de departe”** [Iorga 1981, p.92]. Până unde vedea Eminescu, chiar noi, cei de azi, abia de zărim.

Eminescu a fost un „vizionar luminos” [Densușianu 1991, v.2, p.419]; **un „vizionar nemărginit”** [Cioculescu 1991, v.2, p.493]; **un „grandios și necunoscut făuritor de artă, trăind în singurătatea lui vizionară viitorul”** [Barbu 1991, v.2, p.551]. Cugetătorul de la Ipotești analiza fenomenele atât în planul profunzimii, cât și în cel al perspectivei, demonstrând o putere de prospectare pe potriva celeia a genilor: „Adică aceste momente nu există, însă știința le presupune – cum presupune fizica puteri, atome, molecule, pentru ca d-a-și explica fenomene a căror cauze zac dincolo de marginile empiriei” (Ms.2254, f.368v., „Fragmentarium” 1981, p.98). Filosofia eminesciană totdeauna a stimulat prevederea în cunoașterea științifică. Nu întâmplător talentatul matematician și poet Ion Barbu (1895–1961) **la numit pe poet „om al zodiilor și presimțirilor astrale”, „vizionar și profet”** [Barbu 1991, v.2, p.551]. „Omul nu poate nici crea, nici nimici o părticică de materie, nici poate schimba cantitatea forțelor ce există în lume. El nu are decât facultatea de-a modifica modul manifestării lor, direcția și repartitia lor. Forța e latentă în materie și el o poate libera (dezlega) prin distrugerea echilibrului altor puteri cari o țin în repaos. El o poate efectua aceasta dând direcție unei puteri neatârnată ce repaosa până acum în magazinul naturii, care putere, după ce și-a împlinit misiunea, reintră în echilibru cu una sau mai multe din puterile eliberate, pentru a persista în repaus până ce iar e trezită spre acțiune” (Ms.2264, f.340, „Fragmentarium” 1981, p.284). Aceasta, am putea spune, este vestita formulă Einstein - Langevin $E=mc^2$ expusă poetic. „Considerentele cuprinse în acest capitol dovedesc cu prisosință că **Eminescu a avut intuiții științifice cu totul remarcabile, inclusiv în ceea ce privește relativitatea, a înscris în caiete și în proză idei științifice nu numai corecte, ci și vizionare, prea puțin cunoscute**, care desigur se mai cer interpretate” [Ștefan 1989, p.113]. **Vizionarismul lui Eminescu este o forță internă, o activitate imaterială care luptă contra hazardului și a distrugerii. Eminescu ne transmite acest vizionarism prin infinite modalități** [Paleologu-Matta 2007, p.96]. Vizionarismul admirabil la înaintașii invocați în „Epigonii” implică de asemenea, **înțelepciunea și poezia...**: „Cu-a ei candelă de aur palida înțelepciune,/ Cu zâmbirea ei regală, ca o stea ce nu apune,/ Lumina a vieții voastre drum de roze semănat./ Sufletul vostru: un înger, inima voastră: o liră,/ Ce la vântul cald ce-o mișcă cântări molcome respiră;/ Ochiul vostru vede-n lume de icoane un palat” („Epigonii”, v.1, p.63); „minteia genială a lui Eminescu, în zalele erudiției sale, în cea mai mare parte acumulate, a întrevăzut, **a conturat sau s-a alăturat unora dintre cele mai însemnate previziuni și progrese științifice ale evului nostru**” [Ștefan 1989, p.130]. **Poetul vedea misiunea geniului vizionar în a „arunca raze lungi adâncimilor poporului”** [Paleologu-Matta 2007, p.92]. **Anume vizionarismul este cel care dă conotație actuală operei eminesciene**, cel care ne arată drumul în multe privințe: „Răsturnat în car cu rune,/ Cu-a lui mân-arată drumul la oștirile bătrâne/ Și de dor de bătlălie crunt e ochiul strălucit” („Memento mori”, v.1, p.296); „cu ochiul său profetic, el a văzut și a simțit viața care se închea împrejurul său și care trebuia să ia o dezvoltare mai mare mai târziu” [Dobrogeanu-Gherea 1983, p.318]. „Drumul către Eminescu este însuși drumul către sănătatea acestui popor” [Iorga 1981, p.132].

Referințe

- Aristotel. Аристотель. Сочинения в 4-х томах, т.1. Москва: Мысль, 1976. - 550с.
 Aristotel. Аристотель. Сочинения в 4-х томах, т.3. Москва: Мысль, 1981. - 614с.
 Atkins P.W. Эткинс П. Порядок и беспорядок в природе. Москва: „Мир”, 1987. - 224

c.

Bagreana Elisaveta. În cartea Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.

Balaci Alexandru. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.

- Barbu Eugen. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Blohințev D.I. Блохинцев Д.И. Предпосылка науднотехнического прогресса сс.4–16. В книге: Современные проблемы физики. Москва: Знание, 1976. -64с.
- Bohr Niels. Бор Нильс. Атомная физика и человеческое познание. Москва: Иностранная литература, 1961. -152с.
- Boltzmann Ludwig. Больцман Людвиг. Статьи и речи. Москва: Наука, 1970. –406с.
- Bronștăn V.A. Бронштэн В.А. Клавдий Птолемей. Москва: Наука, 1988. - 242с.
- Bulgăr Gheorghe. Mihai Eminescu. Coordonate istorice și stilistice. Iași: Junimea, 1980. –188p.
- Cacoveanu Ștefan. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva, 1990.
- Cantemir Dimitrie. Istoria ieroglică. Chișinău: Cartea moldovenească, 1973. – 394 p.
- Caracostea Dumitru. Creativitatea eminesciană. Iași: Junimea, 1987. – 312p.
- Călinescu George. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Călinescu George. Opera lui Mihai Eminescu. Chișinău: Hyperion, 1993. v.1 - 572p.; v.2 - 504p.
- Călinescu Matei. Titanul și Geniul în poezia lui Mihai Eminescu (semnificații și direcții ale etosului eminescian). București: Ed. pentru literatură, 1964. - 202p.
- Cimpoi Mihai. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Cimpoi Mihai. Mihai Eminescu: dicționar enciclopedic. București: Tracus Arte, 2019. - 1286p. ISBN 978-606-023-092-2.
- Cioculescu Șerban. În cartea Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Ciopraga Constantin. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Coandă S.P. Metodele și formele cunoașterii științifice. Chișinău: Universitas, 1991, - 76p.
- Coșcovei Traian. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Crăciun Victor. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Crăciun Victor. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva, 1990.
- Crăciun Matei Stârcea. Brâncuși (simbolismul hylesic). București: Edinter, 1992. -160p.
- Creția Petru. Eminescu Mihai. Poezii inedite. Ediție de Petru Creția, Chișinău: Universitas, 1992, -136p.
- De Broglie Louis. Луи де Бройль. Революция в физике. Москва: Атомиздат. 1965. – 196с.
- De Latil Pierre. Enrico Fermi, Cristofor Columb al atomului. București: Ed. științifică, 1965. - 192p.
- Densușianu Ovid. În cartea Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Diaconescu Mihail. Istorie și valori (studii, comunicări, eseuri, articole). București: Ed. Ministerului de Interne, 1994. - 512p.
- Dima Al. „În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Diogene Laerțiu. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Москва: Мысль, 1979. -622с.
- Dobrogeanu-Gherea Constantin. Critice. București. „Minerva”. 1983, - 384p.
- Doga Eugen. Compozitor, academician. Chișinău: Știința. 2007. – 414p.

- Dolgan Mihail. Floarea gândurilor (aforisme, miniaturi, cugetări). Chișinău: F.E.-P Tipografia Centrală, 2014. -132p.
- Dragomirescu Mihail. În cartea: „Eminescu. Un veac de nemurire”. v.2. București: Minerva, 1991.
- Drăgan Gheorghe. Poetică eminesciană. Iași: Junimea, 1989. – 204p.
- Drăgănescu Mihai. Informația materiei. București: Ed. Acad. Române, 1990. – 254p.
- Drogli Aglae. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: „Minerva”, 1990.
- Druță Ion. Scrieri. v. 4. Chișinău: „Hyperion”, 1990. – 478 p.
- Dumitrescu-Bușulenga Zoe. Eminescu. București: Editura Tineretului (Oameni de seamă), 1963. - 286p.
- Dumitrescu Ion. (1914-1976) Metafora mării în poezia lui Eminescu. București: Minerva, 1972. - 354p.
- Dumitriu Anton. Retrospective. București: Editura tehnică, 1991. – 248p.
- Einstein A., Infeld L. Эйнштейн А, Инфельд Л. Эволюция физики. Москва: Наука, 1965. - 328с.
- Eliade Mircea. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Eliade Mircea. Meșterul Manole. Iași: Junimea, 1992. – 336 p.
- Eminescu Matei. În cartea: „Eminescu. Un veac de nemurire”. v.1, București: Minerva, 1990.
- Eminescu Mihai. Despre cultură și artă. Iași: Junimea, 1970. -314p.
- Eminescu Mihai. Fragmentarium. Ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici de Magdalena D. Vatamaniuc. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981. - 814p.
- Eminescu Mihai. Publicistică. Chișinău: Cartea moldovenească, 1990. -572 p.
- Eminescu. Un veac de nemurire. București: Minerva, v.1, 1990, v.2. 1991.
- Eminescu Mihai. Poezii inedite. Ediție de Petru Creția, Chișinău: Universitas, 1992, - 136p.
- Eminescu Mihai, Micle Veronica. Dulcea mea Doamnă/Eminul meu iubit: corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle: scrisori din arhiva familiei Graziella și Vasile Grigorcea/ ed. îngrijită d, transcriere, note și pref. de Cristina Zarifopol-Illias. Iași: Polirom, 2000. – 276p.
- Eminescu Mihai. Opere, v.1 - 8. Chișinău: Gunivas, 2001.
- Frenkel V.Ia. Френкель В.Я. Пауль Эрнфест. . Москва: Атомиздат, 1977. -192с.
- Galilei Galileo. Dialoguri asupra științelor noi. București: Editura Academiei RPR, 1961. – 460p.
- Gamow George. Treizeci de ani care au zguduit fizica. București: Ed. științifică, 1969.- 206p.
- Gamow George. Biografia fizicii. București: Ed. științifică, 1971. - 390p.
- Gavrilă Lucian. Viața – un experiment nesfârșit București: Albatros, 1995. - 304p.
- Gnedina T.E. Гнедина Т.Е. Открытие Джи-Джи. Москва: Молодая гвардия, 1973.- 160с.
- Hasdeu B.P. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva, 1990.
- Holban Ion. România și românii în știința contemporană. Literatura și Arta, nr. 45 (2569), 3 noiembrie 1994.
- Holban Ion. Cămașa de oțel. Baia Mare: Helvetica, 1997. - 112p.
- Holban Ion. Diamantul Nordului (dialog cu traducătorul operelor lui Ion Creangă în daneză și norvegiană, Erling Schoeller). „Glasul Națiunii”, an. X : (1). nr. 5 (378), 10 martie 1999; (2) nr. 6 (379), 24 martie 1999; (3) nr.7 (380), 7 aprilie 1999, (4) nr. 8 (381), 28 aprilie 1999.

- Holban Ion. Legea conservării copilăriei în opera lui Grigore Vieru. (1). „Intellectus”, 3, 2009, pp. 90–98. (2). „Intellectus”, 4, 2009, pp.80–87.
- Holban Ion. Calitățile de om de știință ale lui Eminescu (I). Fizica și tehnologiile moderne, v.19, nr.1-2 (73-74), pp.56-107, 2021 / P-ISSN 1810-6498 /E-ISSN 2537-6349.
- Holban Ion. Cosmosul ne cheamă. Chișinău: „TEHNICA-INFO”, 2013.–122p.
- Ibrăileanu Garabet. Mihai Eminescu. Poezii. Ediție îngrijită de G. Ibrăileanu, București, 1930.
- Iftimovici Radu. George Emil Palade. București: Viitorul românesc, 1993. -220p.
- Iorga Nicolae. Eminescu. Iași: Junimea, 1981. -360p.
- Iorga Nicolae. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Карица Р.Л. Капица П.Л. Эксперимент, теория, практика. Москва: Наука, 1977. - 352с.
- Космодемьянский А.А. Kosmodemianski A.A. Теоретическая механика и современная техника. Москва: Просвещение, 1969. -256с.
- Космодемьянский А.А. Kosmodemianski A.A. Константин Эдуардович Циолковский. Москва: Наука, 1976. -296с.
- Laplace Pierre. Лаплас Пьер Симон. Изложение системы мира. Ленинград: Наука, 1982. - 376с.
- Laurian D.A. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva”, 1990.
- Maiorescu Titu. Critice. Chișinău: Hyperion, 1989. - 416p.
- Maiorescu Titu. Critice. București: Minerva, 1989. -416p.
- Maiorescu Titu. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva, 1990.
- Макареня Ф.Ф., Рысев Ю.В. Д. И. Менделеев, 1834-1907. Москва: Просвещение, 1977. -136с.
- Matvievskaia G.P. Матвиевская Г. П. Рене Декарт. Москва: Наука, 1976. -272 с.
- Mihăieș Mircea. În cartea: Eminescu Mihai, Micle Veronica. Dulcea mea Doamnă/Eminul meu iubit: corespondență inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle: scrisori din arhiva familiei Graziella și Vasile Grigorcea/ ed. îngrijită d, transcriere, note și pref. de Cristina Zarifopol-Illias. Iași: Polirom, 2000. –276p.
- Murărașu Dumitru. Comentarii eminesciene. București: Ed. pentru literatură, 1967. - 376p.
- Negruzzi Iacob. În cartea: Amintiri despre Eminescu. Iași: Junimea, 1971, - 248p.
- Negruzzi Iacob. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva, 1990.
- Nietzsche Friedrich. Ницше Фридрих. Так говорил Заратустра. Москва: Изд. Московского университета, 1990. - 304с.
- Noica Constantin. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Paleologu-Matta Svetlana. Eminescu și abisul ontologic. Timișoara: Augusta, 2007. – 314p.
- Paleologu-Matta Svetlana. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Papadat Bengescu Hortensia. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Papu Edgar. Poezia lui Eminescu. București: Minerva, 1971. - 222 p.
- Papu Edgar. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Paraschivescu Miron Radu. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.

- Pascaly Mihail. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva, 1990.
- Perpessicius. În cartea Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Petrașcu Nicolae. În cartea: Amintiri despre Eminescu. Iași: Junimea, 1971. -248 p.
- Poincare Henry. Пуанкаре Анри. О науке. Москва: Наука, 1983. -560с.
- Pop Augustin Z.N. Pe urmele lui Mihai Eminescu. București: Editura Sport-Turism, 1978. – 328p.
- Pop Augustin Z.N. Mărturii... Eminescu, Veronica Micle. Chișinău: Editura tineretului, 1989. –192p.
- Pop Augustin Z.N. Mărturii... Eminescu. Veronica Micle. Chișinău: Litera, 1989. - 192p.
- Ralea Mihai. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Rădulescu-Motru C. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire., v.2. București: Minerva, 1991.
- Reichenbach Hans. Философия пространства и времени. Москва: Прогресс, 1985. - 349 с.
- Seelig Carl. Зелиг К. Альберт Эйнштейн. Москва: Атомиздат, 1964.- 206 с.
- Slavici Ioan. În cartea: Amintiri despre Eminescu. Iași: Junimea, 1971. -248p.
- Slavici Ioan. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva, 1990.
- Ștefan I.M. Eminescu și universul științei. Iași: Junimea, 1989. – 160p.
- Ștefanelli Teodor. În cartea: Amintiri despre Eminescu. Iași: Junimea, 1971. -248p.
- Ștefanelli Teodor. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.1, București: Minerva, 1990.
- Văcărescu Elena. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Vianu Tudor. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.
- Vlăhuță Alexandru. În cartea: Amintiri despre Eminescu. Iași: Junimea, 1971.- 248p.
- Voronțov-Veliaminov B.A. Воронцов-Вельяминов Б.А. Лаплас. Москва: Наука, 1985.- 286с.
- Zaciu Mircea. În cartea: Eminescu. Un veac de nemurire. v.2. București: Minerva, 1991.

Prezentat la redacție: 29.10.2021; acceptat:20.12. 2021.

*Articolul este depozitat în baza de date IBN:
https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_numar_revista/26/2138*